

ΑΠΛΗ ΚΑΤΗΧΗΣΗ

«Μορφώστε τόν λαό ἐν σιωπῇ. Αὐτός θάναί ὁ μοναχικός σας ἄθλος.
Γιατί αὐτός ὁ λαός εἶναι θεοφόρος» (Ντοστογιέφσκι, ἀπό τίς διδασχές τοῦ σπάρτες Ζωσιμᾶ)

Ὀκτώβριος 2010 – Ἀριθμ. 46

Συντάκτης: Ἐπίσκοπος Ἱερεμίας Φούντας, Μητροπολίτης Ἱ. Μ. Γόρτυνος καί Μεγαλοπόλεως
Δημητσάνα Τ.Κ. 220 07 ἢ Μεγαλόπολη Τ.Κ. 222 00
Ἡλεκτρονική Διεύθυνσις: www.imgortmeg.gr

ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΟ ΕΓΚΥΚΛΙΟ ΚΗΡΥΓΜΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ

ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΜΑΣ
(Σειρά Κηρυγμάτων)

Δημητσάνα - Μεγαλόπολη, Κυριακή 3 Ὀκτωβρίου 2010

16. Ο ΘΕΟΣ ΕΙΝΑΙ ΑΙΩΝΙΟΣ – Ο ΘΕΟΣ ΕΙΝΑΙ ΑΓΑΠΗ

Μιλώντας για τίς ιδιότητες τοῦ Θεοῦ, ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, στό προηγούμενο κήρυγμα σᾶς εἶπα ὅτι ὁ Θεός εἶναι πνεῦμα. Δέν εἶναι δηλαδή ὁ Θεός ἓνα ὑλικό καί σωματικό πράγμα γιά νά τό πιάσουμε μέ τά χέρια καί νά ποῦμε, νά αὐτός εἶναι ὁ Θεός. Ὁχι, ὁ Θεός εἶναι πνεῦμα. Εἶπαμε τά σχετικά στό προηγούμενο κήρυγμά μας. Στό σημερινό μου κήρυγμα θά σᾶς πῶ γιά ἄλλες δύο ιδιότητες τοῦ Θεοῦ, ὅτι ὁ Θεός εἶναι αἰώνιος καί ὅτι εἶναι ἀγάπη.

Α' Ὁ Θεός εἶναι αἰώνιος

1. Ὅτι ὁ Θεός εἶναι αἰώνιος σημαίνει ὅτι εἶναι ἔξω ἀπό τόν χρόνο. Ὁ χρόνος ἀρμόζει σέ μιᾶ περιορισμένη καί μεταβλητή ὑπαρξή. Καί τέτοια ὑπαρξή εἴμαστε ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι. Ὁ Θεός ὅμως εἶναι ἐκτός χρόνου σάν αἰώνιος πού εἶναι. Γιά τόν Θεό δέν ὑπάρχει οὔτε παρελθόν, οὔτε μέλλον, ἀλλά μόνο παρόν. Ἀκοῦστε τί λέγει ὁ ψαλμωδός στήν προσευχή του στόν Θεό: «Στήν ἀρχή, Κύριε, ἔβαλες τά θεμέλια τῆς γῆς καί οἱ οὐρανοί εἶναι τά ἔργα τῶν χειρῶν Σου. Αὐτοί θά χαθοῦν, ἀλλά Ἐσύ παραμένεις καί ὅλοι σάν ἓνα ροῦχο θά παλιώσουν καί θά τοῦς περιτυλίξεις σάν μέ ἓνα περιένδυμα καί θά φανοῦν καινούργιοι· ἀλλά Ἐσύ εἶσαι ὁ ἴδιος καί τά ἔτη Σου θά εἶναι ἀτελεύτητα» (Ψάλμ. 101,26-28)!

2. Ἐπειδή ὁ Θεός εἶναι αἰώνιος, γι' αὐτό καί λέμε ὅτι εἶναι ἀθάνατος. Ἀλλά μερικοί

ἅγιοι Πατέρες λέγουν ὅτι ὑπάρχει κάποια διαφορά μεταξύ τοῦ αἰώνιος καί τοῦ ἀθάνατος. Γιατί τό αἰώνιος ἀρμόζει μόνο στόν Θεό, ἐνῶ τό ἀθάνατος μπορεῖ νά ἀποδοθεῖ καί στόν ἄνθρωπο, γιατί ἡ ψυχή του εἶναι πραγματικά ἀθάνατη. Ἐς παραθέσουμε μιᾶ περικοπή τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου: «Ἡ αἰωνιότητα – λέγει ὁ ἱερός πατήρ – εἶναι μιᾶ παντοτινή ζωή καί αὐτή ἡ ἔννοια ἐφαρμόζεται συνήθως στήν ἀναρχο φύση, στήν ὁποία τό κάθε τι εἶναι πάντοτε τό ἴδιο καί τό αὐτό. Ἡ ἔννοια τῆς ἀθανασίας ἀπό τήν ἄλλη πλευρά μπορεῖ νά ἀποδοθεῖ σέ ἕνα κτίσμα, πού ἦρθε σέ ὑπαρξή ἀλλά δέν ἀποθνήσκει· ὅπως, γιά παράδειγμα, σέ ἕναν ἄγγελο ἢ σέ μιᾶ ψυχή. Ἡ αἰωνιότητα μέ τήν ἀκριβῆ τῆς ἔννοια ἀνήκει στήν θεία Οὐσία, γι' αὐτό καί ἐφαρμόζεται μόνο στήν προσκυνητή καί Κυριωτάτη ἁγία Τριάδα».¹

3. Ἀλλά καί αὐτός ὁ ὅρος «αἰώνιος» γιά τόν Θεό εἶναι ἕνας ὅρος πλασμένος ἀπό ἡμᾶς καί δέν ἐκφράζει ἀπόλυτα αὐτό πού πρέπει νά ἀποδοθεῖ στόν ἄχρονο καί ἀναρχο καί ἀτελεύτητο Θεό. Γι' αὐτό καί κάναμε ἕναν ἄλλο ὅρο, πιό δυνατό γιά νά ἐκφράσουμε τήν αἰωνιότητα, τήν αἰδιότητα τοῦ Θεοῦ, ὅπως τό λέμε διαφορετικά. Εἶναι ὁ ὅρος «προ-αἰώνιος. Τόν συναντᾶμε στήν Ἰμνογραφία τῆς Ἐκκλησίας μας. Ἐς θυμηθοῦμε τό Κοντάκιο τῆς ἐορτῆς τῶν Χριστουγέννων: «Ἡ Παρθένος σήμερον τόν προαιώνιον Λόγον...».

Β' Ὁ Θεός εἶναι ἀγάπη

1. Ὁ Θεός, ἀγαπητοί μου, «εἶναι ἀγάπη», ἡμᾶς λέγει ὁ μαθητής τῆς ἀγάπης, ὁ Εὐαγγελιστής Ἰωάννης (βλ. Ἰωάν. 4,16). Ὁ Κύριός μας εἶναι «οἰκτίρμων καί ἐλεήμων, μακρόθυμος καί πολυέλεος», ἡμᾶς λέγει ὁ Ψαλμωδός (Ψαλμ. 102,8). Ἡ ἀγάπη καί ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ ἀπλώνεται σ' ὅλο τόν κόσμο καί σέ ὅλα τά ὄντα πού ὑπάρχουν σ' αὐτόν. Ὁ Θεός μας εἶναι στοργικός σέ κάθε ζωή καί στίς ἀνάγκες κάθε πλάσματος τῆς γῆς, ὅσο μικρό καί ἀσήμαντο καί ἂν φαίνεται σέ ἡμᾶς αὐτό τό πλάσμα. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ θεολόγος γράφει: «Ἄν κάποιος ἡμᾶς ρωτήσῃ τί εἶναι αὐτό πού τιμᾶμε καί προσκυνᾶμε, τοῦ ἔχουμε ἔτοιμη τήν ἀπάντηση: Τιμᾶμε τήν ἀγάπη».²

2. Ὁ Θεός δίνει στά πλάσματα τοῦ κόσμου τόσα ἀγαθά, ὅσα αὐτά μποροῦν νά λάβουν σύμφωνα μέ τήν φύση τους καί τήν κατάστασή τους καί σύμφωνα μέ τήν γενική ἀρμονία τοῦ κόσμου. Στόν ἄνθρωπο ὅμως ὁ Θεός δείχνει μιᾶ εἰδική ἀγαθότητα καί

---

1. Τό κείμενο τῆς περικοπῆς ἔχει ὡς ἐξῆς: «Ἡ αἰδιότης οἷον ἀειζωότης ἐστὶ· διό ἐπὶ μόνῃς τῆς ἀνάρχου φύσεως, τῆς αἰεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἐχοῦσης λαμβάνεσθαι εἴωθε. Τό μὲν γὰρ ἀθάνατον, καὶ ἐπὶ τοῦ γενομένου μὲν μὴ ἀποθνήσκοντος δέ, οἷον ἐπὶ ἀγγέλου καὶ ψυχῆς, κατηγορεῖσθαι δύναται· καὶ τό ἀφθαρτον, ἐπὶ τῶν πεπονημένων μὲν, κρειττόνων δέ φθορᾶς γεγενημένων. Τό δ' αἰδιον κυρίως τῆς θείας οὐσίας ἰδίον ἐστὶ. Διό ἐπὶ τῆς προσκυνητῆς καὶ βασιλικωτάτης Τριάδος μόνον λαμβάνεσθαι πέφυκε» (MPG 78,841).

2. Ὁμιλία 23.

ἀγάπη. Ὁ Θεός, λέει ὁ ἅγιος Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, μοιάζει σάν τὴν μάνα ὄρνιθα, πού ὅταν δεῖ τὸ πουλάκι τῆς νά φεύγει ἀπὸ τὴν φωλιά τρέχει νά τὸ προστατεύσει. Καί ὅταν ἀκόμη τὸ δεῖ σέ κίνδυνο νά φαγωθεῖ ἀπὸ ἓνα φίδι πετάει κραυγάζοντας θλιβερά γύρω ἀπὸ αὐτό γιὰ νά τὸ διασώσει.³

Καί ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος λέει πολλά στίς ὁμιλίες του γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο. Ὁ Θεός, λέει κάπου, μᾶς ἀγαπάει περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον, καί ἀπὸ πατέρα καί ἀπὸ μητέρα καί ἀπὸ ὅποιοδήποτε ἄλλο ἀγαπητό μας πρόσωπο: «Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν οὐδεὶς, κἂν πατήρ, κἂν μήτηρ, κἂν φίλος, κἂν ὅστι-σούν, ὅς οὕτως ἡμᾶς ἠγάπησεν, ὡς ὁ ποιήσας ἡμᾶς Θεός».⁴ Καί ἄλλοῦ λέει ὅτι δέν νοιαζόμαστε ἐμεῖς τόσο γιὰ τὸν ἑαυτό μας, ὅσο Αὐτός ἐνδιαφέρεται γιὰ ἡμᾶς καί ἐργάζεται γιὰ τὴν σωτηρία μας: «Οὐχ οὕτως ἡμεῖς – λέγει – κηρόμεθα ἑαυτῶν, ὡς αὐτός κήδεται ἡμῶν τῆς σωτηρίας καί πάντα ποιεῖ καί πραγματεύεται, ὥστε πρὸς τὴν ἀρετὴν ἡμᾶς χειραγωγῆσαι καί ἐξαρπάσαι τῶν τοῦ διαβόλου χειρῶν».⁵ Καί ἀσφαλῶς, ὅπως τονίζει συχνά ὁ ἱερός Χρυσόστομος, μεγαλύτερη μαρτυρία τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο εἶναι τὸ ὅτι ἔστειλε τὸν Υἱό Του νά σαρκωθεῖ καί νά πάθει γιὰ τὴν σωτηρία μας. Καί ὅλα αὐτά, γιατί ὁ Θεός εἶναι σφοδρὸς «ἐραστῆς» μας, «μαῖλλον δέ παντός ἐραστοῦ σφοδρότερος ὢν».⁶

3. Πολλοὶ χριστιανοὶ σάν νά μὴ βλέπουν τὴν ἀγάπη καί ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ σ' αὐτούς καί γογγύζουν μάλιστα γι' αὐτό. Ἄλλ' αὐτό συμβαίνει γιατί οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἔχουν περισσότερο ὑλικά ἐνδιαφέροντα, ὁ δὲ Θεός δίνει τὰ ὑλικά – ἐπίγεια ἀγαθὰ στὸν χριστιανὸ σύμμετρα μὲ τὴν σωτηρία τῆς ψυχῆς του. Ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος ἔλεγε: «Μᾶς λείπουν πολλά γιὰ νά μὴ στερηθοῦμε τὸν Θεό».⁷ Καί σ' αὐτές τίς δυσκολίες καί τίς θλίψεις τῆς ζωῆς μας, ἀγαπητοί μου, καί σ' αὐτές ἀκόμη κρύβεται ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ σέ μᾶς. Καί ὅταν τὰ πράγματα τῆς ζωῆς μας δέν ἔρχονται ὅπως τὰ θέλουμε, νά λέμε: «Ἄ! Γιὰ τὸ καλὸ μου ἦταν, πού ἦρθαν ἔτσι τὰ πράγματα. Δόξα Σοι ὁ Θεός»!

3. «Ὁ γὰρ Θεός ἐκ πολλῆς τῆς φιλανθρωπίας ἀντέχεται τοῦ ἀνθρώπου, ὥσπερ ἐκ καλιᾶς ἐκπίπτοντος νεοττοῦ ἢ μήτηρ ὄρνις ἐφίπταται· εἰ δέ που καί θηρίον ἐρηστικόν περιχάνοι τῷ νεοττῷ, μήτηρ δ' ἀμφοταῖται ὄδυρομένη φίλα τέκνα· ὁ δὲ Θεός πατήρ καί ζητεῖ τὸ πλάσμα καί ἰᾶται τὸ παράπτωμα καί διώκει τὸ θηρίον καί τὸν νεοττὸν αὐθις ἀναλαμβάνει ἐπὶ τὴν καλιάν ἀναπτῆναι παρορμῶν» (Κλήμης Ἀλεξ. Προτρεπτικός πρὸς Ἑλληνας, ΒΕΠ, τόμ. 7 σ. 63-64).

4. Εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον ὁμιλία ΙΗ', εἰς ΑΑΠ 64,255B.

5. Εἰς τὴν Γένεσιν ὁμιλία Μ', εἰς ΑΑΠ 47,408B.

6. Εἰς τὴν ὁμιλία εἰς τὸν ΡΙΔ' Ψαλμόν, εἰς ΑΑΠ 57,304C.

7. «Πολλά ἡμῖν λείπει, ἵνα Θεοῦ μὴ λειπώμεθα» (Τραλλ. 5,2).

ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΟ ΕΓΚΥΚΛΙΟ ΚΗΡΥΓΜΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ

ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΜΑΣ
(Σειρά Κηρυγμάτων)

Δημητσάνα - Μεγαλόπολη, Κυριακή 10 Οκτωβρίου 2010

17. Ο ΘΕΟΣ ΕΙΝΑΙ ΠΑΝΤΟΓΝΩΣΤΗΣ

1. Μιλοῦντες, ἀγαπητοί μου, γιά τίς ιδιότητες τοῦ Θεοῦ σήμερα θά ποῦμε γιά τήν παγγνωσία Του. Ὁ Θεός εἶναι παντογνώστης. Τά γνωρίζει ὅλα. Γνωρίζει ἐμένα, γνωρίζει ἐσένα, γνωρίζει ὅλο τόν κόσμο. Γνωρίζει τά παρελθόντα, τά παρόντα καί τά μέλλοντα, γνωρίζει ὅλο τόν κόσμο. Ὅπως τό λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος, «δέν ὑπάρχει δημιουργήματα στόν κόσμο, πού νά μπορεῖ νά κρυφτεῖ ἀπ' τόν Θεό· ὅλα εἶναι γυμνά καί φανερά μπροστά στά μάτια του» (Εβρ. 4,13).

2. Ὁ Θεός γνωρίζει τέλεια τόν ἑαυτό Του, ἀλλά καί ὅ,τι ὑπάρχει ἐκτός ἀπό τόν ἑαυτό Του.¹ Ὁ Θεός ἔχει ἀπόλυτη αὐτογνωσία καί αὐτοσυνειδησία. Ὁ Κύριός μας ἐξ ἄλλου μᾶς διαβεβαίωσε: «Κανένας δέν γνωρίζει πραγματικά τόν Υἱό παρά μόνο ὁ Πατέρας· οὔτε τόν Πατέρα ξέρεي κανείς πραγματικά, παρά μόνο ὁ Υἱός» (Ματθ. 11,27). Καί γιά τό Ἅγιο Πνεῦμα μᾶς λέει ὁ ἀπόστολος Παῦλος ὅτι «ἐξετάζει καί τά πιό βαθειά κρυμμένα σχέδια τοῦ Θεοῦ» καί ὅτι «τά μυστικά τοῦ Θεοῦ κανένας δέν μπορεῖ νά τά ξέρει ἐκτός ἀπό τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ» (Α' Κορ. 2,10-11). Ὁ Θεός, λοιπόν, γνωρίζει τέλεια τόν ἑαυτό Του.

3. Τά ἐκτός ἀπό τόν ἑαυτό Του δημιουργήματα ὁ Θεός τά γνωρίζει πάλι ὅλα τέλεια. Ὅπως λέει ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁ Θεός γνωρίζει ὄχι μόνο αὐτά πού ὑπάρχουν, ἀλλά καί αὐτά πού πρόκειται νά ῥθουν σέ ὑπαρξή καί μάλιστα τά γνωρίζει ὅπως θά εἶναι τό καθένα. Τά γνωρίζει ἐπακριβῶς καί τά γνωρίζει προαιώνια.² Δηλαδή, προγινώσκει τά πάντα.

Τήν παγγνωσία καί πρόγνωση τοῦ Θεοῦ τήν βλέπουμε νά μαρτυρεῖται σέ πολλά μέρη τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἀλλά θά ἀναφέρουμε λίγα μόνο χωρία.

Στό βιβλίο τοῦ προφήτη Ἡσαΐα ἀκούμε τόν Θεό νά λέγει: «Ἐγώ εἶμαι Θεός πού προαναγγέλλω αὐτά πού πρόκειται νά γίνουν καί γίνονται» (46,9). Ὁ Θεός

1. Καί ἀσφαλῶς ὁ Θεός γνωρίζει τέλεια τόν ἑαυτό Του, γιατί δέν εἶναι δυνατόν νά λείπει ἀπ' Αὐτόν ἡ ἀπόλυτη πνευματική προσωπικότητα, ἡ προσωπική συνείδηση.

2. «Ὁ Θεός πάντα οἶδεν οὐ μόνον τά ὄντα, ἀλλά καί τά ἐσόμενα καί ὡς ἔσται ἕκαστον... γυμνήν ἔσωθεν τήν ψυχὴν βλέπων καί τήν ἐπίνοιαν τήν ἐκάστου τῶν κατὰ μέρος ἔχει δι' αἰῶνος» (Στρωμ. VI,17).

λέει στον Ίερεμία, όταν τον καλούσε στο προφητικό αξίωμα: «Προτού νά σέ διαμορφώσω στήν κοιλιά (τῆς μάνας σου) σέ γνωρίζω· καί προτού νά βγεῖς ἀπό τήν κοιλιά σέ ἔχω ἐκλέξει· προφήτη γιά τά ἔθνη σέ ἔχω προορίσει» (Ίερ. 1,5). Ἐπίσης στό βιβλίο Σοφ. Σειράχ διαβάζουμε: «Οἱ ὀφθαλμοί τοῦ Κυρίου εἶναι δέκα χιλιάδες φορές φωτεινότεροι ἀπό τόν ἥλιο καί παρακολουθοῦν ὅλα τά ἔργα τῶν ἀνθρώπων καί βλέπουν καί τά πιό μυστικά ἀκόμη πράγματα. Ὁ Θεός γνωρίζει ὅλα τά πράγματα προτού νά γίνουν, ὅπως τά γνωρίζει καί ὅταν γίνουν» (23,19-20). Στό ἴδιο πάλι βιβλίο διαβάζουμε: «Ὁ Θεός γνωρίζει (τά πάντα) αἰώνια καί δέν ὑπάρχει τίποτε παράδοξο σ' Αὐτόν» (39,20. Σέ πολλά δέ σημεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς παρουσιάζεται ὁ Θεός ὡς ὁ «ἐτάζων καρδίας καί νεφρούς», γιά νά δηλωθεῖ μέ τήν ἔκφραση αὐτή ὅτι Αὐτός γνωρίζει τίς σκέψεις καί τίς ἐπιθυμίες τῶν ἀνθρώπων (βλ. Ίερ. 11,20. 17,10. 20,12. Λουκ. 16,15. Πράξ. 1,24. 15,8. Ρωμ. 8,27 κ.ἄ.).

4. Γιά τήν παγγνωσία καί πρόγνωση τοῦ Θεοῦ μιλάει μέ ωραίους στίχους ὁ Ψάλμ. 138· παραθέτουμε μερικούς ἀπό τούς στίχους αὐτούς: «¹Κύριε μέ δοκίμασες καί μέ γνώρισες· ²Ἐσύ μέ βλέπεις ὅταν κάθομαι καί ὅταν σηκώνομαι, Ἐσύ ξέρεις τούς λογισμούς μου προτού ἀκόμη τούς σκεφτῶ· ³Ἐσύ γνωρίζεις ἀκριβῶς τόν δρόμο μου καί τήν πορεία τῆς ζωῆς μου, Ἐσύ προγινώσκεις ὅλα τά ἔργα τῆς ζωῆς μου... ⁵Νά, Κύριε, Ἐσύ ὅλα τά γνωρίζεις καί τά τωρινά καί τά παλαιά· Ἐσύ μέ ἐπλασες καί ἐβαλες πάνω μου τό (προφητικό) Χέρι Σου. ⁶Θαυμάζω γιά τήν γνώση Σου πού ἔχεις γιά μένα· εἶναι πολύ μεγάλη, δέν μπορῶ νά τήν συλλάβω... ¹³Ἐσύ, Κύριε, ἔκανες τούς νεφρούς μου (καί ἄρα τούς γνωρίζεις) καί μέ ἀνέλαβες ἀπό τήν κοιλιά τῆς μάνας μου... ¹⁵Δέν κρύφτηκε ἀπό Σένα ὁ σκελετός μου, πού Ἐσύ τόν διαμόρφωσες στά κρυφά, οὔτε ἡ σύστασή μου, πού ἐγκυμονεῖτο στά μητρικά σπλάγγνα· ¹⁶τήν ἀδιαμόρφωτη (στήν κοιλιά τῆς μάνας μου) οὐσία μου εἶδαν οἱ ὀφθαλμοί Σου καί στό βιβλίο Σου εἶναι ὅλοι γραμμένοι (προτού νά γεννηθοῦν)».

Εἰδικά γιά τήν πρόγνωση τοῦ Θεοῦ ἔχουμε νά ποῦμε τά ἑξῆς: Στήν πραγματικότητα ἐπειδή ὁ Θεός δέν γνωρίζει τό ἕνα πράγμα νωρίτερα τό δέ ἄλλο ἀργότερα, ὅπως ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι, καί οὔτε ὑπάρχει παρελθόν ἢ μέλλον γιά τόν Θεό, ἀλλά πάντα γι' Αὐτόν εἶναι παρόν, δέν εἶναι ἀκριβῆς ἡ ἔκφραση «προγινώσκει ὁ Θεός». Χρησιμοποιεῖται ὅμως ἡ ἔκφραση αὐτή στήν θεολογία μας, ὅπως καί ὁ ὅρος «πρόγνωσης», ἀλλά αὐτό γίνεται γιά τήν δική μας ἀσθένεια, γιά νά καταλάβουμε μέ αὐτές τίς ἐκφράσεις ὅτι ὁ Θεός γνωρίζει τά πάντα, ὅπως ἀκριβῶς θά εἶναι, ὅπως θά συμβοῦν, καί τά γνωρίζει προτού ἀκόμη νά ἔρθουν σέ ὑπαρξη.

5. Μιά ἀπορία διατυπώνεται ἀπό πολλούς σχετικά μέ τήν πρόγνωση τοῦ Θεοῦ:

Ἄν ὁ Θεός προγινώσκει τί θά κάνει ὁ ἄνθρωπος καί ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος κάνει ὑποχρεωτικά αὐτό πού προγινώσκει ὁ Θεός, τότε πού εἶναι ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου; Γιατί, ὅπως φαίνεται, ἡ πρόγνωση εἶναι ἀντίθετη πρὸς τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου.

Γιὰ τὴν λύση τοῦ προβλήματος αὐτοῦ διατυπώθηκαν τρεῖς θεωρίες: Ἡ μιά θεωρία ἀπορρίπτει τὴν πρόγνωση τοῦ Θεοῦ, γιὰ νά διασώσει τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἄλλη θεωρία ἀπορρίπτει τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ νά διασώσει τὴν πρόγνωση τοῦ Θεοῦ· εἶναι οἱ ὁπαδοί τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ.

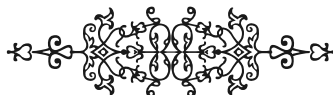
Οἱ παραπάνω δύο θεωρίες, ὅπως βλέπουμε, δέν λύνουν τό πρόβλημα, γιατί ἀναιροῦν μιά ἀπό τίς δύο σοβαρές προϋποθέσεις, εἴτε τὴν πρόγνωση τοῦ Θεοῦ εἴτε τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν λύση τοῦ προβλήματος, τὴν σωστή ἀπάντηση στό ἐρώτημα, τό πῶς συμβιβάζεται ἡ πρόγνωση τοῦ Θεοῦ καί ἡ ἐλευθερία τῶν πράξεων τῶν ἀνθρώπων, τὴν ἔδωσαν οἱ ἅγιοι Πατέρες. Κατὰ τὴν διδασκαλία λοιπόν αὐτῆ τῶν ἁγίων Πατέρων ὁ Θεός, σάν παντογνώστης, γνωρίζει ἐκ τῶν προτέρων τίς ἐλεύθερες πράξεις τῶν ἀνθρώπων, ἐπειδὴ αὐτές πρόκειται νά γίνουν. Ὅ,τι κάνει λοιπόν ὁ ἄνθρωπος, δέν τό κάνει ἀναγκαστικά, ἐπειδὴ τό προγινώσκει ὁ Θεός, σάν, δηλαδή, ἡ πρόγνωση τοῦ Θεοῦ νά εἶναι αὐτὴ ἡ αἰτία τῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου· σάν ὁ ἄνθρωπος νά εἶναι προορισμένος νά πράξει ὅπως πράττει καί ἐνεργεῖ. Ἀντίθετα, ὁ ἄνθρωπος πράττει ἐλεύθερα ὅ,τι πράττει καί εἶναι ὑπεύθυνος τῶν πράξεών του, ἄσχετα ἂν ὁ Θεός τίς προγινώσκει σάν παντογνώστης πού εἶναι. Ἡ πρόγνωση τοῦ Θεοῦ δέν προκαλεῖ καμμιά ἐπίδραση στίς ἐνέργειες τοῦ ἀνθρώπου. Γιὰ παράδειγμα, ἄς πάρουμε τὸν ἀσθενῆ: Ἡ καλὴ διάγνωση τοῦ ἐπιστήμονα ἱατροῦ προγινώσκει πῶς θά ἐξελιχθεῖ ἡ κατάσταση τοῦ ἀσθενοῦς· ἀλλὰ ἡ ἐξέλιξη αὐτῆ τῆς ἀσθένειας τοῦ ἀρρώστου, πού συνέβη πραγματικά ὅπως τό προεῖπε ὁ ἱατρός, δέν συνέβη ἐπειδὴ τό προεῖπε αὐτός, ἀλλὰ τό προεῖπε ὁ ἱατρός, ἐπειδὴ αὐτός, σάν ἐπιστήμονας, γνώριζε ὅτι θά συνέβαινε ἔτσι. Δέν εἶναι δηλαδή ἡ πρόγνωση τοῦ ἱατροῦ ἡ αἰτία πού προκάλεσε τὴν ἀσθένεια, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἀσθένεια τοῦ ἀρρώστου ἔκανε τὸν ἱατρό νά πεῖ ἐκ τῶν προτέρων αὐτά πού εἶπε. Ἡ πρόγνωση λοιπόν τοῦ Θεοῦ, ἀγαπητοί μου, δέν παραβιάζει τὴν ἐλευθερία μας· ὅπως, κατ' ἄλλο παράδειγμα, δέν παραβιάζεται ἡ ἐλευθερία τῶν γειτόνων μας, ἐπειδὴ ἐμεῖς βλέπουμε τί κάνουν αὐτοί.³

3. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός λέει ἐπὶ λέξει γιὰ τό θέμα μας: «Ἡ πρόγνωση τοῦ Θεοῦ... οὐκ αὐτὴ ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ γενέσθαι πάντως τό ἐσόμενον· ἀλλ' ὅτι μέλλομεν ποιεῖν τόδε ἢ τόδε, προγινώσκει... ὡς οὐδέ ἱατρός αἰτίος τῆς νόσου, εἰ προέγνω ὅτι μέλλει τις νοσεῖν, ἀλλὰ τό μὲν νοσῆσαι ἄλλης αἰτίας, τῆς ποιούσης τὴν νόσον, ἢ δὲ πρόγνωση τοῦ ἱατροῦ τῆς ἐν αὐτῷ τέχνης· οὕτω καί τό ἐσόμενον ὑφ' ἡμῶν οὐκ ἐκ τοῦ Θεοῦ τὴν αἰτίαν ἔχει, ἀλλὰ τό αὐτεξούσιον ἡμῶν θέλημα». (Ἰωάν. Δαμασκηνοῦ, Διάλογ. κατὰ Μανιχ. 79. MPG 94,1577).

6. Στο μέρος αυτό που μιλάμε για την παγγνωσία του Θεού είναι κατάλληλο να μιλήσουμε για την σοφία Του, την εκδηλουμένη στην διακυβέρνηση του κόσμου και στο σχέδιο της σωτηρίας των ανθρώπων. Ο ψαλμωδός λέει: «Μέγας είναι ὁ Κύριος καὶ μεγάλη ἡ δύναμή Του καὶ κανένας δὲν μπορεῖ νά μετρήσει τὴν σοφία Του» (Ψαλμ. 146,5). Οἱ ἅγιοι Πατέρες καὶ διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας μας μιᾶνε πολὺ συχνά για τὴν σοφία τοῦ Θεοῦ που φαίνεται στὴν τάξη τοῦ ὄρατοῦ κόσμου καὶ σ' αὐτό μάλιστα τό θέμα ἀφιερώνουν ὁμιλίες καὶ ἔργα ὀλόκληρα· για παράδειγμα, ἀναφέρουμε τίς σχετικές ὁμιλίες τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης καὶ ἰδιαίτερα τίς ὁμιλίες τοῦ Μεγάλου Βασιλείου στίς ἕξι ἡμέρες τῆς δημιουργίας (Ἐξαήμερος). Ὅπως λέει ὁ πατέρας αὐτός σ' αὐτό τό περισπούδαστο ἔργο του καὶ «ἓνα φύλλο χορταριοῦ ἢ ἓνα μόριο τῆς σκόνης εἶναι ἀρκετό νά ἀπασχολήσει τό πνεῦμα μας θαυμάζοντας τὴν τέχνη μέ τὴν ὁποία ἔχει γίνει».

7. Ἰδιαίτερα ὅμως τὴν σοφία τοῦ Θεοῦ οἱ ἅγιοι Πατέρες τὴν βλέπουν ἐκδηλουμένη στό «οἰκονομικό» λεγόμενο σχέδιο τοῦ Θεοῦ, στό ἔργο δηλαδή τοῦ Θεοῦ για τὴν σωτηρία τῶν ἀνθρώπων μέ τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ Του. Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη παρατηροῦμε ὅτι τονίζεται περισσότερο ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ στὴν δημιουργία καὶ τὴν διακυβέρνηση τοῦ κόσμου: «Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας» (Ψαλμ. 103,26). Στὴν Καινὴ Διαθήκη ὅμως τὴν σοφία τοῦ Θεοῦ τὴν βλέπουμε κυρίως στό οἰκονομικό σχέδιό Του για τὴν σωτηρία μας. Ἀτενίζοντας τό σχέδιο αὐτό τοῦ Θεοῦ ὁ ἀπόστολος Παῦλος κραυγάζει: «Ὡ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ! Ὡς ἀνεξερεύνητα τά κρίματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ» (Ρωμ. 11,33)! Μέ τὴν σοφία τοῦ Θεοῦ ὅλος ὁ ὄρατός κόσμος κατευθύνεται σ' ἓνα μοναδικό σκοπό: Στὴν τελείωση καὶ στὴν μεταμόρφωση για τὴν δόξα τοῦ Θεοῦ (βλ. Ρωμ. 8,18 ἔξ.).⁴

Μέ πολλές εὐχές
† Ὁ Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως Ἱερεμίας

4. Βλ. Π. Τρεμπέλα, Δογματική τόμ. 1 σ. 211. 212.

ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΟ ΕΓΚΥΚΛΙΟ ΚΗΡΥΓΜΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ

ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΜΑΣ
(Σειρά Κηρυγμάτων)

Δημητσάνα - Μεγαλόπολη, Κυριακή 17 Οκτωβρίου 2010

18. Ο ΘΕΟΣ ΕΙΝΑΙ ΔΙΚΑΙΟΣ

Σήμερα, αδελφοί μου χριστιανοί, θά μιλήσουμε για τό ότι ο Θεός εἶναι δίκαιος. Στήν Ἐκκλησία μας ὅμως ἡ λέξη «δίκαιος» ἔχει εὐρύτερο νόημα καί σημαίνει ὅλες τίς ἀρετές μαζί καί ὄχι μόνο τήν δικαιοσύνη.¹ Λέγοντες λοιπόν ότι ο Θεός εἶναι δίκαιος ἐννοοῦμε α) γενικά ὅτι ο Θεός εἶναι ἅγιος καί β) εἰδικά ὅτι τά ἔργα τοῦ Θεοῦ εἶναι δίκαια.

α) Ὁ Θεός εἶναι ἅγιος

Ἄγιος καλεῖται ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ὄχι μόνο εἶναι καθαρός ἀπό τήν ἀμαρτία, ἀλλά εἶναι καί στολισμένος μέ ἀρετές. Ἡ ἀγιότητα εἶναι σάν τό φῶς καί ἡ ἀγιότητα τοῦ Θεοῦ εἶναι τό πιό καθαρό φῶς. Ὁ Θεός εἶναι ὁ «μόνος ἅγιος» ἀπό τήν φύση Του. Αὐτός εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ἀγιότητος γιά τούς ἀγγέλους καί γιά τούς ἀνθρώπους. Ἡ Ἁγία Γραφή μᾶς λέει ὅτι οἱ ἄγγελοι πού εἶναι πέρα ἀπὸ τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ ψάλλουν ἀκατάπαυστα τήν ἀγιότητά Του, κρᾶζοντας ὁ ἕνας στὸν ἄλλο: «Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ» (Ἠσ. 6,3). Ἀλλά, καί τό κάθε τι πού σχετίζεται μέ τὸν Θεό εἶναι καί αὐτό ἅγιο. Ἔτσι ἡ Ἁγία Γραφή πάλι μᾶς λέγει γιά τό «ἅγιο ὄνομα» τοῦ Θεοῦ (Ψαλμ. 32,21. 102,1. 104,3. 105,46), γιά τὸν «ἅγιο λόγο» Του (Ψαλμ. 104,41), γιά τὸν «ἅγιο νόμο» Του (Ρωμ. 7,12), γιά τὸν «ἅγιο βραχίονά» Του (Ψαλμ. 27,2), γιά τό «ἅγιο θρόνο Του» (Ψαλμ. 46,9) καί γιά τό «ἅγιο ὑποπόδιο τῶν ποδῶν» Του (Ψαλμ. 98,5).

1. Αὐτὴ πραγματικά τήν ἐννοία ἔχουν οἱ λέξεις «δίκαιος» καί «δικαιοσύνη» στήν θεολογία μας. Ὁ ἱερός Χρυσόστομος λέει: «Δικαιοσύνην δέ... οὐ τὴν μερικὴν ἀρετὴν φησὶν, ἀλλὰ τὴν καθόλου» (ἐρμηνεία εἰς Ψαλμ. 4,6). «Δικαιοσύνην τὴν καθόλου ἀρετὴν λέγει, τὴν ἐν τῷ βίῳ εὐσέβειαν, πίστιν, ἀγάπην, πρα-
ότητα» (Ὁμιλία 6. 1 εἰς Β' Τιμ.). «Ἔστι μὲν γὰρ δικαιοσύνη ἡ καθόλου ἀρετὴ» (Ὁμιλία 4.3 εἰς Ματθ.) Καί γιά τὴν ὀνομασία «δίκαιος» ὁ ἱερός Πατέρας λέει πάλι: «Διὰ ταύτης τῆς προσηγορίας τὴν καθόλου ἀρετὴν ταύτην ἐμφαίνει. Τό γὰρ δίκαιος ὄνομα ἔθος ἡμῶν ἐπὶ τῶν πᾶσαν ἀρετὴν μετιόντων λέγειν» (Ὁμιλία 23.5 εἰς Γένεση).

Ὁ Θεός εἶναι «δίκαιος σ' ὅλες τίς ὁδοὺς» Του καί εἶναι «ἅγιος σ' ὅλα τά ἔργα» Του (Ψαλμ. 144,17). Γενικά «ἅγιος εἶναι ὁ Κύριος ὁ Θεός μας» (Ψαλμ. 98,9).

β) Τά ἔργα τοῦ Θεοῦ εἶναι δίκαια

1. Ἡ Ἁγία Γραφή μᾶς λέει ὅτι ὁ Θεός «θά κρίνει τήν οἰκουμένη μέ δικαιοσύνη· θά κρίνει τούς λαούς μέ εὐθύτητα» (Ψαλμ. 9,8). «Θά πληρώσει τόν καθένα κατά τά ἔργα του, γιατί δέν κάνει διακρίσεις» (Ρωμ. 2,6.11).

Ἐνα ἐρώτημα ὅμως, ἀγαπητοί μου, ἀναπηδάει μέσα μας μελετώντας τήν δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ: Πῶς μπορούμε νά συμβιβάσουμε τήν δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ μέ τήν ἀγάπη Του; Πῶς λέγουμε ὅτι ὁ Θεός μᾶς ἀγαπάει, ἀφοῦ, σάν δίκαιος πού εἶναι, μᾶς τιμωρεῖ γιά τίς ἁμαρτίες μας; Στό θέμα αὐτό ἀναφέρονται πολλοί ἅγιοι Πατέρες, οἱ ὁποῖοι παραλληλίζουν τόν Θεό μέ τόν σαρκικό πατέρα. Ὁ σαρκικός πατέρας κινούμενος ἀπό ἀγάπη, γιά νά παιδαγωγῆσει τό ἄτακτο παιδί του, καταφεύγει καί στήν τιμωρία, λυπούμενος συγχρόνως καί ὁ ἴδιος γιά τόν πόνο πού προξενεῖ στό ἀνυπάκουο παιδί του μέ τήν τιμωρία του αὐτή. Ἐτσι καί ὁ Θεός: Τιμωρεῖ παιδαγωγικά, κινούμενος πάντοτε ἀπό ἀγάπη γιά τήν διόρθωσή μας. Ἡ τιμωρία τοῦ Θεοῦ, λοιπόν, πού ἐκφράζει τήν δικαιοσύνη Του, εἶναι ἀγάπη· καί ἡ ἀγάπη Του εἶναι δικαιοσύνη κατά τά λόγια τοῦ Ψαλμωδοῦ: «Ἐλεος καί ἀλήθεια συναντήθηκαν· δικαιοσύνη καί εἰρήνη φίλησαν ἡ μιά τήν ἄλλη» (Ψαλμ. 84,11).

2. Ἡ ἀγιότητα καί ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ εἶναι στενά συνδεδεμένες. Ὁ Θεός μᾶς καλεῖ ἀπό ἀγάπη στήν Βασιλεία Του, ἀλλά κανείς ἀκάθαρτος δέν μπορεῖ νά εἰσέλθει σ' Αὐτήν. Αὐτό τό ἀπαιτεῖ καί ἡ ἀγιότητα καί ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτό καί ὁ Θεός ἀπό ἀγάπη πάλι μᾶς καθαίρει μέ τίς θλίψεις, οἱ ὁποῖες εἶναι παιδαγωγικές. Καί ἐμεῖς πρέπει νά βαστάζουμε ἀγόγγυστα τήν παιδαγωγία αὐτή τοῦ Κυρίου, γιά νά πετύχουμε τόν σκοπό της κατά τόν λόγο τῆς Γραφῆς: «Ἡ παιδεία Κυρίου ἀνοίγει μου τά ὦτα, ἐγώ δέ οὐκ ἀπειθῶ, οὐδέ ἀντιλέγω» (Ἠσ. 50,5). Διαφορετικά, ἂν δέν καθαρθεῖ ἡ ψυχή μας μέ τήν παιδαγωγία τοῦ Κυρίου, ἐμεῖς οἱ ἀκάθαρτοι «θά ὑποστοῦμε τήν κρίση τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ, μιά κρίση πού θά εἶναι φοβερή γιά ἡμᾶς· πῶς μπορούμε νά εἰσέλθουμε στό βασίλειο τῆς ἀγιότητας καί τοῦ φωτός καί πῶς θά αἰσθανόμαστε ἐκεῖ, ἂν εἴμαστε ἀκάθαρτοι καί σκοτεινοί καί δέν ἔχουμε μέσα μας καθόλου σπέρμα ἀγιότητας καί κανένα εἶδος ἀρετῆς;»²

2. Βλ. Μιχαήλ Ρομαζάνσκυ *ORTHODOX DOGMATIC THEOLOGY*, ἀγγλική μετάφραση ἀπό τόν Ἱερομόναχο Seraphim Rose σ. 67.

3. Μελετώντας τήν δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ πρέπει νά μιλήσουμε γιά τό πρόβλημα τῆς θεοδικίας. Πῶς, δηλαδή, ὁ Θεός εἶναι δίκαιος, ἀφοῦ πολλές φορές βλέπουμε νά ὑποφέρουν οἱ εὐσεβεῖς καί νά εὐτυχοῦν οἱ ἀσεβεῖς; Πῶς συμβιβάζονται πρὸς τήν δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ τό ὅτι ταλαιπωροῦνται οἱ δίκαιοι ἄνθρωποι;

Τό πρόβλημα αὐτό, ἀγαπητοί μου, θίγεται στήν Παλαιά Διαθήκη, καί λύνεται στήν Καινή Διαθήκη.³ Θίγεται στήν Παλαιά Διαθήκη τό πρόβλημα αὐτό, γιατί

---

3. Θίγεται στήν Παλαιά Διαθήκη τό πρόβλημα τῆς θεοδικίας λόγω τοῦ ἐγκοσμίου χαρακτήρα πού φέρει αὐτή. Γιατί ἡ Παλαιά Διαθήκη, λόγω τοῦ πολέμου τῆς κατά τῆς νεκρομαντείας, πού ἐξασκοῦσαν οἱ Χανααναῖοι, δέν ἀνέπτυξε, στά πρῶτα χρόνια τοῦλάχιστον, τήν διδασκαλία γιά τήν μεταθανάτια ζωή, πού προϋποθέτει ἡ νεκρομαντεία. Γι' αὐτό λέγουμε ὅτι ἡ Παλαιά Διαθήκη ἔχει ἐγκόσμιο χαρακτήρα καί συνδέεται λοιπόν σ' αὐτήν ἡ εὐσέβεια μέ τήν ὑλική εὐτυχία καί ἡ ἀσέβεια μέ τήν δυστυχία. Ὁ προφήτης Ἡσαΐας παριστάνει τόν Θεό νά λέει: «Ἄν θελήσετε νά μέ ἀκούσετε, θά φάτε τά ἀγαθά τῆς γῆς· ἐάν ὅμως δέν θελήσετε νά μέ εἰσακούσετε, θά σᾶς καταφάγει τό μαχαίρι» (1,19-20). Στό χωρίο αὐτό γίνεται καθαρά ἡ σύνδεση πού εἶπαμε παραπάνω, σύνδεση ἀρετῆς καί ὑλικῆς εὐτυχίας, ἀμαρτίας καί δυστυχίας. Ἔτσι ὅμως ἀντιμετωπίστηκε, ὅπως εἶπαμε, στήν Παλαιά Διαθήκη τό πρόβλημα: Πῶς ἐρμηνεύονται τά παθήματα τῶν δικαίων καί ἡ εὐτυχία τῶν ἀσεβῶν; Πολλοί Ἰουδαῖοι, προσκρούοντες στό πρόβλημα αὐτό, ἔφταναν στό νά ἀρνοῦνται τήν δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, λέγοντες προκλητικά: «Ὅποιος κάνει τό κακό εἶναι εὐτυχής· σ' αὐτούς ὁ Θεός εὐαρεστεῖται! Πού εἶναι ὁ Θεός τῆς δικαιοσύνης;» (Μαλαχ. 2,17). Γιά λύση τοῦ προβλήματος τῆς θεοδικίας γίνονται πολλές προσπάθειες στήν Παλαιά Διαθήκη. Τό πρόβλημα τέθηκε καί στόν ἰσχυρό κατά τόν νοῦ προφήτη Ἰερεμία καί αὐτός, σέ κάποια περιπέτειά του, κατά τήν ὁποία ἀποπειράθηκαν νά τόν δολοφονήσουν (βλ. 11,18 ἐξ.), ἀπευθύνθηκε στόν Θεό παραπονούμενος γιά τήν ὑπερίσχυση τῶν ἀσεβῶν. Ὁ προφήτης δέν ἀμφιβάλλει καθόλου γιά τήν δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ καί λέει ἀπό τήν ἀρχή τοῦ λόγου του: «Δίκαιος εἶσαι, Κύριε» (Ἰερ. 12,1). Θέτει ὅμως ὡμά καί μέ εἰλικρίνεια τό ἐρώτημα στόν Θεό: «Γιατί εὐδοοῦνται οἱ ἀσεβεῖς; Γιατί εὐτυχοῦν ὅλοι οἱ παραβάτες; Τούς φυτεύεις καί στερεώνονται» (12,1-2). Ὅπως φαίνεται ἀπό τίς ἐκφράσεις αὐτές τό πρόβλημα αὐτό τῆς θεοδικίας τάραξε τήν ψυχή τοῦ Ἰερεμία. Καί στήν ταραγμένη ψυχή τοῦ προφήτη ὁ Θεός δίνει αὐτή τήν ὠραία ἀπάντηση: «Ἐάν κουράζονται τά πόδια σου, ὅταν περπατᾷς μέ πεζοῦς ἀνθρώπους, τί θά κάνεις ὅταν ἀγωνίζεσαι μέ ἄλογα; Ἐάν στήν εἰρηνική χώρα δέν εἶσαι ἀσφαλής, τί θά κάνεις ὅταν εὐρεθεῖς στίς ζουγκλες τοῦ Ἰορδάνου;» (12,5). Μέ τά λόγια αὐτά ὁ Θεός δέν ἀπαντᾷ στό τεθὲν ἐρώτημα, δέν δίνει ἄμεση λύση στό πρόβλημα τῆς θεοδικίας. Σάν νά λέει ὅμως ὁ Θεός, μέ τήν παραπάνω ἀπάντηση, στόν προφήτη Ἰερεμία ὅτι δέν πρέπει νά κλονίζεται στήν πίστη του ἀπό τά θλιβερά πού τοῦ συμβαίνουν, γιατί στό προφητικό του ἔργο, πού δέν εἶναι εὐκόλο, θά τοῦ συμβοῦν περισσότερο δυσάρεστα περιστατικά καί τότε τί θά κάνει; Στό περιλάλητο πρόβλημα τῆς θεοδικίας, ὡς γνωστό, εἶναι ἀφιερωμένο ὁλόκληρο τό βιβλίο τοῦ Ἰώβ. Ὅπως εἶδαμε, σχετικά μέ τά παθήματα τοῦ δικαίου στό βιβλίο αὐτό δίνονται διάφορες ἀπαντήσεις, ὅτι δηλαδή αὐτά μπορεῖ νά εἶναι ἀποτέλεσμα ἀμαρτιῶν, μέσον γιά τήν κάθαρση καί τήν τελειοποίηση τοῦ ἀνθρώπου ἢ μέσον γιά τήν ἀνάδειξη τῆς ἀρετῆς του. Σχετικά ὅμως μέ τά παθήματα τοῦ Ἰώβ δέν δίνεται σαφές ἀπάντηση, ἀλλά μετά ἀπό πολλές συζητήσεις συνάγεται τό συμπέρασμα ὅτι οἱ σοφές βουλές τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀνεξερεύνητες. – Τό πρόβλημα τῶν παθημάτων καί τῶν συμφορῶν τοῦ δικαίου θίγεται καί ἀπό τόν προφήτη Ἀββακούμ (βλ. Ἀββ. 1,2-4.12-17). Ἡ ἀπάντηση στό ἐρώτημα εἶναι περίπου ἡ ἐξῆς: Σ' αὐτόν τόν κόσμο πού ζεῖ ὁ δίκαιος θά ὑποφέρει καί αὐτός ἀπό τήν κατάσταση πού ἔφερε ἡ ἀμαρτία, δέν πρέπει ὅμως νά κλονίζεται, ἀλλά νά μένει σταθερός στήν πίστη του – «ὁ δέ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται» (2,4) – καί θά δεῖ τελικά τήν πίστη του νά δικαιώνεται (βλ. 2,1-5).

σ' αὐτήν δέν ἔχει ἀναπτυχθεῖ ἀρκετά ἡ πίστη στήν μεταθανάτια ζωή καί ἔτσι συνδέεται ἡ εὐσέβεια μέ τά ὑλικά ἀγαθά καί ἡ ἀσεβεία μέ τήν δυστυχία. Ἔτσι ταλαιπωροῦνται στήν Παλαιά Διαθήκη οἱ ἄνθρωποι βλέποντας τούς δίκαιους νά δυστυχοῦν καί τούς κακούς νά εὐτυχοῦν. Καί λέγουν ἀπεγνωσμένα: «Ποῦ εἶναι ὁ Θεός τῆς δικαιοσύνης;» (Μαλαχ. 2,17). Πότε ἐπί τέλους θά ἀμειφθοῦν οἱ δίκαιοι καί πότε θά τιμωρηθοῦν οἱ ἁμαρτωλοί, ἀφοῦ ἄλλη ζωή δέν ὑπάρχει; Γιατί εἶπαμε ὅτι στήν Παλαιά Διαθήκη, στά πρῶτα χρόνια τοῦλάχιστον, δέν εἶχε ἀναπτυχθεῖ ἡ πίστη στήν μεταθανάτια ζωή.

4. Ἡ λύση τοῦ προβλήματος τῆς θεοδικίας δίνεται στήν Καινή Διαθήκη, γιατί σ' αὐτήν λύνεται ὁ σύνδεσμος εὐσέβειας καί ὑλικῆς εὐτυχίας. Πραγματικά! Ἀγαπῶ τόν Θεό ὅχι γιά νά μοῦ χαρίσει πλούτη καί ὑλικές ἀπολαβές, ἀλλά γιατί μέ εὐφραίνει ἡ ἀγάπη Του καί ἡ κοινωνία μαζί Του, γιατί δέν μπορῶ νά ζῶ χωρίς νά Τόν «ἀναπνέω». Μέ τά πνευματικά συνδέονται πνευματικά καί ὅχι ὑλικά: «πνευματικοῖς πνευματικά συγκρίνοντες», ὅπως λέει ὁ ἀπόστολος Παῦλος (Α' Κορ. 2,13). Ἀλλά δίνεται στήν Καινή Διαθήκη ἡ λύση τοῦ προβλήματος τῆς θεοδικίας καί γιά τόν ἄλλο, τόν ἰσχυρότερο λόγο, ὅτι δηλαδή σ' αὐτήν ἀποκαλύπτεται καθαρά ἡ πίστη στήν μεταθανάτια ζωή, πού δέν ἦταν φανερά ἀποκαλυμμένη στήν Παλαιά Διαθήκη. Ἐκεῖ στήν μετά θάνατο ζωή, ἀγαπητοί μου, θά τακτοποιηθοῦν, κατά τήν δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, τά πράγματα. Ἐκεῖ καί ὁ δίκαιος θά λάβει τίς ἀμοιβές του, ὅπως καί ὁ ἀσεβής θά λάβει τίς τιμωρίες του, παρά τίς παρατηρούμενες στήν παρούσα ζωή ἀντίθετες καταστάσεις. Ὁ ἀπόστολος Παῦλος, πού κοπίασε περισσότερο ἀπ' ὅλους γιά τό Εὐαγγέλιο καί ὅμως ὑπέφερε πολλές θλίψεις καί διωγμούς γιά τό ἔργο του αὐτό, ἔγραφε: «Οὐκ ἄξια τά παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρός τήν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς» (Ρωμ. 8,18).

5. Ἀλλά καί στήν Παλαιά Διαθήκη τό πρόβλημα τῶν παθημάτων τοῦ δικαίου ἀνθρώπου ἔχει καί μιᾶ ἄλλη ἐρμηνεία: Εἶναι ἕνα ζωντανό ἱστορικό σύμβολο τοῦ Μεσσία, ὁ Ὅποῖος, παρά τό ὅτι εἶναι ἀναμάρτητος, θά πάθει, γιά νά λυτρώσει τήν ἀνθρωπότητα ἀπό τήν ἁμαρτία καί τόν θάνατο. Ὁ Μεσσίας παριστάνεται ἀπό τόν προφήτη Ἡσαΐα ὡς ὁ «πάσχων Δοῦλος» (βλ. κεφ. 53)!

Μέ πολλές εὐχές

† Ὁ Μητροπολίτης Γόρτυνος καί Μεγαλοπόλεως Ἱερεμίας

ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΟ ΕΓΚΥΚΛΙΟ ΚΗΡΥΓΜΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ

ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΜΑΣ
(Σειρά Κηρυγμάτων)

Δημητσάνα - Μεγαλόπολη, Κυριακή 24 Οκτωβρίου 2010

19. Ο ΘΕΟΣ ΕΙΝΑΙ ΠΑΝΤΟΔΥΝΑΜΟΣ

Στό σημερινό μου κήρυγμα, αγαπητοί μου χριστιανοί, θά σᾶς μιλήσω μέ λίγα λόγια γιά τήν παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ.

1. Καί βέβαια, ἀδελφοί, ὁ Θεός εἶναι παντοδύναμος καί τό βλέπουμε αὐτό κυρίως στήν δημιουργία τοῦ κόσμου. Ὁ ψαλμωδός λέγει: «Αὐτός (ὁ Θεός) εἶπε καί ἔγιναν· αὐτός διέταξε καί δημιουργήθηκαν» (Ψαλμ. 32,9). Κοιτάξετε τήν φύση γύρω μας. Τόν λαμπρό τόν ἥλιο καί τά ἄστρα τῆς νύχτας· τούς ἀπέραντους ὠκεανούς, τίς βαθιές τίς θάλασσες καί τά ὀρμητικά ποτάμια. Τά πανύψηλα δέντρα καί τά ἄνθη τοῦ ἀγροῦ. Ἄς σκεφθοῦμε τήν ζωή πού ὑπάρχει στήν φύση καί τέλος ἄς σκεφθοῦμε τήν δική μας, τήν ἀνθρώπινη φύση. Ὅλα αὐτά τά γύρω μας καί ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, αγαπητοί μου, γινήκαμε μέ μόνο τόν λόγο τοῦ Θεοῦ. «Εἶπε καί ἔγιναν»! Καί ὄχι μόνο δημιούργησε ὁ Θεός τόν κόσμο καί τόν ἄνθρωπο, ἀλλά φροντίζει καί προνοεῖ γιά τά δημιουργήματά του καί τά διατηρεῖ σέ ζωή. Πραγματικά, χριστιανοί μου, πόσο παντοδύναμος φαίνεται ὁ Θεός ἀπό τήν δημιουργία τοῦ κόσμου καί μάλιστα, ἂν σκεφθοῦμε ὅτι μετά ἀπό τόσα-τόσα ἑκατομμύρια χρόνια ὁ κόσμος παραμένει μέ τήν ἴδια δύναμή του καί τήν ὁμορφιά του. Αὐτό συμβαίνει, γιατί τό δημιουργικό πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ πού τόν ἔφερε σέ ὑπαρξή εἶναι ἰσχυρό καί παντοδύναμο.¹

---

1. Ὁ Θεός εἶναι ὁ Παντοκράτορας. Εἶναι «ὁ μόνος ὁ ποιῶν θαυμάσια» (Ψαλμ. 71,19). Ἄν ὁ Θεός ἀνέχεται τό κακό καί τούς κακούς στόν κόσμο, αὐτό δέν σημαίνει ὅτι δέν ἔχει τήν δύναμη νά ἐξαφανίσει τό κακό, ἀλλά θέλει οἱ ἄνθρωποι, πού εἶναι ἐλεύθερα πλάσματά του, μόνοι τους καί ὄχι ἀναγκαστικά, νά ἀπορρίψουν τό κακό καί νά προτιμήσουν τό καλό.

Συνήθως λέμε γιά τόν Θεό τήν ἔκφραση «δέν μπορεῖ». Γιά παράδειγμα λέμε: «Δέν μπορεῖ ὁ Θεός νά ἀμαρτήσῃ», «δέν μπορεῖ νά ἀπατήσῃ», «δέν μπορεῖ νά πεθάνῃ» κ.ἄ. Μέ τίς ἐκφράσεις αὐτές, ὅπως λέει ὁ ἱερός Χρυσόστομος, «δέν δηλώνουμε ἀσθένεια στόν Θεό, ἀλλά ἀντίθετα βεβαιώνουμε τήν παντοδυναμία Του» («Οὐκ ἀσθένειαν αὐτοῦ κατηγοροῦμεν, ἀλλ' ἄρρητον δύναμιν αὐτοῦ μαρτυροῦμεν», 38η ὁμιλ. εἰς τό κατά Ἰωάννην § 4). Πραγματικά, ὅπως λέει καί ὁ ἱερός Αὐγουστῖνος, οἱ ἐκφράσεις αὐτές μαρτυροῦν τήν παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ὁ Θεός εἶναι παντοδύναμος καί ἅγιος, γι' αὐτό δέν μπορεῖ νά πεθάνῃ, νά πῆ ψέματα ἢ νά ἀπατήσῃ κάποιον. Ἄν ἦταν δυνατόν νά πεθάνῃ δέν θά ἦταν παντοδύναμος. Ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ ἐκτείνεται σέ κάθε τι πού ἐκφράζει τό θέλημά Του. Κάνει ὅσα θέλει. Στήν Ἁγία Γραφή παρουσιάζεται ὡς ἀδύνατο στόν Θεό τό «νά ψευθεῖ» καί τό «νά ἀρνηθεῖ τόν Ἐαυτό Του» (Β' Τιμ. 2,12). Ὁ ἱερός Αὐγουστῖνος λέει ἐπί λέξει: «*Deus omnipotens est et, cum sit*

2. Ἄλλὰ ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ φαίνεται ὄχι μόνο ἀπό τήν δημιουργία καί τήν συντήρηση τοῦ κόσμου, ἀλλά καί ἀπό τό ὅτι ὁ Θεός κατευθύνει τήν ἱστορία τοῦ κόσμου σέ ἕνα σκοπό. Ἡ ἱστορία τῶν ἀνθρώπων, ἀγαπητοί μου, δέν εἶναι μία ἀτακτῆ πλοκή γεγονότων, ἀλλά ὅλα τά συμβαίνοντα κατευθύνονται ἀπό τόν παντοδύναμο Θεό σέ ἕνα «τέλος», σέ κάποιον σκοπό. Καί ὁ σκοπός αὐτός εἶναι ἡ Βασιλεία Του. Ὅπως πρό Χριστοῦ ὅλα τά γεγονότα ὀδηγοῦσαν στόν ἔρχομό τοῦ Μεσσία καί ὅλα τά παγκοσμίως συμβαίνοντα τότε ἐτοίμαζαν τούς ἀνθρώπους γιά τήν ὑποδοχή του, ἔτσι καί τώρα, μετά Χριστόν, αὐτά τά περίεργα καί ἀλλόκοτα πού συμβαίνουν στόν πλανήτη μας μᾶς πᾶνε πρός τά τέλη τῶν αἰώνων, πρός τήν δεύτερη Παρουσία τοῦ Χριστοῦ. Ὁ παντοδύναμος Θεός, Αὐτός κρατεῖ τό νῆμα τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου καί κατευθύνει ἔτσι τά γεγονότα, ὥστε νά συντελοῦν πρός τόν ἔρχομό τῆς Βασιλείας Του. Δέν εἶναι οἱ λεγόμενοι ἄρχοντες τῶν λαῶν οἱ κυβερνήτες τοῦ κόσμου καί οἱ ρυθμιστές τῆς ἱστορίας του. Κυβερνήτης τοῦ κόσμου εἶναι ὁ Θεός καί αὐτός κατευθύνει τήν ἱστορία του.

3. Πολλοί, καί παλαιότερα καί τώρα, ἐναντιοῦνται πρός τόν παντοδύναμο Θεό καί διοργανώνουν ἀθεϊστικά κινήματα ἐναντίον Του. Πόσο ἀνόητοι πού εἶναι!... Τά «βάζουν» μέ τόν Παντοδύναμο! Πόσο ἀνόητοι πραγματικά πού εἶναι!... Κάποτε ἕνας τρελλός, μῆνα Ἰούλιο, ἀνέβηκε σέ ἕνα στυλο καί ἀπό ἐκεῖ ψηλά ἔφτυνε τόν ἥλιο. «Τί κάνεις αὐτοῦ;», τοῦ ἔλεγε οἱ περαστικοί. «Ἀφήστε με – τούς ἔλεγε – θά σβήσω τόν ἥλιο». Ἄν εἶναι δυνατόν, χριστιανοί μου, νά σβήσει ὁ ἥλιος μέ τά πτύσματα ἑνός τρελλοῦ, ἄλλο τόσο καί ἀκόμη πιά πολύ εἶναι δυνατόν νά ἐξαφανίσουν τόν παντοδύναμο Θεό μας τά μωρολογήματα καί τά φληναφήματα τῶν ἀθέων καί τῶν ἀπίστων. Γιά ἕνα τέτοιο ἀθεϊστικό κίνημα μᾶς μιλάει ὁ 2ος Ψαλμός. Κίνημα κατά τοῦ Θεοῦ καί τοῦ Μεσσία, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, «κατά τοῦ Κυρίου καί κατά τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ», ὅπως λέγει τό κείμενο. Τό κίνημα ἦταν διοργανωμένο καλά καί μάλιστα τό εἶχαν ἀναλάβει ἄρχοντες καί βασιλεῖς ὡς ἀρχηγοί του. «Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς καί οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπί τό αὐτό». Τό ἀθεϊστικό κίνημα εἶχε καί σύνθημα, πού ἔλεγε νά διαρρήξουν οἱ ἄνθρωποι τήν σχέση τους μέ τόν Θεό καί μέ τόν Μεσσία καί νά ἀπορρίψουν τόν νόμο τους. «Διαρρήξωμεν τούς δεσμούς αὐτῶν – ἔλεγε ἐπί λέξει τό σύνθημά τους – καί ἀπορρίψωμεν ἀφ' ἡμῶν τόν ζυγόν αὐτῶν»!... Εἶναι δυνατόν, χριστιανοί μου, ἕνας παντοδύναμος Θεός νά φοβηθεῖ ἀπό τέτοια ἀνόητα συνθήματα τῶν ἀνόητων ἀνθρώπων; Οὔτε λοιπόν καί ἐμεῖς νά φοβούμεθα καί νά ταρασσόμαστε, ὅταν καί στήν σημερινή μας ἐποχή ἀκοῦμε παρόμοιους λόγους καί συνθήματα, πού στρέφονται κατά τοῦ Θεοῦ καί κατά τῆς Ἐκκλησίας Του. Τά λένε ἄμυαλοι ἄνθρωποι. Γι' αὐτό καί καί ὁ ψαλμωδός

---

omnipotens, mori non potest, falli non potest, mentiri non potest. Quam multa non potest! Et omnipotens est, et ideo omnipotens, quia ista non potest. Nam si mori posset, non esset omnipotens; si mentiri, si falli, si fallere, si inique agere, non esset omnipotens. Facit quod vult; ipsa est omnipotentia. Facit quid bene vult; quidquid autem male fit non vult" (Serm. ad catech. de Symbolo 2 m. 40, 627).

μας παρακάτω στὸν Ψαλμὸ τοῦ παριστάνει τὸν Θεὸν νὰ «γελάει» καὶ νὰ ἀντιπαρέρχεται μέ μακροθυμία τὸ ἀθεϊστικὸ κίνημα πού στρέφεται ἐναντίον του. «Κύριος ἐξ οὐρανοῦ ἐκγελάσεται αὐτούς», λέγει τὸ κείμενο! Νὰ καθήσουν ὅμως φρόνιμα οἱ ἄθεοι καὶ νὰ «βάλουν» μυαλό, γιατί, ἂν δέν μετανοήσουν, ὁ παντοδύναμος Θεός δέν θά σταθεῖ στὸ «ἐκγελάσεται», στήν μακροθυμία του, δηλαδή, ἀλλά μᾶς λέγει ὁ Ψαλμὸς ὅτι «λαλήσει πρὸς αὐτούς ἐν ὀργῇ αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ ταραξεί αὐτούς»! Καί τότε θά γίνουν στάχτη οἱ ἄθεοι κι ἄς εἶναι βασιλεῖς καὶ ἄς εἶναι ἄρχοντες. Τούς συνιστοῦμε νὰ καθήσουν φρόνιμα καὶ νὰ μὴ τὰ βάζουν μέ τὸν παντοδύναμο Θεό καὶ μέ τὸν νόμο Του, μέ τὸ θρησκευτικὸ δηλαδή μάθημα στὰ Σχολεῖα.

4. Τέλος, ἀδελφοί μου, μιλώνοντας γιὰ τὴν παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ θά σᾶς πῶ ἕναν περίεργο λόγο τῶν ἁγίων Πατέρων μας. Ἀκούστε: Ὁ Θεός πού τὰ μπορεῖ ὅλα, γιατί εἶναι παντοδύναμος, ἕνα δέν τό μπορεῖ. Ὅχι δέν τό μπορεῖ αὐτό ὁ Θεός. Τί δέν μπορεῖ ὁ παντοδύναμος Θεός; Δέν μπορεῖ νὰ ἐνωθεῖ μέ ἀκάθαρτο! Αὐτόν τὸν λόγο τὸν τονίζει ἰδιαίτερα ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς.² Αὐτόν ὅμως τὸν λόγο, ἀδελφοί μου, ἐμεῖς πρέπει νὰ τὸν προσέξουμε ἰδιαίτερα καὶ θά σᾶς πῶ γιατί. Γιατί ὁ σκοπός μας, γιὰ τὸν ὁποῖο πλαστήκαμε, εἶναι νὰ ἐνωθοῦμε μέ τὸν Θεό. «Θέωση», τό λέμε αὐτό. Ἀλλά πῶς νὰ ἐνωθοῦμε μέ τὸν Θεό, ἔτσι ἀκάθαρτοι πού εἴμαστε; Γιὰ τὸν Θεό μᾶς λέγει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐνωθεῖ μέ ἀκάθαρτο. Ἀφοῦ λοιπόν, χριστιανοί μου, ὁ σκοπός τῆς ζωῆς μας εἶναι νὰ ἐνωθοῦμε μέ τὸν Θεό, γιὰ τὸν Θεό δέ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐνωθεῖ μέ ἀκάθαρτον, ἐμπρός λοιπόν νὰ καθαρίσουμε τὴν ψυχὴ μας ἀπὸ τὰ πάθη μας, γιὰ νὰ δοῦμε Πρόσωπο Θεοῦ μέ καθαρότητα. Νὰ καθαρίσουμε τὴν ψυχὴ μας ἀπὸ τὰ πάθη μας ξαναλέω. Ἀπὸ τὸν ἐγωισμό, ἀπὸ τὴν σαρκικότητα, ἀπὸ τὴν ἔχθρα καὶ τὸ μῖσος, πού δέν μᾶς ἀφήνει νὰ δοῦμε τό καλό καὶ τὴν προκοπὴ τοῦ ἄλλου, καὶ ἀπὸ ἄλλα καὶ ἄλλα πάθη... Ἄς ἀγωνιζόμαστε, ἀδελφοί μου, γιὰ τὸν καθαρμό μας, γιατί ὁ Ἰησοῦς Χριστός μας μᾶς εἶπε «οἱ καθαροὶ στήν καρδιά θά δοῦν τὸν Θεό» (Ματθ. 5,8). Ἄν ἐμεῖς δείξουμε διάθεση γιὰ ἕναν τέτοιο ἀγώνα, τότε ὁ παντοδύναμος Θεός θά στείλει τὴν παντοδύναμο Χάρι Του καὶ θά καταφέρουμε νὰ νικήσουμε τὰ δόλια ἁμαρτωλά πάθη μας, γιατί μόνοι μας, χωρὶς τὴν Χάρι τοῦ Θεοῦ, δέν μπορεῖ νὰ κάνουμε τίποτα. «Ὁ Θεός τῆ Σῆ Χάριτι», πού λέμε τακτικά στήν Θεία Λειτουργία.

Μέ πολλές εὐχές

† Ὁ Μητροπολίτης Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως Ἰερεμίας

2. «Ἐν γάρ τούτῳ μόνον Θεῷ ἀδύνατον, συνελθεῖν ἀκαθάρτῳ πρὶν καθαρθῆναι πρὸς ἔνωσιν» (Γρηγορίου Παλαμᾶ, στήν ὁμιλία του στὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου).

ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΟ ΕΓΚΥΚΛΙΟ ΚΗΡΥΓΜΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ

ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΜΑΣ
(Σειρά Κηρυγμάτων)

Δημητσάνα - Μεγαλόπολη, Κυριακή 31 Ὀκτωβρίου 2010

20. ΤΟ ΑΝΑΛΛΟΙΩΤΟ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

1. Ὁ Θεός, ἀγαπητοί μου, εἶναι ἀναλλοίωτος. Αὐτό σημαίνει ὅτι ὁ Θεός εἶναι πάντοτε ὁ ἴδιος καί δέν εἶναι τώρα καλός καί μετά περισσότερο καλός καί ἔπειτα ὀλιγώτερο καλός. Ὁ Θεός δέν ἀλλοιώνεται, ἀλλά εἶναι πάντοτε ὁ ἴδιος. Ὅπως μᾶς λέγει ὁ ἀδελφός Θεός Ἰάκωβος, στόν Θεό «οὐκ ἔνι παραλλαγή ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα» (1,17). Δέν ὑπάρχει, δηλαδή, ἀλλοίωση καί μεταβολή, οὔτε σκιά σάν κι αὐτή πού γίνεται ἀπό τήν στροφή καί μετακίνηση τῶν ἀστέρων.

2. Εἶναι δέ, χριστιανοί μου, ἀναλλοίωτος ὁ Θεός, γιατί εἶναι τέλειος. Κάθε ἀλλαγὴ εἶναι σημεῖο ἀτελείας καί τέτοιο σημεῖο δέν ἀρμόζει στόν τέλειο καί ὑπερέτειο Θεό. Γιά τόν Θεό δέν μπορούμε νά σκεφτοῦμε ὅτι προοδεύει, γιατί αὐτό θά σήμαινε ὅτι ἀπό λιγώτερο καλός ἔγινε περισσότερο καλός καί ἔτσι εἰσάγουμε ἀλλοίωση καί τροπή στόν Θεό.

3. Τό ἀναλλοίωτο ὅμως τοῦ Θεοῦ δέν σημαίνει ἀκίνησια τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεός δέν εἶναι κάποια ὑπαρξή πού κλείνεται στόν ἑαυτό της, νά τό ποῦμε κάπως ἔτσι. Ἐνῶ ὁ Θεός εἶναι ἀναλλοίωτος, ἡ Ὑπαρξή Του εἶναι ζωή γεμάτη μέ δύναμη καί δραστηριότητα. Ὁ Θεός, ὅπως ὅλοι γνωρίζουμε εἶναι ἀγάπη καί ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ εἶναι στήν πραγματικότητα «ἐκστατική». Βγαίνει δηλαδή ὁ Θεός ἀπό τόν ἑαυτό Του καί δημιουργεῖ πράγματα διαφορετικά ἀπό τόν ἴδιο.¹

3. Ἀλλά κάποιος μπορεῖ νά ἐρωτήσῃ: Πῶς ὁ Θεός εἶναι ἀναλλοίωτος, ἀφοῦ «γέννησε» τόν Υἱό καί «ἐκπόρευσε» τό Ἅγιο Πνεῦμα; Δέν ἀλλοιώθηκε μ' αὐτό πού ἔκανε; Αὐτό, χριστιανοί μου, ἡ γέννηση τοῦ Υἱοῦ καί ἡ ἐκπόρευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀπό τόν Θεό, δέν ἔγινε σέ κάποιο μετέπειτα χρόνο, ἀλλά, ὅπως λέγει ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, εἶναι αἰώνια, ἀτελεύτητη καί ἀκατάπαυστη. Δέν μπορούμε, δηλαδή, νά φανταστοῦμε χρόνο, κατά τόν ὁποῖο δέν ὑπῆρχε ὁ Υἱός ἢ τό Ἅγιο Πνεῦμα. Ἄν τό ποῦμε αὐτό λέμε τήν βλασφημία ὅτι προόδευσε ὁ Θεός καί ἀπό μή Πατέρας ἔγινε Πατέρας καί ἀπέκτησε Υἱό, πού πρῶτα δέν εἶχε καί ἀκόμη ἀπέκτησε καί Ἅγιο Πνεῦμα, πού πρῶτα δέν τό εἶχε.² Κανονικά, δέν πρέπει νά λέμε στόν παρελθόντα χρόνο ὅτι ὁ Πατέρας Θεός «γέννησε» τόν Υἱό ἢ «ἐκπόρευσε» τό Ἅγιο Πνεῦμα, ἀλλά νά τά λέμε αὐτά στόν ἐνεστῶτα χρόνο: Ὅτι ὁ Θεός Πατέρας

1. Βλ. Ἐπισκόπου Καλλίστου Γουέαρ, Ὁρθόδοξος Δρόμος, σ. 52.

2. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός λέει: «Ἐπί μὲν τῆς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως ἀσεβές λέγειν χρόνον μεσιτεῦσαι ἢ μετά τόν Πατέρα τήν τοῦ Υἱοῦ γενέσθαι ὑπαρξίν· ἐξ αὐτοῦ γάρ, ἡγουν τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως, φαμέν τήν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν. Καί εἰ μὴ ἐξ ἀρχῆς δῶμεν τόν Υἱόν συνυπάρχειν τῷ Πατρί ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον, τροπήν τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως παρεισάγομεν, ὅτι μὴ ὢν Πατήρ ὕστερον ἐγένετο Πατήρ» (Ἐκδόσις ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως I, 8).

πάντοτε «γεννᾶ» τόν Υἱό καί πάντοτε «ἐκπορεύει» τό Ἅγιο Πνεῦμα. Γιατί, ξαναλέμε, ὅπως λέει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ἡ γέννηση τοῦ Υἱοῦ καί ἡ ἐκπόρευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀπό τόν Θεό, εἶναι καί αἰώνια καί ἀτελεύτητη καί ἀκατάπαυστη.

4. Οἱ ἐκφράσεις «γέννηση» τοῦ Υἱοῦ καί «ἐκπόρευση» τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, λοιπόν, δέν δηλώνουν καμμιά ἀλλαγὴ στήν θεότητα. Ἐκφράζουν ἀπλᾶ καί δυνατά τό Ὁμοούσιο τῶν Προσώπων ἢ Ὑποστάσεων τῆς Ἁγίας Τριάδος, γιατί ἡ γέννηση τοῦ Υἱοῦ καί ἡ ἐκπόρευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος γίνεται ἀπο τήν Οὐσία τοῦ Θεοῦ. Στό δικό μας δέ ἀνθρώπινο πνεῦμα οἱ ἐκφράσεις «γέννηση» καί «ἐκπόρευση» ἐκφράζουν, δυνατά πάλι, τήν ἀντίθεση πρὸς τήν δημιουργία. Γιατί τό δημιουργήμα εἶναι ἔξω ἀπό ἐκεῖνον πού τό δημιουργεῖ, ἐνῶ ἡ «υἰότητα» ἐκφράζει τήν ἐσωτερική ἐνότητα, ἐκφράζει τήν μιά ἐνότητα τῆς φύσης τοῦ Πατέρα καί τοῦ Υἱοῦ. Ἔτσι καί ἡ «ἐκπόρευση» τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀπό τήν Οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἐκφράζει τήν ἐνότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μέ τόν Θεό Πατέρα, ὁ Ὅποιος προκαλεῖ τήν ἐκπόρευση αὐτή.

5. Τό ἀναλλοίωτο τοῦ Θεοῦ, πάλι, δέν εἶναι ἀντίθετο μέ τήν ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Μόνο τά δημιουργήματα, ἐπειδή εἶναι περιορισμένα, χάνουν κάτι ἀπό ὅ,τι εἶχαν ἢ ἀποκοτῶν κάτι ἀπό ὅ,τι δέν εἶχαν ἢ Θεότητα ὅμως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ μετά τήν ἐνανθρώπηση παρέμεινε ἡ Ἰδία. Παρέμεινε ὅπως ἦταν καί πρὶν ἀπό τήν ἐνανθρώπηση. Στήν ὑπόστασή Του ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ προσέλαβε καί τήν ἀνθρώπινη φύση, δέν σχημάτισε ὅμως ἀπό αὐτή μιά νέα μικτή φύση, ὥστε νά ποῦμε ὅτι ἀλλοιώθηκε ἡ θεία Φύση.

6. Τό ἀναλλοίωτο τοῦ Θεοῦ, τέλος, δέν ἀλλοιώθηκε, δέν χάλασε, μέ τήν δημιουργία τοῦ κόσμου. Καί αὐτό τό λέγουμε γιά τόν ἴδιο λόγο πού εἶπαμε προηγουμένως. Γιατί ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου εἶναι μία πράξη τῆς ἀκτιστῆς ἐνέργειας τοῦ Θεοῦ καί ὄχι τῆς οὐσίας Του. Γιατί λέγαμε ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία μας κάνει διάκριση μεταξύ οὐσίας καί ἐνέργειας στόν Θεό. Δέν ἀλλοιώθηκε, λοιπόν, ἡ οὐσία ἢ οἱ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ μέ τήν δημιουργία τοῦ κόσμου.³

7. Ἐνα τέτοιο Θεό ἔχουμε, ἀδελφοί μου, Θεό ἀναλλοίωτο. Ὁ Θεός μας, ὅπως εἶπε στόν Μωυσῆ, «εἶναι ἐκεῖνος πού εἶναι» (Ἐξ. 3,14), δηλαδή δέν ἀλλάζει, δηλαδή εἶναι ἀναλλοίωτος. Γι' αὐτό καί ἀκουμπᾶμε σταθερά σ' Αὐτόν καί μόνο σ' Αὐτόν. Ὅχι, δέν ἀκουμπᾶμε σέ σπασμένα καλάμια, σέ ἄρχοντες καί κοσμικούς ἡγέτες, γιατί αὐτοί τώρα εἶναι καί αὔριο δέν εἶναι, ἀλλά καί αὐτοί, σάν ἀνθρωποι, δέν μπορεί νά μᾶς σώσουν, γιατί ἔχουν καί αὐτοί οἱ ἴδιοι ἀνάγκη σωτηρίας. Στηριζόμαστε μόνο στόν ἀναλλοίωτο Θεό μας, πού ὁ λόγος Του εἶναι σταθερός καί βέβαιος καί ἡ ὑπόσχεσή Του πραγματοποιήσιμη. Σ' Αὐτόν ἡ δόξα εἰς τούς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ΑΜΗΝ.

Μέ πολλές εὐχές,

† Ὁ Μητροπολίτης Γόρτυνος καί Μεγαλοπόλεως Ἱερεμίας

3. Ἡ κτίση «εἰ καί μετά ταῦτα γέγονεν, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας, ἐκ δέ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τό εἶναι βουλήσει καί δυνάμει παρήχθη καί οὐχ ἄπτεται τροπή τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως». «Κτίσις καί ποιήσις τό ἔξωθεν καί οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ κτίζοντος καί ποιούντος γίνεσθαι τό κτιζόμενον καί ποιούμενον ἀνόμοιον παντελῶς κατ' οὐσίαν. Ἐπί μὲν οὖν τοῦ μόνου ἀπαθοῦς καί ἀναλλοιώτου καί ἀτρέπτου καί ἀει ὡσαύτως ἔχοντος Θεοῦ καί τό γεννᾶν καί τό κτίζειν ἀπαθές» (Ἰωάννης Δαμασκηνός, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως, I, 8).

ΣΕΙΡΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ ΠΑΤΡΟΛΟΓΙΑΣ

Ἑβδομαδιαῖα Μαθήματα ἀποστελλόμενα στούς Ἱερεῖς καί στίς Ἱερές Μονές τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερᾶς Μητροπόλεως διά τήν θεολογική τους κατάρτιση.

ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ

Τήν σωστή ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς μᾶς τήν δίνουν οἱ Ἅγιοι Πατέρες. Καί συμβαίνει αὐτό διότι οἱ Ἅγιοι Πατέρες βίωσαν μέ τήν ἁγία τους ζωή τήν Ἁγία Γραφή καί ἔτσι ἔγιναν δοχεῖα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Καί ἐπειδὴ ἡ Ἁγία Γραφή εἶναι θεόπνευστο κείμενο, γι' αὐτό καί μόνον ὅσοι γιά τόν καθάρó τους βίó ἔχουν τήν Χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, μόνον αὐτοί μποροῦν νά ἐρμηνεύσουν σωστά τήν Ἁγία Γραφή. Ἐπίσης οἱ Ἅγιοι Πατέρες, ἀπό τό προσωπικό τους βίωμα, μᾶς δείχνουν τόν σωστό τρόπο καί μᾶς δίνουν τά σωστά φάρμακα γιά τήν θεραπεία τῆς ψυχῆς ἀπό τά πάθη. Εἶναι οἱ ἐπιστήμονες θεράποντες πνευματικοί ἰατροί. Σάν πνευματοφόροι οἱ Ἅγιοι Πατέρες εἶχαν καθάρó τόν νοῦ τους καί διέκριναν τό λάθος σέ μιά ἀκουόμενη ψευδοδιδασκαλία, πού φαινόταν ὡς ἀληθινή, καί ἔκαναν ἀγώνα καί ἔδιναν μάχη, γιά νά μήν εἰσχωρήσει ἡ διδασκαλία αὐτή στό πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας καί παραχαράξει τήν σωστή πορεία πρὸς τόν Θεό. Ἐμεῖς στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία μας λατρεύουμε τόν ἀληθινό Θεό, Αὐτόν τόν Θεό τόν ὁποῖο ἔζησαν καί κήρυξαν οἱ Ἅγιοι Πατέρες. Γι' αὐτό καί λέμε «Ὁ Θεός τῶν Πατέρων ἡμῶν»! Κάθε λειτουργική ἀκολουθία, ἀλλά καί τήν ἀτομική μας προσευχή τήν κατακλείουμε μέ τό «Δι' εὐχῶν τῶν Ἁγίων Πατέρων ἡμῶν».

Εἶναι ἀνάγκη νά μελετοῦμε τήν διδασκαλία τῶν Ἁγίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας. Κανένα ἄλλο θρησκευτικό βιβλίό δέν πρέπει νά διαβάζουμε παρά μόνο τήν Ἁγία Γραφή, τούς Βίους τῶν Ἁγίων καί τά βιβλία τῶν Ἁγίων Πατέρων. Μαζί μέ αὐτά καί τό Ἱερό Πηδάλιο μέ τήν ἐρμηνεία τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ συνισταμένη τῶν Ἁγίων Πατέρων.

Τήν μελέτη τῶν Ἁγίων Πατέρων μπορεῖ νά τήν κάνει ὁ καθένας μόνος του παίρνοντας ἕνα-ἕνα Πατέρα καί διαβάζοντας τίς ὁμιλίες του. Ἐμεῖς ἐδῶ, τό νά ἀναλύσουμε μία-μία τίς ὁμιλίες τῶν Ἁγίων Πατέρων, δέν μποροῦμε νά τό κάνουμε, γιατί αὐτό ἀπαιτεῖ χρόνο πολύ. Ἐτσι θά μελετήσουμε τούς Ἁγίους Πατέρες γενικά καί σφαιρικά. Ὅπως δηλαδή μελετοῦμε τήν γεωγραφία μέ τήν ὑδρόγειο σφαῖρα καί λαμβάνουμε μιά γενική ἔννοια περί τῆς γῆς καί τῶν ἠπείρων της, ἔτσι κάπως σφαιρικά θά μελετήσουμε καί τούς Ἁγίους Πατέρες. Θά τούς ἀρχίσουμε ἀπό τήν ἀρχή μέ τήν χρονολογική τους σειρά. Θά λέμε τά βασικά στοιχεῖα ἀπό τόν βίό τους καί ἔπειτα θά παραθέτουμε τά

βασικά στοιχεῖα πάλι ἀπό τήν διδασκαλία τους. Ἔτσι ἡ μελέτη τους θά εἶναι σύντομη μέν, ἀλλά καί οὐσιαστική. Παρακαλοῦμε ὅμως τούς ἀδελφούς χριστιανούς νά μελετοῦν μέ ζήλο, σάν καλοί μαθητές – αὐτό ἦταν τό πρῶτο ὄνομα τῶν χριστιανῶν – τά ὅσα θά γράφουμε περί τῶν Ἁγίων Πατέρων μέ τήν παράθεση τῶν λόγων τους. Θά εἶναι ὠραῖο, μά θά εἶναι πολύ ὠραῖο, οἱ ἀναγνῶστες νά μαθαίνουν καί ἀπ' ἔξω τά πατερικά χωρία πού παραθέτουμε. Ἄν τά γράφουμε σέ ἕνα δελτίο χάρτου, πού θά τό παίρνομε καί μαζί μας καί ἐπαναλαμβάνομε τά πατερικά αὐτά λόγια μερικές φορές κάθε μέρα, ὁπωσδήποτε, μέ τήν εὐχή τῶν Πατέρων, θά τά μάθομε ἀπ' ἔξω. Ἐπειτα ἔχομε περιθώριο μιᾶς ἐβδομάδος γιά τήν σύντομη αὐτή μελέτη κάθε πατρός καί τήν ἀποστήθιση τῶν παρατιθεμένων χωρίων. Ἀλλά καί τό ἄλλο: Ἐνῶ ἐμεῖς θά προχωροῦμε παρακάτω τήν μελέτη μας, οἱ ἀναγνῶστες νά ἐπανερχοῦν στά προηγούμενα μαθήματα καί νά τά ἐπαναλαμβάνουν, γιά νά τούς ἐμπεδώνονται καλύτερα.

Ἀρχίζομε λοιπόν τήν μελέτη τῶν ἁγίων Πατέρων κατά χρονολογική σειρά.

ΚΛΗΜΗΣ ΡΩΜΗΣ

1. Ὁ Κλήμης, ὁ ἐπίσκοπος Ρώμης, ἀπολαμβάνει ἀπό τά πρῶτα χριστιανικά χρόνια πολύ σεβασμό καί ὁ λόγος του ἔχει κύρος καί αὐθεντία, ἄν καί ἕνα μόνο κείμενό του ἔχομε, τήν πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή του. Τήν ἐπιστολή αὐτή ἡ Συριακή Ἐκκλησία τήν συγκαταριθμοῦσε στά βιβλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί ἀκόμη τήν βλέπομε νά συνάπτεται στόν Ἀλεξανδρινό Κώδικα τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

Ὁ Ὁριγένης (εἰς Ἰωάν. 6,36) καί ὁ Εὐσέβιος (Ἐκκλ. Ἱστορ. 3,15) ταυτίζουν τόν ἐπίσκοπο Κλήμεντα μέ τόν ἀναφερόμενο εἰς Φιλιπ. 4,3 συνεργό τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Κατά τόν Εἰρηναῖο (Ἐλεγχος 3,3,3) ὁ Ἐπίσκοπος Κλήμης ἦταν ὁ τρίτος ἐπίσκοπος Ρώμης. Πρῶτος ἐπίσκοπος ἦταν ὁ Λῖνος, δεύτερος ὁ Ἀνέγκλητος καί τρίτος ὁ Κλήμης. Ἄλλοι ὅμως λένε τόν Κλήμεντα γιά πρῶτο ἐπίσκοπο Ρώμης. Καί τά δύο εἶναι σωστά, ὅπως τά συνδυάζει ὁ Ἐπιφάνιος (haer. 27,6). Πραγματικά ὁ Κλήμης ἦταν ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος Ρώμης καί, ὅπως λέγει ὁ Τερτυλλιανός (Praescr. 32), χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος ἀπό τόν ἴδιο τόν ἀπόστολο Πέτρο. Ἀλλά γιά τήν εἰρήνη τῆς Ἐκκλησίας παραχώρησε τήν θέση του στόν Λῖνο, ἔπειτα στόν Ἀνέγκλητο καί μετά τόν θάνατο αὐτοῦ κατέλαβε πάλι ὁ Κλήμης τόν ἐπισκοπικό του θρόνο. Γι' αὐτό καί ἀπό τό δικό του παράδειγμα συμβούλευε ἔπειτα τούς προεστῶτες τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου νά κάνουν τό ἴδιο: Νά παραιτηθοῦν δηλαδή γιά τήν εἰρήνη τῆς Ἐκκλησίας, νά παραιτηθοῦν ὅσοι γίνονται αἰτία ταραχῆς. Ὅποιος τό κάνει αὐτό – τούς λείπει – θά εἶναι πραγματικά γενναῖος καί θά πάρει μεγάλη δόξα ἀπό τόν Χριστό καί ἀκόμη θά τόν δέχονται μέ τιμή ὅλες οἱ Ἐκκλησίες. Τούς λείπει:

«Τίς οὖν ἐν ὑμῖν γενναῖος; Εἰπάτω· Εἰ δι' ἐμέ στάσις καί ἔρις καί

σχίσματα, ἐκχωρῶ, ἄπειμι οὐδ' ἐάν βούλεσθε καί ποιῶ τά προστασσομένα ὑπό τοῦ πλήθους· μόνον τό ποιμνιον τοῦ Χριστοῦ εἰρηνεύετω... Τοῦτο οὖν ὁ ποιήσας ἑαυτῷ μέγα κλέος ἐν Χριστῷ περιποιήσεται καί πᾶς τόπος δέξεται αὐτόν» (κεφ. 54).

Ἔχουμε καί μία ἀσύστατο εἶδηση ἀπό τά Ψευδοκλημέντια, κατά τήν ὁποία ὁ Κλήμης καταγόταν ἀπό τόν αὐτοκρατορικό οἶκο τῶν Φλαβίων. Καί ἀκόμη ὅτι αὐτός ὁ ἐπίσκοπος Κλήμης ἦταν ὁ ἐξάδελφος τοῦ αὐτοκράτορος Δομιτιανοῦ, ὁ ὑπατος Τίτος Φλάβιος Κλήμης. Στά ἐλληνικά Μαρτυρολόγια γίνεται λόγος γιά ἐξορία τοῦ Κλήμεντος στήν Ταυρική Χερσώνα καί γιά τό μαρτύριό του στά κύματα τῆς Μαύρης θάλασσας (βλ. καί ἐπιτομή εἰς MPG 2,592 ἐξ.). Δέν γνωρίζουμε ὅμως ἐάν εἶναι ἀληθινή ἡ πληροφορία αὕτη περί τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τοῦ Κλήμεντος, γιατί ὁ Εὐσέβιος ὁμιλεῖ γιά φυσικό του θάνατο: «Κλήμης Εὐαρέστῳ παραδούς τήν λειτουργίαν, ἀναλύει τόν βίον», λέγει (Ἐκκλ. Ἱστ. 3,34). Στήν Ρώμη ὑπάρχει Βασιλική τοῦ Ἁγίου Κλήμεντος στηριζόμενη ἴσως, ὅπως λέγουν, στά θεμέλια τῆς κατοικίας του. Τήν μνήμη τοῦ ἁγίου Κλήμεντος τήν ἐορτάζει ἡ Ἐκκλησία μας τήν 24η Νοεμβρίου.

2. (α) Ἡ Ἐπιστολή πρὸς Κορινθίους τοῦ Κλήμεντος Ρώμης καλεῖται «Α' Ἐπιστολή Κλήμεντος», γιατί ἀποδίδεται σ' αὐτόν λανθασμένα καί δευτέρα ἐπιστολή. Ἡ κανονική ἐπιστολή τοῦ Κλήμεντος γράφτηκε κατά τό τέλος τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος Δομιτιανοῦ (περί τό 96 μ.Χ.) καί χρησιμοποιεῖται ἤδη ἀπό τόν ἅγιο Πολύκαρπο. Ὁ Εἰρηναῖος καλεῖ τήν ἐπιστολή «γραφὴν ἰκανωτάτην» (εἰς Εὐσέβιον, Ἐκκλ. Ἱστορ. 5,6), ὁ δέ Εὐσέβιος τήν λέγει «ἐπιστολήν μεγάλην τε καί θαυμασίαν» (Ἐκκλ. Ἱστορ. 3,16). Ὅλο τό κείμενο τῆς ἐπιστολῆς, ὅπως καί τό κείμενο τῆς ἄλλης ἐπιστολῆς, τῆς λεγομένης Β' πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῆς τοῦ Κλήμεντος, μᾶς τό παρέχει ὁ Ἱεροσολυμιτικός Κώδικας τοῦ 1056. Μέχρι τότε εἴχαμε μόνο τόν Ἀλεξανδρινό Κώδικα τῆς Βίβλου, ἀπό τόν ὁποῖο ὅμως ἔλειπαν τά κεφ. 58-63 τῆς Α' Ἐπιστολῆς καί σχεδόν τό μισό μέρος τῆς Β' Ἐπιστολῆς (12-20 κεφ.). Στά νεώτερα χρόνια ἀνακαλύφθηκε καί μετάφραση τῶν Ἐπιστολῶν στήν λατινική (μᾶλλον ἀπό τήν 2η ἑκατονταετηρίδα), τήν συριακή καί τήν κοπτική γλῶσσα.

(β) Ἀφορμή γιά τήν συγγραφή τῆς Α' Ἐπιστολῆς πρὸς Κορινθίους τοῦ Κλήμεντος εἶναι τό ἐξῆς: Στήν Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου ξέσπασε μιά ἐκκλησιαστική κρίση, πού ὁ ἅγιος Κλήμης τήν ὀνομάζει «μιαράν καί ἀνοσίαν στάσιν» (1,1). Μερικοί λαϊκοί χριστιανοί τῆς Κορίνθου, πού παρίσταναν τούς «ζηλωτές», ἀλλά ἦταν «φιλόνοι» (45,1), ἄνθρωποι δηλαδή πού ἀγαποῦσαν τούς καυγάδες, ἤθελαν νά ἀλλάξουν τήν ἐκκλησιαστική κατάσταση καί νά τήν κάνουν καλύτερη, ὅπως αὐτοί νόμιζαν. Γι' αὐτό καί ζήτησαν νά ἀντικατασταθοῦν οἱ Λειτουργοί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου μέ

ἄλλους πού πρότειναν αὐτοί. Αὐτό τό κίνημα τῶν λαϊκῶν αὐτῶν χριστιανῶν τῆς Κορίνθου δημιούργησε ταραχή. Ἦταν ἓνα κίνημα «ζηλωτικό», ἀλλά αὐθάδες, κίνημα πού ἀνατρέπει τήν ἐκκλησιολογία. Ὁ ἅγιος Κλήμης ὀνομάζει τά πρόσωπα αὐτά «προπετῆ» καί «αὐθάδῃ» (1,1), γιατί πίστευαν ὅτι τούς ἐπιτρέπεται καί μποροῦν, ἂν καί ἦσαν λαϊκοί, νά ἀποβάλουν τούς ὑπάρχοντες Λειτουργούς, πού κατέστησε στήν θέση τους αὐτή ἡ Ἐκκλησία, καί νά τούς ἀντικαταστήσουν μέ ἄλλους, αὐτούς πού ἤθελαν αὐτοί. Ὅταν τό ἔμαθε αὐτό ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης ἀπηύθυνε στήν Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου τήν ἐπιστολή αὐτή πού ἐξετάζουμε (τήν Α'). Ὅτι πραγματικά ὁ Κλήμης εἶναι ὁ συγγραφεύς τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, τό λέγει ὁ Διονύσιος ἐπίσκοπος Κορίνθου (εἰς Εὐσεβίου Ἐκκλ. Ἱστορ. 4,23).

(γ) Τό περιεχόμενο τῆς Ἐπιστολῆς, πού ἀποτελεῖται ἀπό 65 κεφ., μέ σύντομα λόγια εἶναι τό ἑξῆς: Ἡ Ἐπιστολή χωρίζεται σέ δύο μεγάλα μέρη καί κατακλείεται ἀπό ἓναν ἐπίλογο.

(1) Τό πρῶτο μέρος τό ἀποτελοῦν τά κεφ. 1-36. Σ' αὐτό τό μέρος ἔχουμε γενικές παραινέσεις. Στήν ἀρχή ὁ ἅγιος Κλήμης ἀναφέρεται στό πρόβλημα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου, γιατί διαιρέθηκε ἡ Ἐκκλησία αὐτή καί ἔφυγε ἡ εἰρήνη ἀπό τούς χριστιανούς της. Ἡ κατάσταση αὐτή, λέγει, μπορεῖ νά διορθωθεῖ μόνο μέ τήν μετάνοια ὄλων, ἀλλά ἰδιαίτερα αὐτῶν πού προκάλεσαν τήν ταραχή. Τούς λέει νά ταπεινωθοῦν καί νά μήν ἐπαίρονται καί νά ζητοῦν νά κατευθύνουν τό ποιμνιο τοῦ Χριστοῦ. «Ταπεινοφρονούντων – τούς λέγει – ἐστίν ὁ Χριστός, οὐκ ἐπαιρομένων ἐπί τό ποιμνιον αὐτοῦ» (16,1).

Τούς λέει ἀκόμη νά ἀγαποῦν τήν ὑπάρχουσα τάξη στήν Ἐκκλησία καί νά εἶναι ὑπάκουοι. Γιά παράδειγμα σ' αὐτό τούς φέρνει ἀπό τόν ἄψυχο κόσμο τόν ἥλιο καί τά ἀστέρια, πού ἀκολουθοῦν τήν καθορισμένη τροχιά τους, χωρίς καμμιᾶ παρέκκλιση («δίχα πάσης παρεκβάσεως», 20,3), γι' αὐτό καί εἶναι «ἐν ὁμοιοῖα», δέν συγκρούονται δηλαδή μεταξύ τους.

(2) Τό δεύτερο μέρος τό ἀποτελοῦν τά κεφ. 37-61. Σ' αὐτό τό τμήμα ὁ ἅγιος Κλήμης προχωρεῖ βαθύτερα στό θέμα τῆς τάξεως καί πειθαρχίας καί ὁμοιοῖας τῶν χριστιανῶν μέσα στήν Ἐκκλησία. Ὁ χριστιανός, λέγει, πού διαπληκτίζεται μέ τούς ἄλλους καί προξενεῖ ταραχές στήν Ἐκκλησία, ἀμαρτάνει στό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἀφοῦ κάθε χριστιανός εἶναι μέλος τῆς Ἐκκλησίας. Τούς λέγει:

«Ἴνα τί διέλκομεν καί διασπῶμεν τά μέλη τοῦ Χριστοῦ καί στασιάζομεν πρὸς τό σῶμα τό ἴδιον, καί εἰς τοσαύτην ἀπόνοιαν ἐρχόμεθα, ὥστε ἐπιλαθῆσθαι ἡμᾶς ὅτι μέλη ἐσμέν ἀλλήλων;» (46,7).

Ἄς σκεπτόμαστε αὐτό τό φοβερό, πού λέει ὁ ἅγιος Κλήμης, ὅτι, ὅταν οἱ χριστιανοί

διαπληκτιζόμεσθε μεταξύ μας, «διασπῶμεν τά μέλη τοῦ Χριστοῦ». Δηλαδή, κάνουμε τό ἔργο τῶν... σταυρωτῶν τοῦ Χριστοῦ!

Ἐναν ὠραῖο πάλι λόγο λέγει ὁ ἅγιος Κλήμης γιά τήν ἐνότητα καί τήν ἀγάπη μεταξύ μας: Τό νά ὑποτάσσεται ὁ ἕνας στόν ἄλλο. «Ἵποτασέσθω – λέγει – ἕκαστος τῷ πλησίον αὐτοῦ, καθὼς ἐτέχθη ἐν τῷ χαρίσματι αὐτοῦ» (38,1).

Ἀλλά εἶναι πολύ-πολύ ὠραία αὐτή ἡ περικοπή τοῦ ἁγίου Κλήμεντος γιά τήν ἀγάπη. Ἡ περικοπή αὐτή θυμίζει τόν ὕμνο τοῦ ἀποστόλου Παύλου, πού λέγει στό 13ο κεφ. τῆς Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς του. Λέγει ὁ ἅγιος Κλήμης:

«Οὐδέν βάνουσον ἐν ἀγάπῃ,
οὐδέν ὑπερήφανον·
ἀγάπη σχίσμα οὐκ ἔχει,
ἀγάπη οὐ στασιάζει,
ἀγάπη πάντα ποιεῖ ἐν ὁμονοίᾳ·
δίχα ἀγάπης οὐδέν εὐάρεστον ἔστιν τῷ Θεῷ» (49,5).

Τό βαθύτερο κίνητρο τῶν ταραχῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου ἦταν ἡ φιλοδοξία, γιατί οἱ ταραχοποιοί παραγκώνισαν τούς ὑπάρχοντες Πρεσβυτέρους, γιά νά καταλάβουν εἴτε αὐτοί εἴτε ἄλλα πρόσωπα τῆς προτιμησῆς τους ἐπίσημη θέση στήν Ἐκκλησία. Ἀλλά τούς λέγει τώρα ὁ ἅγιος Κλήμης ὅτι εἶναι προτιμότερο νά εἶναι μικροί καί ἐλάχιστοι στό ποίμνιο τοῦ Χριστοῦ, παρά νά καταλάβουν μεγάλη καί ὑψηλή θέση στήν Ἐκκλησία καί νά στερηθοῦν τήν σωτηρία τους. Τούς λέγει ἐπί λέξει:

«Ἄμεινον γάρ ἔστιν ὑμῖν ἐν τῷ ποιμνίῳ τοῦ Χριστοῦ μικρούς καί ἐλλογίμους ὑμᾶς εὐρεθῆναι ἢ καθ' ὑπεροχὴν δοκοῦντας ἐκριφθῆναι ἐκ τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ» (57,2).

Τά λόγια αὐτά μέ ἀπλότητα λέγουν τό ἐξῆς: Καλύτερα νά εἶναι κανεὶς ἕνας ἀπλὸς εὐλαβῆς ἱερέας ἢ ἀκόμη καί ἕνας ἀπλὸς καντηλανάφτης μέ φόβο Θεοῦ, παρά νά γίνει ἀξιωματοῦχος κληρικός καί νά χάσει τήν ψυχὴ του. Τό πᾶν εἶναι «μὴ ἐκριφθῆναι τῆς ἐλπίδος τοῦ Χριστοῦ», πού μᾶς εἶπε ὁ ἅγιος Κλήμης, καί ὄχι οἱ θρόνοι καί τά ἀξιώματα.

(3) Στό τρίτο μέρος τῆς ἐπιστολῆς (κεφ. 62-65) ὁ συγγραφεὺς ἅγιος Κλήμης ἐκφράζει τήν ἐλπίδα οἱ κομιστὲς τῆς ἐπιστολῆς νά τοῦ δώσουν τήν χαρά, ὅταν ἐπιστρέψουν, φέροντάς του τό μήνυμα ὅτι ἀποκαταστάθηκε ἡ εἰρήνη στήν Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου.

(Συνεχίζεται)

ΣΕΙΡΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ ΠΑΤΡΟΛΟΓΙΑΣ

Ἑβδομαδιαία Μαθήματα ἀποσπελλόμενα στούς Ἱερεῖς καί στίς Ἱερές Μονές τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερᾶς Μητροπόλεως διά τήν θεολογική τους κατάρτιση.

ΚΛΗΜΗΣ ΡΩΜΗΣ

(Συνέχεια ἀπό τό προηγούμενο)

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

Ἡ Ἐπιστολή τοῦ Κλήμεντος Α' πρὸς Κορινθίους εἶναι ἓνα μεγάλο κήρυγμα μέ ἐκτενῆ ἠθική διδασκαλία περί ἀγάπης, ταπεινώσεως, μετανοίας καί ὑπακοῆς. Ἀλλά χρειάζεται προσοχή μή χάσουμε τό κεντρικό θέμα καί μήνυμα τῆς Ἐπιστολῆς, ὅπως καί τήν ἄλλη, τήν δογματική καί ἐκκλησιολογική καί ὅλη τήν ἐπί μέρους διδασκαλία της. Ἀναφέρουμε τά ἐξῆς σημεία, ὡς διδασκαλία τῆς ἐπιστολῆς:

1. Περί τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων. Τούς ἐκκλησιαστικούς ἀρχοντες ὁ Κλήμης τούς ὀνομάζει ἄλλοτε μέν ἀόριστα «ἡγουμένους» (1,3) καί «προϊσταμένους» (21,6), ἄλλοτε δέ συγκεκριμένα «ἐπισκόπους καί διακόνους» (42,4 ἐξ.), συχνότερα δέ χρησιμοποιεῖ τόν ὄρο «πρεσβύτεροι» (3,3. 21,4. 44,5. 47,6. 54,2. 57,1). Πῶς ἐξηγεῖται αὐτό; «Ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο ἀναφέρει ὁ Κλήμης τούς λειτουργούς μαρτυρεῖ ἀστάθεια στήν χρήση τῶν ὄρων ἐπίσκοπος, πρεσβύτερος καί διάκονος καί μάλιστα δυσχέρεια στήν διάκριση ἐπισκόπου καί πρεσβυτέρου, κάτι πού ἐκφράζει τό κλίμα τοῦ τέλους τοῦ Α' αἰώνα» (Παπαδόπουλος, Πατρολογία τόμ. Α', σελ. 162).

2. Ἡ θέση τῶν Ἐπισκόπων στήν Ἐκκλησία. Ἡ θέση τῶν Ἐπισκόπων στήν Ἐκκλησία εἶναι μόνιμη καί δέν ἐξαρτᾶται ἀπό τήν θέληση μερικῶν, πολλῶν ἢ ὀλίγων μελῶν τῆς Ἐκκλησίας. Καί εἶναι μόνιμη ἡ θέση τους, γιατί ἔχουν «Ἀποστολική Διαδοχή». Ἐδῶ ὁ Κλήμης ἀναφέρει στήν Ἐπιστολή του τό σχετικό περιστατικό ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη, κατά τό ὁποῖο μεταξύ τῶν Ἰσραηλιτῶν παρουσιάστηκε φιλονικία γιά τήν ἱερωσύνη (κεφ. 43). Καί ὁ Θεός τότε μίλησε διά σημείου. Ἀπό τά δώδεκα ραβδιά, πού ἐτέθησαν στήν Σκηνή τοῦ Μαρτυρίου, βλάστησε μόνο ἡ ράβδος τοῦ Ἀαρών, τοῦ καταγομένου ἀπό τήν φυλή τοῦ

Λευϊ, δείγμα αὐτό ὅτι ἀπό αὐτήν τήν φυλή ἤθελε ὁ Κύριος νά Τόν ἱερατεύουν. Ἔτσι καί οἱ ποιμένες στήν Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου ἔχουν ἀπό τόν Θεό τήν κλήση τους. Γιατί ὁ Θεός Πατέρας ἔστειλε τόν Ἰησοῦ Χριστό στόν κόσμο. Ὁ Χριστός ἔστειλε τούς Ἀποστόλους· οἱ Ἀπόστολοι χειροτόνησαν Ἐπισκόπους καί ἐκεῖνοι ἄλλους Ἐπισκόπους, γιά νά ποιμάνουν στά διάφορα μέρη τήν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ (κεφ. 42). Ἔτσι καί οἱ Πρεσβύτεροι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου: ἔχουν ἀπό τούς ἁγίους Ἀποστόλους τήν προέλευση, ἔχουν τήν λεγομένη «Ἀποστολική Διαδοχή». Ὡστε ἡ συμβᾶσα στάση στήν Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου δέν στρέφεται ἀπλῶς ἐναντίον ὀρισμένων προσώπων, ἀλλά ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, γιατί ὁ Θεός εἶναι πού ἔταξε τά πρόσωπα αὐτά στή θέση αὐτή πού βρίσκονται, ὅπως ὁ Θεός κάλεσε τόν Ἀαρών γιά τήν ἀρχιερωσύνη. Τούς λειτουργούς πού κατέστησαν οἱ Ἀπόστολοι ἢ οἱ διάδοχοί τους, δέν μπορεῖ νά τούς ἀντικαταστήσει κανένας. Αὐτή ἡ θέση εἶναι ἡ σωστή καί ἡ πραγματική λύση στό ἐκκλησιαστικό πρόβλημα τῆς Κορίνθου, γιά τό ὅποιο ὁ Κλήμης ἔγραψε τήν Ἐπιστολή του.

Στήν Ἐπιστολή αὐτή γίνεται γιά πρώτη φορά καί μέ πολύ σαφήνεια ἡ διακήρυξη τοῦ δόγματος τῆς Ἀποστολικῆς Διαδοχῆς. Τονίζεται ἡ ἀλήθεια ὅτι οἱ Ἐπίσκοποι δέν μποροῦν νά ἐκτοπιστοῦν ἀπό τά μέλη τῆς Ἐκκλησίας, γιατί αὐτοί δέν ἔχουν ἀπό τούς ἑαυτούς τους τήν ἐξουσία. Ἡ ἐξουσία τῶν Ἐπισκόπων προέρχεται ἀπό τούς Ἀποστόλους, οἱ ὅποιοι Ἀπόστολοι χορήγησαν αὐτή τήν ἐξουσία ὑπακούοντες στόν Χριστό, ὁ Ὅποιος Χριστός ἀπεστάλη ἀπό τόν Θεό Πατέρα (βλ. κεφ. 42. 44,1-3).

Τό μήνυμα τῆς Ἐπιστολῆς εἶναι: Ἐνότητα στήν Ἐκκλησία, ὑπακοή στήν Ἐκκλησία. Οἱ λαϊκοί πρέπει νά δέχονται ὡς νόμιμους Ἐπισκόπους τους αὐτούς πού τούς ἀποστέλλει ἡ Ἐκκλησία. Καί εἶναι μεγάλη ἁμαρτία, εἶναι «οὐ μικρά ἁμαρτία», ὅπως τό λέγει τό κείμενο (44,4), νά μήν τούς δέχεται.

3. Ἐπίσκοποι καί Θεία Εὐχαριστία. Κύριο ἔργο τῶν Ἐπισκόπων εἶναι ἡ τέλεση τῆς Θείας Λειτουργίας. Τά ἀναγκαῖα δῶρα γιά τήν τέλεση τῆς Θείας Λειτουργίας, τόν ἄρτο καί τόν οἶνο, ὁ ἅγιος Κλήμης τά ὀνομάζει «δῶρα ἐπισκοπῆς» (44,4). Καί λέγονται ἔτσι, γιατί προσφέρονται διά τοῦ Ἐπισκόπου στόν Θεό. Ἡ Θεία Λειτουργία κατά βάση εἶναι τοῦ Ἐπισκόπου ἔργο. Καί φαίνεται αὐτό καί ἀπό τόν ἄλλο λόγο τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ, πού λέγει: «Ὁ Ἐπίσκοπος εἶναι στήν Ἐκκλησία καί ἡ Ἐκκλησία στόν Ἐπίσκοπο» (Ἐπιστολή 66,8). Ἀλλά, ὅπως λέγει ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος, Ἐκκλησία εἶναι «τό Θυσιαστήριον» (πρός Ἐφεσ. 5,2. Πρός Τραλλιανούς 7,2), πάνω στό ὅποιο προσφέρεται ἡ Θεία Εὐχαριστία. Καί ὁ παραπάνω λοιπόν λόγος τοῦ ἁγίου Κυπριανοῦ, «Ὁ Ἐπίσκοπος εἶναι στήν Ἐκκλησία καί ἡ Ἐκκλησία στόν Ἐπίσκοπο», σημαίνει ὅτι ὁ Ἐπί-

σκοπος εἶναι ὁ προσφέρων τὴν Θεία Εὐχαριστία. Γιατί αὐτό, πραγματικά, ἡ προσφορά τῆς Θείας Εὐχαριστίας, αὐτό εἶναι Ἐκκλησία. Ἐκκλησία εἶναι ἡ σύναξη τῶν πιστῶν νά προσφέρουν διὰ τοῦ Ἐπισκόπου τους τὴν Θεία Εὐχαριστία, τὴν Θεία Λειτουργία. Τὴν σύναξη αὐτὴ τῶν πιστῶν ὁ ἀπόστολος Παῦλος πρῶτος, εἰς Α΄ Κορ. 11,18, τὴν ὀνομάζει «Ἐκκλησία». Οἱ Ἐπίσκοποι, αὐτοὶ τελοῦσαν πρῶτα τὴν Θεία Εὐχαριστία. Ἀργότερα ὅμως, μέ τὴν αὔξηση τῶν πιστῶν, παραχωρήθηκε ἀπὸ τοὺς Ἐπισκόπους καί στοὺς Ἱερεῖς νά τελοῦν καί αὐτοὶ τὴν Θεία Εὐχαριστία.

4. Ἡ Ἐκκλησία ὡς σῶμα. Ἡ Ἐκκλησία στὸν ἅγιο Κλήμεντα παριστάνεται σάν ἓνα σῶμα (46,7. 38,1), ὅπως ἔτσι παριστάνεται καί ἀπὸ τὸν ἀπόστολο Παῦλο (βλ. Α΄ Κορ. 12,12 ἐξ.). Ὅλοι οἱ πιστοὶ εἴμαστε μέλη τοῦ σώματος αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ καί πρέπει νά ζοῦμε μέ πειθαρχία, κρατώντας καθένας τὴν τάξη του, ὅπως τὸ ἴδιο συμβαίνει καί στὰ μέλη τοῦ σάρκινου σώματός μας. Ὅλα στὴν σκέψη τοῦ Κλήμεντος ἱεραρχοῦνται καί ἐναρμονίζονται: Τὰ οὐράνια σώματα λειτουργοῦν μέ τάξη καί ἀκρίβεια καί ὅλα τὰ οὐράνια φαινόμενα ἀκολουθοῦν πιστὰ τοὺς ὅρους πού καθόρισε γι' αὐτὰ ὁ Θεός. Ἔτσι καί στὴν Ἐκκλησία ὑφίσταται μία καθορισμένη θεία τάξη, πού δέν ἔχουμε κανένα δικαίωμα νά τὴν παραβιάσουμε. Λέγει ὁ ἅγιος Κλήμης:

«Ἐκαστος ἡμῶν ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι εὐαρεστείτω Θεῷ, ἐν ἀγαθῇ συνειδήσει ὑπάρχων, μὴ παρεκβαίνων τὸν ὠρισμένον τῆς λειτουργίας αὐτοῦ κανόνα ἐν σεμνότητι» (41,1).

Ἡ εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας σάν σῶμα, κατὰ τὸν ἅγιο Κλήμεντα, ὑποδηλώνει ὅτι οἱ πιστοὶ πρέπει νά πολιτεύονται μέ τάξη καί πειθαρχία, μέ ὑπακοή στοὺς Ἐπισκόπους, πού ἔχουν Ἀποστολική Διαδοχή. Ἀλλά ἡ εἰκόνα αὐτὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς σώματος, ὑποδηλώνει πάλι ὅτι οἱ χριστιανοὶ πρέπει νά ζοῦν ἐν ἀγάπῃ, γιατί εἶναι «μέλη ἀλλήλων» (46,7).

5. Χριστολογία τῆς Ἐπιστολῆς. Ἡ ἐπιστολή κλείνει μέ μία μεγάλη καί ὠραία προσευχή (κεφ. 59-61). Ἡ προσευχή αὐτὴ δέν φαίνεται νά εἶναι αὐτοσχέδια, νά ἔγινε δηλαδή τότε ἀπὸ τὸν Κλήμεντα γιὰ τὴν περίπτωση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου. Ἡ προσευχή φαίνεται νά εἶναι ἓνα ὠραῖο λειτουργικὸ κείμενο, προσευχή μέ γενικά αἰτήματα καί θά λεγόταν ἀπὸ τοὺς χριστιανούς τῆς Ρώμης στὴν κοινὴ λατρεία καί στίς ἰδιωτικές τους προσευχές. Σ' αὐτὴ τὴν προσευχὴ μνημονεύονται οἱ θαυμαστὲς ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν δημιουργία καί τὴν συντήρηση τοῦ κόσμου καί παρακαλεῖται ὁ Θεός νά διαφυλάξει ἀκέραιο τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐκλεκτῶν του σ' ὅλοκληρο τὸν κόσμο. Τὸ κείμενο τῆς προσευχῆς ἔχει μεγάλη

σημασία, γιατί είναι από τά αρχαιότερα λειτουργικά κείμενα και έχει χριστολογία: Διακηρύσσει τήν θεότητα τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ (59,4). Καί ἀκόμη τόν ὀνομάζει «ἡγαπημένον παῖδα τοῦ Πατρός» (59,2) καί «ἀρχιερέα καί προστάτην τῶν ψυχῶν ἡμῶν» (61,3).

Ἄλλοῦ ὁ ἅγιος Κλήμης ἐκφράζει πάλι τήν χριστολογία του κηρύττοντας τόν Ἰησοῦ Χριστό ὡς τόν ἕνα τῆς Τριάδος, ὡς τό «ἀπαύγασμα τῆς μεγαλωσύνης» τοῦ Θεοῦ (36,2· βλ. καί Ἑβρ. 1,3-4), τόν Ἀρχιερέα (36,1), πού ἔδωσε γιά ἡμᾶς τό Αἷμα Του. Ἐδωσε τήν σάρκα Του γιά τήν σάρκα μας καί τήν ψυχή Του γιά τήν ψυχή μας (49,6). Τό λυτρωτικό Αἷμα τοῦ Χριστοῦ εἶχε συμβολιστεῖ στήν Παλαιά Διαθήκη διά σημείων, ὅπως εἶναι, λέγει ὁ ἅγιος Κλήμης, τό κόκκινο σημεῖο πού κρέμασε ἡ ἀμαρτωλή Ραάβ στόν οἶκο της, γιά νά σωθεῖ ἀπό τήν καταστροφή τῆς πόλης της (βλ. Ἰησ. Ν. κεφ. 2). Ἐπ' αὐτοῦ ὁ Κλήμης λέει ὅτι οἱ κατάσκοποι τῆς Ἱεριχοῦς εἶπαν στήν πόρνη Ραάβ νά κρεμάσει στόν οἶκο της κόκκινο σημεῖο «πρόδηλον ποιοῦντες ὅτι διά τοῦ Αἵματος τοῦ Κυρίου λύτρωσις ἔσται πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν καί ἐλπίζουσιν ἐπί τόν Θεόν» (12,7).

Σέ μιά ὥραία του περικοπή ὁ ἅγιος Κλήμης κηρύσσει τούς πλούσιους καρπούς τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ. Λέγει:

*«Διά τούτου (τοῦ Χριστοῦ) ἀτενίζομεν εἰς τά ὕψη τῶν οὐρανῶν,
διά τούτου ἐνοπτριζόμεθα τήν ἄμωμον καί ὑπερτάτην ὄψιν αὐτοῦ,
διά τούτου ἠνεώχθησαν ἡμῶν οἱ ὀφθαλμοί τῆς καρδίας,
διά τούτου ἡ ἀσύνητος καί ἐσκοτωμένη διάνοια ἡμῶν
ἀναθάλλει εἰς τό θαυμαστόν αὐτοῦ φῶς,
διά τούτου ἠθέλησεν ὁ Δεσπότης τῆς ἀθανάτου γνώσεως ἡμᾶς γεύσασθαι»*
(36,2).

6. Περί ἀναστάσεως νεκρῶν. Ἡ ἀνθρωπότητα εὐεργετεῖται πλούσια ἀπό τόν Θεό, ὄχι μόνο κατά τό παρόν, σ' αὐτόν ἐδῶ τόν κόσμο μόνο, ἀλλά εὐεργετεῖται καί μέ ἐπαγγελίες στό μέλλον. Καί μιά μεγάλη ἐπαγγελία εἶναι ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν, ἡ ὁποία θά γίνει ὁπωσδήποτε. Γιά τήν ἀνάστασις τῶν νεκρῶν ὁ ἅγιος Κλήμης φέρει ὥραϊα ἐπιχειρήματα (κεφ. 24-25): Ἡ ἡμέρα καί ἡ νύκτα κηρύττουν τήν ἀνάστασις. Ἡ νύκτα εἶναι θάνατος. Ἀλλά ἀνατέλλει ὁ ἥλιος καί ἔχουμε ἡμέρα. Ἐχουμε ἀνάστασις! Τά φυτά καί τά δέντρα κηρύττουν καί αὐτά τήν ἀνάστασις. Ὅταν ρίπτουμε τούς σπόρους στήν γῆ, εἶναι σάν νά θάπτουμε ἕναν πεθαμένο. Διαλύονται οἱ σπόροι στήν γῆ, ὅπως διαλύονται καί τά σώματα τῶν νεκρῶν στά μνήματα. Ἀλλά ἀπό τούς θαμμένους καί διαλυμένους στήν γῆ σπόρους ξεπετάγονται θάμνοι καί δέντρα. Κηρύττουν καί αὐτά τήν ἀνάστασις!

Στήν σειρά τῶν ἀποδείξεων του γιά τήν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν ὁ Κλήμης ἀναφέρει καί τό παράδοξο σημεῖο, πού συμβαίνει στήν Ἀραβία καί στίς γύρω χῶρες.¹ Στήν περιοχή αὐτή ὑπάρχει ἕνα ὄρνεο, πού λέγεται Φοίνικας. Ὅταν πρόκειται νά πεθάνει τό ὄρνεο αὐτό κάνει μόνο του ἕνα σηκό ἀπό λίβανο, σμύρνα καί διάφορα ἄλλα ἀρώματα καί μπαίνει μέσα σ' αὐτό καί πεθαίνει ἐκεῖ. Ὅταν τό σῶμα του ἀρχίζει νά σαπίζει, γεννιέται ἀπ' αὐτό ἕνα σκουλήκι, τό ὁποῖο τρέφεται ἀπό τό σῶμα τοῦ σαπισμένου ὄρνέου. Καί τρεφόμενο βγάζει ἀργότερα φτερά καί γίνεται σάν τό ὄρνεο ἀπό τό ὁποῖο προῆλθε. Τό παράδοξο αὐτό φαινόμενο κηρύττει τήν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν (κεφ. 24). Τόν Φοίνικα, ὡς σημεῖο ἀναστάσεως, θά τό χρησιμοποιήσουν ἀργότερα καί ἄλλοι Πατέρες καί ἐκκλησιαστικοί συγγραφεῖς: Ὁ Τερτυλλιανός, ὁ Ὁριγένης καί ὁ Κύριλλος Ἱεροσολύμων.²

7. Στωική ἐπίδραση στήν Ἐπιστολή. Στό κεφ. 20 ἔχουμε μία περιγραφή τῆς σκοπιμότητας, τῆς ωραιότητας καί τῆς τάξεως τοῦ κόσμου, ἡ ὁποία ὁμως προδίδει στωική ἐπίδραση.

8. Μία σπουδαία ἱστορική πληροφορία. Στά κεφ. 5 καί 6 τῆς Ἐπιστολῆς βρίσκουμε τήν παλαιότερη μαρτυρία γιά τόν ἐπί Νέρωνος διωγμό πολλῶν χριστιανῶν, γιά τό μαρτύριο τῶν κορυφαίων Ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου καί πολλῶν χριστιανῶν τῆς Ρώμης («ἐν ἡμῖν», 6,1). Ἐπίσης ἀπό τήν πληροφορία εἰς 5,7 μαθαίνουμε ὅτι ὁ Παῦλος γιά τό κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου ἔφθασε «μέχρι τό τέρμα τῆς δύσεως» (μέχρι τήν Ἰσπανία), ἐπιθυμία του τήν ὁποία ἐκφράζει στήν πρὸς Ρωμαίους του ἐπιστολή (βλ. 15,24).

9. Πρωτεῖο ἀληθείας. Ἡ ἐπέμβαση τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης στά πράγματα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου ἀποτελεῖ πρόβλημα καί ἔδωσε ἀφορμές γιά διάφορες ὑποθέσεις. Θά μπορούσε νά πεῖ κανεῖς ὅτι ἐδῶ ἔχουμε ἀπλῶς μία ἐκδήλωση ἀγάπης καί ἐνδιαφέροντος ἐνός Ἐπισκόπου πρὸς μία ταλαιπωρούμενη ἀπό κάποιον πρόβλημα τοπική Ἐκκλησία. Γιατί, πραγματικά, ἕνας Ἐπίσκοπος δέν πρέπει νά εἶναι ἀδιάφορος γιά τά συμβαίνοντα στίς ἄλλες τοπικές Ἐκκλησίες, πέρα ἀπό τήν δική του ἐπισκοπή. Κάθε τοπική Ἐκκλησία εἶναι ἔκφραση τῆς καθόλου, τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὅπως τό ἴδιο συμβαίνει μέ κάθε ἐνορία, ἀφοῦ στό Μυστήριον τῆς Θεῆς Εὐχαριστίας, πού τελεῖται στήν ἐνορία, εἶναι παρών ὅλος ὁ Χριστός. Ἀλλά στήν περίπτωσή μας ἐδῶ δέν ἔχουμε παραίνεση, ἀλλά ἐπέμβαση.

1. Ἀρχικά τό σημεῖο αὐτό ἀναφέρεται ἀπό τόν Ἡρόδοτο καί ἐπαναλαμβάνεται ἀπό τόν Πλίνιο καί τόν Ὄβιδιο.

2. Γιά τήν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν βλ. καί ἀποστόλου Παύλου Α' Κορ. 15,35 ἐξ.

Γιατί ο Κλήμης ζητάει από τους χριστιανούς της Κορίνθου να υπακούσουν στα γραφόμενά του: «Χαράν καί ἀγαλλίασιν ἡμῖν παρέξετε, ἐάν ὑπήκοοι γενόμενοι τοῖς ὑφ' ἡμῶν γεγραμμένοις» (63,2), τους λέγει. Πραγματικά, ἐδῶ ἔχουμε ἐπέμβαση τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Ρώμης σέ ἄλλη μακρυνή ἐπισκοπή. Αὐτό οἱ Ρωμαιοκαθολικοί τό ἐπικαλοῦνται ὡς ἐπιχείρημα ὑπέρ τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα. Ἀλλά τό πράγμα ἔχει ἄλλη ἐρμηνεία: Εἶναι πολύ φυσικό καί λογικό ἕνας Ἐπίσκοπος μέ βαθειά συναίσθηση τῆς ὀρθοδοξίας του καί μέ ἰσχυρό χαρακτήρα νά θέλει νά ἐλέγχει καί τά παρατηρούμενα στίς ἄλλες τοπικές Ἐκκλησίες κακά καί νά ὑποδεικνύει τρόπους θεραπείας, χωρίς ὅμως αὐτό νά σημαίνει ὅτι θέλει νά ἐξασκήσει ἐξουσία στίς Ἐκκλησίες αὐτές. Ἔτσι θά συνέβαινε καί μέ ἕνα καλό οἰκογενειάρχην ἀδελφό, ἄν ἄκουγε γιά ταραχές στήν οἰκογένεια τοῦ ἀδελφοῦ του. Πρός καλή ἐρμηνεία τοῦ φαινομένου περί τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης Κλήμεντος στήν Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου διά τῆς Ἐπιστολῆς πού μελετοῦμε παραθέτουμε τήν θέση τοῦ πατρολόγου Καθηγητοῦ κ. Παπαδοπούλου:

«Ἡ κατάσταση νομίζουμε ἔχει ὡς ἐξῆς: Ἡ ἀποστολική Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου συγκλονίζεται ἀπό φοβερή κρίση. Στήν Ρώμη, πού δέν ἔχουμε παρόμοια κρίση, ἐπισκοπεύει ἕνας ἀποστολικός, παραδοσιακός καί θεληματικός ἄνδρας, ὁ Κλήμης, μέ βαθειά συνείδηση τῆς γνησιότητός του. Αὐτή, συνδυασμένη μέ τήν αὐταρχικότητα τοῦ χαρακτήρα του, τόν ὠθεῖ στήν ἐπέμβαση. Ἡ γνησιότης λοιπόν τῆς ἀληθείας πού ἐξέφραζε τοῦ ἔδινε τό θάρρος τῆς ἐπεμβάσεως. Ἦταν δέ ἐπέμβαση καί ὄχι ἀπλῶς παραίνεση, διότι στό τέλος τῆς Ἐπιστολῆς ὁ Κλήμης ζητᾷ ἄμεσα νά τοῦ ἀπαντήσουν μέσω τῶν ἀπεσταλμένων του, ἐάν συμμορφώθηκαν (“ὑπήκοοι γενόμενοι”, κεφ. 63) μέ τίς ὑποδείξεις του. Τό ἴδιο φαινόμενο παρατηρεῖται καί λίγο ἀργότερα μέ τόν Διονύσιο Κορίνθου, ὁ ὁποῖος, ἀκριβῶς διότι εἶχε συνείδηση τῆς ἀληθείας πού ἐξέφραζε, ἔγραφε καί ζητοῦσε νά συμμορφωθοῦν πρός τίς ἀπόψεις του ἄλλες τοπικές Ἐκκλησίες, μεταξύ τῶν ὁποίων καί τῆς Ρώμης. Μποροῦμε λοιπόν νά μιλήσουμε γιά ἕνα εἶδος “πρωτείου ἀληθείας” στήν Ἐκκλησία, τό ὁποῖο, ὅταν ἔχει κάποιος Ἐπίσκοπος αἰσθάνεται ηὔξημένη εὐθύνη καί μάλιστα ηὔξημένο κῆρος ἔναντι ἐκείνων πού δέν ἔχουν τήν ἀλήθεια ἢ τήν Παράδοση ὅσο αὐτός. Τό πρωτεῖο δέ τοῦτο δέν ἔχει σχέση μέ πρωτεῖο ἐξουσίας. Ἄλλωστε καί ἄν ἀκόμη ὁ Κλήμης θεωρηθεῖ ἐκφραστής πρωτείου ἐξουσίας, αὐτό ἀποτελοῦσε γιά τήν Ἐκκλησία παρέκκλιση, κάτι ξένο πρός τό πνεῦμα τῆς, γι' αὐτό καί τό ἀπέριψε» (Πατρολογία, τόμ. Α', σελ. 162.163).

10. Ὡραῖο λόγιον. Τέλος, ἀπό τά ὠραῖα τῆς Ἐπιστολῆς τοῦ ἀγίου Κλήμεντος, ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νά ἐκφράσω τήν ἐντύπωσή μου σ' αὐτόν τόν σύντομο λόγο του: «Δίκαιόν ἐστίν μή λιποταχτεῖν ἡμᾶς ἀπό τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ» (21,4)!

Ἑβδομαδιαία Μαθήματα ἀποσπελλόμενα στούς Ἱερεῖς καί στίς Ἱερές Μονές τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερᾶς Μητροπόλεως διά τήν θεολογική τους κατάρτιση.

ΚΛΗΜΗΣ ΡΩΜΗΣ

Η Β' ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ

1. Πρόκειται περί ὁμιλίας

(α) Τό κείμενο αὐτό, ἡ λεγομένη Β' Ἐπιστολή πρὸς Κορινθίους τοῦ Κλήμεντος Ρώμης, δέν εἶναι ἐπιστολή, ἀλλά εἶναι μιά ὁμιλία, ἓνα κήρυγμα. Κήρυγμα ὄχι τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης Κλήμεντος ἀλλά κάποιου ἄλλου, ἀγνώστου μέχρι τώρα σ' ἐμᾶς χριστιανοῦ.¹ Καί ἀκόμη μπορούμε νά πούμε ὅτι τό κήρυγμα αὐτό ἐκφωνήθηκε περίπου στά χρόνια 140-150 μ.Χ.²

Ὅλο τό ὕφος τῆς λεγόμενης αὐτῆς Ἐπιστολῆς δείχνει ὅτι αὐτή εἶναι κήρυγμα. Καί αὐτό φαίνεται ἰδιαίτερα σέ δύο περικοπές. Στήν μιά περικοπή διαβάζουμε: «Ὅχι μόνο τώρα, πού μᾶς διδάσκουν οἱ πρεσβύτεροι νά προσέχουμε αὐτά πού μᾶς λένε, ἀλλά καί ὅταν θά πᾶμε σπίτι μας νά θυμόμαστε τίς ἐντολές τοῦ Χριστοῦ καί νά μή μᾶς παρασύρουν οἱ κοσμικές ἐπιθυμίες» (17,3).³ Ἀπό τήν περικοπή αὐτή πράγματι φαίνεται ὅτι πρόκειται γιά κήρυγμα.

Καί σέ μιά ἄλλη περικοπή βλέπουμε τήν προσφώνηση «ἀδελφοί καί ἀδελφές», πού εἶναι προσφώνηση ἱεροκήρυκα. Καί ἀκόμη σ' αὐτήν τήν περικοπή διαβάζουμε γιά ἱερό

1. Γιά Β' ἐπιστολή τοῦ Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους μιλάει γιά πρώτη φορά ὁ Εὐσέβιος, τήν ὁποία ὅμως δέν θεωρεῖ γνήσια: «Ἰστέον δ' ὡς καί δευτέρα τις εἶναι λέγεται τοῦ Κλήμεντος ἐπιστολή· οὐ μὴν ἔθ' ὁμοίως τῇ προτέρᾳ καί ταύτην γνώριμον ἐπιστάμεθα, ὅτι μηδέ τούς ἀρχαίους αὐτῇ κεχρησμένους ἴσμεν» (Ἐκκλ. Ἱστορ. 3,38). Τό ἴδιο λέει γιά τήν Ἐπιστολή καί ὁ Ἱερώνυμος (στό ἔργο του *De viris illustribus* 15), πού ἐξαρτᾶται ἀπό τόν Εὐσέβιο (Λέει: «...Quae a veteribus reprobatur»). Μόλις τόν πέμπτο αἰώνα φέρεται τό κείμενο, σέ ἑλληνικά καί συριακά χειρόγραφα, ὡς δευτέρη ἐπιστολή τοῦ Κλήμεντος· πολύ ἀργότερα ὅμως ὁ Φώτιος λέει γιά τήν Ἐπιστολή «ἡ δέ λεγομένη δευτέρα ὡς νόθος ἀποδοκιμάζεται» (Μυριόβιβλος 126).

2. Τελευταῖα ὁ G. Stanton ὑπεστήριξε ὅτι τό παρόν κείμενο ἀνήκει στήν ἐποχή τοῦ 180 καί προέρχεται ἀπό ρωμαϊκούς κύκλους. «Ἡ ἀποψη αὐτή ἔχει σοβαρά ἐπιχειρήματα, ἀλλά ἡ ὅλη φιλολογικο-θεολογική δομή τοῦ κειμένου κατανοεῖται καλύτερα ὅταν τοποθετηθῇ στήν ἐποχή τοῦ 140-150» (Παπαδόπουλος, Πατρολογία Α', σ. 199).

3. «Καί μή μόνον ἄρτι δοκῶμεν πιστεῦειν καί προσέχειν ἐν τῷ νοουθετεῖσθαι ἡμᾶς ὑπό τῶν πρεσβυτέρων, ἀλλά καί ὅταν εἰς οἶκον ἀπαλλαγῶμεν μνημονεύομεν τῶν τοῦ Κυρίου ἐνταλαμάτων καί μή ἀντιπαρελκώμεθα ὑπό τῶν κοσμικῶν ἐπιθυμιῶν» (17,3).

κείμενο πού ανέγνωσε ὁ ὁμιλητής. (19,1).⁴ Πρόκειται γιά τό ἀγιογραφικό ἀνάγνωσμα, πού διάβασε ὁ ὁμιλητής πρὶν ἀπὸ τό κήρυγμά του, καί σ' αὐτό τό ἀνάγνωσμα θά ἀναφέρθηκε ἀσφαλῶς καί τό κήρυγμά του, ὅπως γίνεται καί σήμερα. Ἄς παρατηρήσουμε ὅτι τό ἀνάγνωσμα, ἐπειδὴ εἶναι ἀγιογραφικό, τό καλεῖ «Θεόν τῆς ἀληθείας», ἐπειδὴ στήν Ἁγία Γραφή πράγματι ὁμιλεῖ ὁ Θεός.

(β) Γεννᾶται ὅμως τώρα ἓνα ἐρώτημα: Πῶς τό κείμενο αὐτό συνδέθηκε μέ τήν πρώτη Ἐπιστολή τοῦ Κλήμεντος καί λέγεται ὡς δεύτερη Ἐπιστολή τοῦ ἐπισκόπου αὐτοῦ, ἀφοῦ δέν προέρχεται ἀπ' αὐτόν καί μάλιστα δέν εἶναι Ἐπιστολή ἀλλά κήρυγμα; Ὡς ἐξῆς μπορεῖ νά ἐξηγηθεῖ τό πράγμα⁵: Τό κείμενο τῆς «Ἐπιστολῆς» εἶναι, πραγματικά, κήρυγμα πού ἐκφωνήθηκε στήν Κόρινθο. Τό συμπεραίνουμε δέ αὐτό ἀπὸ τό ὅτι ὁ ὁμιλητής στό 7ο κεφάλαιο, μιλώντας γιά τόν ἀγῶνα πού πρέπει νά κάνουν οἱ χριστιανοί, λέει γιά τούς ἀθλητικούς ἀγῶνες πού κάνουν οἱ ἄνθρωποι στόν τόπο τους. Καί μάλιστα, λέει, ἔρχονται πολλοί ἀπό μακρῶς, πλέοντες θάλασσες, γιά νά ἀγωνιστοῦν σ' αὐτούς τούς ἀγῶνες ἢ καί νά τούς παρακολουθήσουν. Καί μέ βάση αὐτούς τούς ἀθλητικούς ἀγῶνες περιγράφει τόν πνευματικό ἀγῶνα τῶν χριστιανῶν.⁶ Τέτοιοι ἀθλητικοί ἀγῶνες γίνονταν στήν Κόρινθο, οἱ γνωστοί ὡς Ἰσθμια. Στήν Κόρινθο, λοιπόν, ἐκφωνήθηκε ἡ παρούσα ὁμιλία. Ἀλλά στά ἀρχεῖα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου φυλασσόταν ἡ Ἐπιστολή τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης Κλήμεντος, πού διαβαζόταν συχνά στίς συνάξεις. Μαζί μέ αὐτή τήν γνήσια Ἐπιστολή τοῦ Κλήμεντος, καί ἴσως στό ἴδιο χειρόγραφο, θά ἦταν καί ἡ παρούσα ὡραία ὁμιλία τοῦ ἀγνωστου σέ ἡμᾶς κήρυκα. Καί ἡ σύναψη αὐτή τῶν δύο κειμένων, τῆς Ἐπιστολῆς τοῦ Κλήμεντος καί τῆς ὁμιλίας μας αὐτῆς, προκάλεσε τήν σύγχυση καί ἀποδόθηκαν καί τά δύο κείμενα στόν Κλήμεντα. Ἔτσι ἡ ὁμιλία, πού ἐξετάζουμε, ὀνομάστηκε Δεύτερη Ἐπιστολή τοῦ Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους.⁷

4. «Ὡστε, ἀδελφοί καί ἀδελφαί, μετὰ τόν Θεόν τῆς ἀληθείας ἀναγινώσκω ὑμῖν ἔντευξιν εἰς τό προσέχειν τοῖς γεγραμμένοις, ἵνα καί ἑαυτούς σώσητε καί τόν ἀναγινώσκοντα ἐν ὑμῖν» (19,1).

5. Εἶναι ἡ πιό πιθανή λύση, πού δόθηκε ἀπὸ τούς Lightfoot, Funk καί Kruger.

6. «Ὡστε οὖν, ἀδελφοί μου, ἀγωνισώμεθα, εἰδότες ὅτι ἐν χερσίν ὁ ἀγῶν, καί ὅτι εἰς τούς φθαρτοὺς ἀγῶνας καταπλέουσιν πολλοί, ἀλλ' οὐ πάντες στεφανοῦνται, εἰ μὴ οἱ πολλὰ κοπιάσαντες καί καλῶς ἀγωνισάμενοι. Ἡμεῖς οὖν ἀγωνισώμεθα, ἵνα πάντες στεφανωθῶμεν. Ὡστε θέωμεν τήν ὁδόν τήν εὐθείαν, ἀγῶνα τόν ἀφθαρτον καί πολλοί εἰς αὐτόν καταπλεύσωμεν καί ἀγωνισώμεθα, ἵνα καί στεφανωθῶμεν· καί εἰ μὴ δυνάμεθα πάντες στεφανωθῆναι, κἄν ἐγγύς τοῦ στεφάνου γενώμεθα. Εἰδέναι δέ ἡμᾶς δεῖ ὅτι ὁ τόν φθαρτόν ἀγῶνα ἀγωνιζόμενος, ἐάν εὐρεθῆ φθειρών, μαστιγωθείς αἴρεται καί ἔξω βάλλεται τοῦ σταδίου» (7,1-4).

7. «Εἶναι ὅμως πολύ πιθανόν ὅτι ἡ σύγχυσις ἐγινε κατά πρῶτον ὄχι μεταξύ τῶν Κορινθίων ἀλλά μεταξύ τῶν Ἀντιοχείων, τῶν ὁποίων ἐκπρόσωπος φαίνεται ὅτι ἀντέγραψεν εἰς τήν Κόρινθον μαζί καί τά δύο κείμενα· ἴσως δέ ἔπραξε τοῦτο ὁ Ἡγήσιππος» (Χρήστου, Πατρολογία Β', σ. 374).

2. Συγγραφέας τῆς Ὁμιλίας

(α) Γιά τόν συγγραφέα τῆς Ὁμιλίας αὐτῆς, τῆς λεγομένης Β' Ἐπιστολῆς τοῦ Κλήμεντος, δέν γνωρίζουμε ποιός εἶναι αὐτός. Εἶπαν γιά τόν πάπα Σωτήρα,⁸ γιά ἕναν ἄλλο πάπα, τόν Ἰγνίνον (136-140),⁹ γιά ἕναν Ἐρμᾶ,¹⁰ χωρίς ὅμως νά μπορούν νά καθορίσουν μέ βεβαιότητα ἕνα συγγραφέα. Ἀλλά δέν μᾶς πειράζει αὐτό. Καί σέ πολλά βιβλία τῆς ἁγίας Γραφῆς δέν γνωρίζουμε τόν συγγραφέα τους, τά πιστεύουμε ὅμως ὡς θεόπνευστα, ἰσόκυρα μέ τά ἄλλα, τά ἐπώνυμα βιβλία.

(β) Εἴμαστε πάντως εὐγνώμονες σ' αὐτόν τόν ἄγνωστο συγγραφέα τοῦ ωραίου αὐτοῦ κηρύγματος καί εἴμαστε πάλι εὐγνώμονες στόν Μητροπολίτη Σερρών καί ἀργότερα Νικομηδείας τόν Φιλόθεο Βρυέννιο, πού τό ἔτος 1875 ἐξέδωσε γιά πρώτη φορά ὀλόκληρο τό κείμενο τῆς Ὁμιλίας μαζί μέ τήν γνήσια Ἐπιστολή τοῦ Κλήμεντος.¹¹

3. Ὁφέλιμη Ὁμιλία

Ἡ φερομένη ὡς Β' Ἐπιστολή τοῦ Κλήμεντος εἶναι μιά ωραία ὀμιλία, πού μᾶς ἔρχεται ἀπό παλαιά, ἀπό τήν Ἐκκλησία τοῦ δευτέρου αἰώνα· εἶναι τό παλαιότερο σωζόμενο γραπτό κήρυγμα. Καί τό κήρυγμα αὐτό τό διάβαζαν οἱ ἅγιοι Πατέρες καί τό διέσωσε ἡ Ἐκκλησία μας. Δέν ἐπιτρέπεται, λοιπόν, ἐμεῖς νά τό ἀγνοοῦμε ἢ νά τό περιφρονοῦμε. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός στό ἔργο του *Ἱερά Παράλληλα* παραθέτει ἀπό τήν ὀμιλία αὐτή,¹² τήν λεγόμενη Β' Ἐπιστολή τοῦ Κλήμεντος, καί ὁ μέγας

---

8. Ἀπεδόθη ἡ συγγραφή τῆς Ὁμιλίας στόν πάπα Σωτήρα (166-175), ἐπειδή ὁ Διονύσιος Κορίνθου συνδέει ἐπιστολή τοῦ πάπα αὐτοῦ πρὸς Κορινθίους μέ τήν γνήσια ἐπιστολή τοῦ Κλήμεντος. Βλ. Εὐσεβίου, *Ἐκκλ. Ἱστορία* 4,23.11. Τήν συγγραφή τῆς Ὁμιλίας ἀποδίδουν στόν Σωτήρα μεταξύ τῶν ἄλλων καί οἱ Hilgenfeld καί Harnack. Αὐτό ὅμως εἶναι ἀβάσιμο, γιατί, ὅπως εἶπαμε, τό κείμενο δέν εἶναι ἐπιστολή, ὅπως εἶναι τό κείμενο τοῦ πάπα Σωτήρα πρὸς Κορινθίους, ἀλλά ὀμιλία. (Βλ. Χρήστου, *μνημ. ἔργ.*, σ. 374.

9. Κατά τήν γνώμη τοῦ R. Grand.

10. Γιατί οἱ ἰδέες τῆς Ὁμιλίας μοιάζουν μέ τίς ἰδέες τοῦ ἔργου τοῦ Ἐρμᾶ *Ποιμήν*, ὅπως θά δοῦμε στήν μελέτη μας.

11. Τό κείμενο τῆς Ὁμιλίας σέ μερικά του σημεῖα εἶναι ἐφαρμένο. Ὅλα τά κενά τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ κώδικα συμπλήρωσε ἡ ἔκδοση τοῦ Φιλοθέου Βρυεννίου, βάσει τοῦ Κώδικα τῶν Ἱεροσολύμων τοῦ ἔτους 1056, πού ἀνήκει στό Μετόχι τοῦ Παναγίου Τάφου στήν Κωνσταντινούπολη, καί τώρα βρίσκεται στήν Πατριαρχική Βιβλιοθήκη τῶν Ἱεροσολύμων. Ὁ τίτλος τῆς ἐκδόσεως εἶναι: «*Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρός ἡμῶν Κλήμεντος Ρώμης αἰ δύο πρὸς Κορινθίους ἐπιστολαί. Ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν Φαναρίῳ Κωνσταντινουπόλεως Βιβλιοθήκης τοῦ Παναγίου Τάφου νῦν πρῶτον ἐκδιδόμεναι πλήρεις μετά προλεγομένων καί σημειώσεων ὑπό Φιλοθέου Βρυεννίου, Μητροπολίτου Σερρών. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1875, 80 σ.σ. ρξθ + 188*».

Βλ. γιά περισσότερα τήν μελέτη τοῦ καθηγητοῦ κ. Μπόνη εἰς *ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΤΡΟΛΟΓΙΑ* Migne (Κ.Ε.Π.Ε.) σ. σνέ' ἐξ.

12. Μέ τήν ἔνδειξη μάλιστα «*τοῦ ἁγίου Κλήμεντος*».

διδάσκαλος Ὁριγένης γνώριζε τό κείμενο αὐτό. Ὁμοίως ὁ 85ος Κανόνας τῶν ἁγίων Ἀποστόλων κατατάσσει τήν Ὁμιλία αὐτή στόν Κανόνα τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὅπως καί τήν Α΄ Ἐπιστολή τοῦ Κλήμεντος.¹³

4. Περιεχόμενο τῆς Ὁμιλίας

Ἡ Ὁμιλία αὐτή λέγει γενικά γιά τήν σωστή ζωή, πού πρέπει νά κάνουμε γιά τήν σωτηρία μας· γιά τήν μετάνοια πού πρέπει νά δείξουμε μέ τά καλά μας ἔργα. Ὁ κήρυκας τῆς Ὁμιλίας αὐτῆς διακατέχεται ἀπό τό πρόβλημα τῆς κρίσης καί τῆς μετάνοιας. Ἀρχίζει μέ τήν δήλωση ὅτι ὁ Χριστός εἶναι Θεός, κριτής ζώντων καί νεκρῶν, καί ὅτι δέν πρέπει νά περιφρονοῦμε τήν σωτηρία μας. Θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι αὐτή ἡ ἀρχή τῆς Ὁμιλίας εἶναι καί τό γενικό θέμα της. «Ἀδελφοί – ἀρχίζει ὁ κήρυκας τήν Ὁμιλία του – οὕτως δεῖ ἡμᾶς φρονεῖν περί Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς περί Θεοῦ, ὡς περί κριτοῦ ζώντων καί νεκρῶν· καί οὐ δεῖ ἡμᾶς μικρά φρονεῖν περί τῆς σωτηρίας ἡμῶν» (1,1).

Στόν Χριστό, λέει παρακάτω ἡ Ὁμιλία, ὀφείλουμε πολλά εὐεργετήματα, καί ἀπαριθμεῖ τά εὐεργετήματα αὐτά, ἐκθέτοντας τίς μεγάλες ὠφέλειες τῆς ἐνανθρωπήσεώς Του (κεφ. 1-4). Ἀλλά στά εὐεργετήματα αὐτά τοῦ Χριστοῦ σέ ἡμᾶς ἐμεῖς πρέπει νά ανταποκριθοῦμε μέ εὐγνωμοσύνη, μέ σωστή ζωή, σάν χριστιανοί πού εἴμαστε. Πρέπει νά Τόν ὁμολογοῦμε μέ ἔργα καλά: Νά μήν ἀκολασταίνουμε, νά μή φθονοῦμε καί νά μήν κατηγοροῦμε ὁ ἕνας τόν ἄλλο, ἀλλά νά ζοῦμε μέ ἀγάπη καί συμπόνια. Ἄς ἀκούσουμε πῶς πρέπει νά ὁμολογοῦμε τόν Χριστό, πού μᾶς χάρισε τόσα εὐεργετήματα: «Ὡστε, οὖν ἀδελφοί, ἐν τοῖς ἔργοις αὐτόν ὁμολογῶμεν, ἐν τῷ ἀγαπᾶν ἑαυτούς, ἐν τῷ μή μοιχᾶσθαι, μηδέ καταλαλεῖν ἀλλήλων, μηδέ ζηλοῦν, ἀλλ' ἐγκρατεῖς εἶναι, ἐλεήμονας, ἀγαθοῦς· καί συμπάσχειν ἀλλήλοις ὀφείλομεν καί μή φιλαργυρεῖν. Ἐν τούτοις τοῖς ἔργοις ὁμολογῶμεν αὐτόν, καί μή ἐν τοῖς ἐναντίοις» (4,3). Ἡ μετάνοια καί ἡ ἐγκράτεια, λοιπόν, συνιστοῦν τά κύρια χαρακτηριστικά τοῦ πιστοῦ. Καί στά ὑπόλοιπα κεφάλαια τοῦ κειμένου, ἀπό τό 5-18, πού εἶναι καί τό κύριο μέρος τῆς ὁμιλίας, ὁ ὁμιλητής καθορίζει τόν τρόπο, γιά νά ζεῖ ὁ χριστιανός μέ μετάνοια καί ἐγκράτεια.

Στά τελευταῖα δύο κεφάλαια, τό 19 καί 20, ἔχουμε τήν περιγραφή τῆς ἀντιμισθίας. Ἄν ζήσουμε βίο ἐγκρατῆ μέ μετάνοια, θά ἀπολαύσουμε τά ἀγαθά τῆς ἀναστάσεως.

(Συνεχίζεται)

---

13. Λέει αὐτός ὁ Κανόνας: «Ἔστω δέ ὑμῖν πᾶσι κληρικοῖς καί λαϊκοῖς βιβλία σεβάσμια καί ἅγια, τῆς μέν Παλαιᾶς Διαθήκης Μωϋσέως πέντε... ἡμέτερα δέ, τούτέστι τῆς Καινῆς Διαθήκης, εὐαγγέλια τέσσαρα... Παύλου ἐπιστολαί δέκα τέσσαρες, Πέτρου ἐπιστολαί δύο, Ἰωάννου τρεῖς, Ἰακώβου μία, Ἰούδα μία, Κλήμεντος ἐπιστολαί δύο» – Ἰπῆρξαν καί ἀνατολικοί θεολόγοι, πού δέχτηκαν τό κείμενό μας ὡς γνήσια Ἐπιστολή τοῦ Κλήμεντος: «Πρῶτος ἴσως ὁ συγγραφεύς τῶν ψευδοιστινείων Ἀποκρίσεων πρὸς Ὀρθόδοξους, ἔπειτα δέ οἱ Τιμόθεος, Σεβῆρος, Δωρόθεος ἀββάς, Μάξιμος ὁμολογητής. Ἴσως τήν ἐγνώριζεν ἤδη ὁ Ὁριγένης» (Χρήστου, Μνήμ. ἔργ., σ. 373).

Ἑβδομαδιαία Μαθήματα ἀποσπελλόμενα στούς Ἱερεῖς καί στίς Ἱερές Μονές τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερᾶς Μητροπόλεως διά τήν θεολογική τους κατάρτιση.

ΚΛΗΜΗΣ ΡΩΜΗΣ

Η Β' ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ

(Συνέχεια ἀπό τό προηγούμενο)

5. Διδασκαλία τῆς Ὁμιλίας

(ς) Ἐσχατολογία

Ὁ συγγραφέας τοῦ κειμένου τῆς Ὁμιλίας μας ἀναφέρεται συχνά στά ἔσχατα, στήν Δεύτερη Παρουσία τοῦ Χριστοῦ, στήν κρίση καί τήν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Κρίση καί μετάνοια, αὐτά εἶναι τά θέματα τῆς Ὁμιλίας. «Ὁ συντάκτης διακατέχεται ἀπό τό πρόβλημα τῆς κρίσεως καί τῆς μετανοίας» (Παπαδόπουλος). Λέει μάλιστα ὁ συγγραφέας ὅτι πρέπει νά σκεπτόμαστε συχνά τήν κρίση, νά τήν περιμένουμε ἐναγώνιοι, γιατί δέν ξέρουμε τήν ἡμέρα πού θά συμβεῖ: «Ἐκδεχόμεθα οὖν καθ' ὥραν τήν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐν ἀγάπῃ καί δικαιοσύνῃ, ἐπειδὴ οὐκ οἶδαμεν τήν ἡμέραν τῆς ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ» (12,1).

Ἡ ζωή μας στόν παρόντα κόσμος εἶναι μικρή καί ὀλιγοχρόνια, ἐνῶ στήν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ θά ἔχουμε αἰώνια ἀνάπαυση: «Ἡ ἐπιδημία ἣ ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτω τῆς σαρκός ταύτης μικρά ἐστίν καί ὀλιγοχρόνιος, ἣ δέ ἐπαγγελία τοῦ Χριστοῦ μεγάλη καί θαυμαστή ἐστίν καί ἀνάπαυσις τῆς μελλούσης Βασιλείας καί ζωῆς αἰωνίου» (5,5). Ἄς θεωροῦμε τά ἐπίγεια ἀγαθά ὡς τίποτα, ὡς ξένα καί ἄς μήν τά ἐπιθυμοῦμε (5,6)· μᾶλλον δέ ἄς τά μισήσουμε, γιατί εἶναι «μικρά καί ὀλιγοχρόνια καί φθαρτά» καί ἄς ἀγαπήσουμε τά αἰώνια, πού εἶναι ἀφθαρτα (6,6). Ἄς σκεπτόμαστε «ἡλίκην ἔχει βάσανον ἣ ἐνθάδε ἀπόλαυσις καί οἷαν τρυφήν ἔχει ἣ μέλλουσα ἐπαγγελία» (10,4)!

Μεταξύ τῶν δύο αἰώνων, τοῦ παρόντος καί τοῦ μέλλοντος, ὑπάρχει ἔχθρα ἀσίγαστη (6,3). Γιατί ὁ παρών αἰών λέει «μοιχεία καί φθορά καί φιλαργυρία καί ἀπάτη», ἐνῶ ὁ μελλοντικός αἰώνας εἶναι ἀντίθετος μέ ὅλα αὐτά (6,4). Δέν μπο-

ροῦμε, λοιπόν, νά εἶμαστε φίλοι καί τῶν δυό αἰώνων (6,5), ὅπως καί ὁ Κύριός μας εἶπε ὅτι δέν μπορούμε νά δουλεύουμε δυό κυρίους (6,1).¹

Στόν ἀγώνα μας γιά τά αἰώνια ἀγαθά ἄς πάρουμε παράδειγμα τούς ἀγωνιστές τῶν ἀθλητικῶν ἀγώνων. Πόσο κοπιάζουν αὐτοί, γιά νά στεφανωθοῦν! Ἄς τρέξουμε, λοιπόν, καί ἐμεῖς τόν δρόμο τοῦ ἀγώνα γιά τά ἀφθαρτα ἀγαθά, γιά νά στεφανωθοῦμε ἢ τουλάχιστον νά πλησιάσουμε τό βραβεῖο, ὅπως μᾶς λέει ἡ Ὁμιλία μας: «Ὡστε θέωμεν τήν ὁδόν τήν εὐθειᾶν, ἀγῶνα τόν ἀφθαρτον καί πολλοί εἰς αὐτόν καταπλεύσωμεν καί ἀγωνισώμεθα, ἵνα καί στεφανωθῶμεν· καί εἰ μή δυνάμεθα πάντες στεφανωθῆναι, κἄν ἐγγύς τοῦ στεφάνου γενώμεθα» (7,3).

Στήν ἀπόλαυση τῶν μελλόντων ἀγαθῶν δέν θά συμμετάσχει, λέει ἡ Ὁμιλία μας, μόνο ἡ ψυχή ἀλλά καί τό σῶμα μας. Ὅπως, λέει ἡ Ὁμιλία, κατά τήν πνευματολογική χριστολογία της, πού ἀναφέραμε, ὁ Χριστός ἦταν πρῶτα πνεῦμα καί ἔπειτα σαρκώθηκε, «οὕτως καί ἡμεῖς ἐν ταύτῃ τῇ σαρκί ἀποληψόμεθα τόν μισθόν» (9,5). Ἄρα πρέπει νά προσέχουμε νά κρατᾶμε ἀγνό τό σῶμα μας, ὡς ναό Θεοῦ, γιατί τό περιμένει καί αὐτό δόξα μέ τήν ἀνάσταση. Διαβάζουμε στό κείμενό μας: «Καί μή λεγέτω τις ὑμῶν ὅτι αὕτη ἡ σὰρξ οὐ κρίνεται οὐδέ ἀνίσταται. Γνωῦτε· ἐν τίνι ἐσώθητε, ἐν τίνι ἀνεβλέψατε, εἰ μή ἐν τῇ σαρκί ταύτῃ ὄντες; Δεῖ οὖν ἡμᾶς ὡς ναόν Θεοῦ φυλάσσειν τήν σάρκα. Ὁν τρόπον γάρ ἐν τῇ σαρκί ἐκλήθητε καί ἐν τῇ σαρκί ἐλεύσεσθε» (9,1-4). Καί σέ ἄλλο σημεῖο τῆς Ὁμιλίας διαβάζουμε γιά τήν μεγάλη δόξα πού περιμένει στήν αἰώνια ζωή τό σῶμα τοῦ πιστοῦ, τό σῶμα στό ὁποῖο τέθηκε ἡ σφραγίδα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατά τό ἅγιο Βάπτισμα: «Τοσαύτην δύναται ἡ σὰρξ αὕτη μεταλαβεῖν ζωήν καί ἀφθαρσίαν κολληθέντος αὐτῇ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου, οὔτε ἐξεπιεῖν τις δύναται οὔτε λαλῆσαι ἅ ἡτοίμασεν ὁ Κύριος τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ» (14,5).

Προσοχή καί ἀγώνα, λοιπόν, γιά τήν ἀγνότητα τοῦ σώματος, γιά νά ἀπολαύσουμε τήν αἰώνια ζωή. «Τήν σάρκα ἀγνήν τηρήσαντες καί τάς ἐντολάς τοῦ Κυρίου φυλάξαντες ληψόμεθα ζωήν αἰώνιον» διαβάζουμε στήν Ὁμιλία μας (8,4). Καί συμβουλεύει συνέχεια ἡ Ὁμιλία γιά τήν ἐγκράτεια καί τήν ἀγνότητα τοῦ σώματος, ὡς ἀναγκαῖες γιά τήν εἴσοδό μας στήν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

Σχετικά μέ τόν χρόνο τῆς Δευτέρας Παρουσίας τοῦ Χριστοῦ διαβάζουμε ἐδῶ στό κείμενο τῆς Ὁμιλίας μιά ἀξιοπρόσεκτη περικοπή. Κάποιος ρώτησε τόν Κύριο, λέει ἡ περικοπή, πότε θά ἔρθει μέ τήν Δευτέρα Παρουσία Του. Καί ὁ Κύριος ἀπάντησε ὅτι θά ἔρθει, ὅταν οἱ ἄνθρωποι θά εἶναι εἰλικρινεῖς καί ἀνυπόκριτοι

1. Βλ. Λουκ. 16,13.

καί θά ἐκδηλώνονται ἐξωτερικά, ὅπως εἶναι ἐσωτερικά καί ὅταν θά ὑπάρχει μεγάλη ἀγνόητα κάτω στήν γῆ· τόση ἀγνόητα, ὥστε νέοι καί νέες, ἄνδρες καί γυναῖκες νά συναναστρέφονται μέ πολλή ἀθωότητα, χωρίς νά σκέπτεται ὁ ἄνδρας τίποτα τό πονηρό γιά τήν γυναῖκα, οὔτε ἡ γυναῖκα νά σκέπτεται πονηρά γιά τόν ἄνδρα. Τότε, ὅταν φθάσει ἡ ἀρετή τοῦ ἀνθρώπου σ' αὐτή τήν κορυφή τῆς ἀγνόητας, τότε θά ἔρθει ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, λέει ἡ περικοπή μας.

Ἄς παραθέσουμε αὐτή τήν περίεργη στό νόημα περικοπή, ὅπως ἔχει στό κείμενό της:

«Ἐπερωτηθεῖς αὐτός ὁ Κύριος ὑπό τινος πότε ἤξει αὐτοῦ ἡ βασιλεία, εἶπεν· “Ὅταν ἔσται τά δύο ἐν καί τό ἔξω ὡς τό ἔσω καί τό ἄρσεν μετά τῆς θηλείας, οὔτε ἄρσεν οὔτε θῆλυ”.

“Τά δύο δέ ἐν ἐστίν” ὅταν λαλῶμεν ἑαυτοῖς ἀλήθειαν καί ἐν δυσί σώμασιν ἀνυποκρίτως εἶη μία ψυχή... Καί τό “ἄρσεν μετά τῆς θηλείας, οὔτε ἄρσεν οὔτε θῆλυ” τοῦτο λέγει, ἵνα ἀδελφός ἰδῶν ἀδελφήν οὐδέν φρονῆ περί αὐτῆς θηλυκόν, μηδέ ἀδελφή ἰδοῦσα ἀδελφόν φρονῆ τι περί αὐτοῦ ἀρσενικόν» (12,2-5).

Εἶναι ἀνάγκη νά ἐρμηνεύσουμε τήν περικοπή αὐτή. Πρῶτα-πρῶτα ἔχουμε νά ποῦμε ὅτι ἡ περικοπή αὐτή τῶν λόγων τοῦ Χριστοῦ δέν ἀναφέρεται στό Εὐαγγέλιο. Ἀπό ποῦ τότε τήν παραθέτει ὁ συγγραφέας τῆς Ὁμιλίας; Εἶπαμε ἤδη ὅτι ὁ ἀγνωστος ὁμιλητής αὐτοῦ τοῦ ωραίου κηρύγματος χρησιμοποιοεῖ καί ἀπόκρυφα κείμενα. Καί ἡ παραπάνω περικοπή βρίσκεται στό ἀπόκρυφο «Κατ' Αἰγυπτίους» Εὐαγγέλιο, ἀπ' ὅπου καί τήν παίρνει ὁ ὁμιλητής. Ἡ ἰδέα δέ αὐτή, περί τῆς ἐλεύσεως τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ μετά τήν κατάργηση τῶν δύο φύλων, παρμένη πάλι ἀπό τό ἴδιο ἀπόκρυφο, τό «κατ' Αἰγυπτίους» Εὐαγγέλιο, ἀναφέρεται καί ἀπό τόν Κλήμεντα Ἀλεξανδρέα.² Ἐχει δέ τό χωρίο αὐτό νά μᾶς πει μία μεγάλη ἀλήθεια καί ἄς εἶναι ἀπό ἀπόκρυφο κείμενο: “Ὅταν θά ἔρθει ὁ Κύριος μέ τήν Δευτέρα Παρουσία Του, τότε, ὅπως ἡ ἁμαρτία θά εἶναι σέ μεγάλο βαθμό,³ ἔτσι καί ἡ ἀρετή θά εἶναι καί αὐτή σέ μεγάλο βαθμό. Τό γράφει αὐτό ἡ Ἀποκάλυψη στό τελευταῖο της κεφάλαιο: Ἡ ἁμαρτία θά γίνι πιό ἁμαρτία, ἀλλά καί ἡ ἀγιότητα θά γίνι μεγαλύτερη.⁴ Σάν ἓνα σημεῖο τῆς μεγάλης ἁμαρτίας τῶν ἐσχάτων χρό-

2. Παραθέτουμε τό χωρίο, ὅπως παρατίθεται ἀπό τόν Κλήμεντα Ἀλεξανδρέα: «Ὁ τῆς δοκίσεως ἐξάρχων Ἰούλιος Κασσιανός... φησί, πυνθανομένης τῆς Σαλώμης, πότε γνωσθήσεται τά περί ὧν ἤρετο, ἔφη ὁ Κύριος· ὅταν τό τῆς αἰσχύνης ἐνδύμα πατήσητε καί ὅταν γένηται τά δύο ἐν καί τό ἄρρεν μετά τῆς θηλείας, οὔτε ἄρρεν οὔτε θῆλυ» (Στρωματεῖς 3,13.91 ἐξ.). Εἰς MPG 8,1193).

3. Βλ. Μαθθ. 24,37-39.

4. «Ὁ ἀδικῶν ἀδικησάτω ἔτι καί ὁ ρυπαρός ρυπαρευθήτω ἔτι, καί ὁ δίκαιος δικαιοσύνην ποιησάτω ἔτι, καί ὁ ἅγιος ἁγιασθήτω ἔτι» (Ἀποκ. 22,11).

νων, ὅπως εἶπε ὁ Ἰδιος ὁ Κύριος, θά εἶναι ἡ ἀκολασία, ἡ ἔκλυση τῶν ἡθῶν· οἱ ἄνθρωποι θά κάνουν γάμους καί θά διαλύουν γάμους (βλ. Ματθ. 24,37-39). Κατά τήν περικοπή πάλι πού ἀναφέρει ἡ Ὁμιλία μας, σημειῖο τῆς μεγάλης ἀρετῆς τῶν ἐσχάτων χρόνων θά εἶναι ἡ ἀγνότητα, ἀγνότητα σκέψης, ὥστε, ὅπως λέει τό κείμενό μας, «ἕνας πού βλέπει μιά γυναίκα νά μή σκέπτεται τίποτε γι' αὐτήν τό πονηρό· καί μιά πάλι γυναίκα πού βλέπει ἕναν ἄνδρα νά μή σκέπτεται τίποτε γι' αὐτόν τό πονηρό».

Τό πρόβλημα τῆς Θεοδικίας

Ἡ ἔλευση τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ θά δώσει τέρμα στό πρόβλημα τῆς θεοδικίας. «Θεοδικία», ὅπως τό λέει καί ἡ ἔκφραση, εἶναι τό ἐρώτημα κατά πόσο ὁ Θεός εἶναι δίκαιος, ἀφοῦ βλέπουμε τόση ἀδικία γύρω μας. Βλέπουμε τούς ἀσεβεῖς νά πλουτοῦν καί τούς εὐσεβεῖς νά ταλαιπωροῦνται.

Καί τό πρόβλημα αὐτό τό βλέπουμε νά τίθεται ἰδιαίτερα στήν Παλαιά Διαθήκη. Γιατί στήν Παλαιά Διαθήκη εἶχε συνδεθεῖ ἡ εὐσέβεια μέ τήν ὑλική εὐτυχία καί ἡ ἀμαρτία μέ τήν δυστυχία·⁵ δέν εἶχε δέ ἀποκαλυφθεῖ πλήρως στήν Παλαιά Διαθήκη ἡ μεταθανάτια διδασκαλία καί οἱ ἄνθρωποι ἤθελαν στήν παρούσα ζωή τήν ἀμοιβή τῆς ἀρετῆς τους· καί ἐπειδή αὐτό δέν τό ἔβλεπαν, ἀλλά ἔβλεπαν τό ἀντίθετο, τήν δυστυχία τῶν εὐσεβῶν καί τήν εὐτυχία τῶν ἀσεβῶν, ἔθεταν τό πρόβλημα τῆς θεοδικίας: «Ποῦ εἶναι ὁ Θεός τῆς δικαιοσύνης;», ἔλεγαν ὡμά.⁶ Καί ἡ Ὁμιλία μας παραδίδει ἀπό ἀπόκρυφο κείμενο ἀπελπιστικούς λόγους ἀνθρώπων, πού, προφανῶς, θεωροῦσαν τόν ἑαυτό τους εὐσεβῆ καί γι' αὐτό καρτεροῦσαν πλοῦσια τά ὑλικά ἀγαθά, ὡς εὐλογίες τοῦ Θεοῦ, ἀλλά δέν τά ἔβλεπαν. Ἔλεγαν: «Ἡμεῖς ἡμέραν ἐξ ἡμέρας προσδεχόμενοι οὐδέν τούτων ἐωράκαμεν» (11,2).

Ἐμεῖς, πού ζοῦμε στήν Καινή Διαθήκη καί μᾶς δόθηκε ἡ πίστη στήν αἰώνια ζωή, δέν πρέπει νά ταρασσόμαστε, ὅταν βλέπουμε νά ταλαιπωροῦνται οἱ εὐσεβεῖς καί νά εὐτυχοῦν οἱ κακοί, γιατί ξέρούμε ὅτι ἡ ἀμοιβή τῶν καλῶν εἶναι στήν μέλλουσα ζωή, ἐνῶ στήν παρούσα ζωή εἶναι οἱ ἀγῶνες.

Ἄς ἀκούσουμε πόσο ὠραῖα μᾶς τό λέει αὐτό ὁ κήρυκας τῆς Ὁμιλίας πού μελετᾶμε:

«Ἀλλά μηδὲ ἐκεῖνο τήν διάνοιαν ὑμῶν ταρασσέτω, ὅτι βλέπομεν τούς ἀδίκους

5. Γιά παράδειγμα τό χωρίο Ἠσ. 1,19-20: «Ἐάν θέλητε καί εἰσακούσητέ μου, τά ἀγαθά τῆς γῆς φάγεσθε. Ἐάν δέ μή θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται· τό γάρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα».

6. Μαλαχ. 2,17.

πλουτουῦντας καί στενοχωρουμένους τούς τοῦ Θεοῦ δούλους. Πιστεύωμεν οὖν, ἀδελφοί, καί ἀδελφαί· Θεοῦ ζῶντος πείραν ἀθλῶμεν καί γυμναζώμεθα τῷ νῦν βίῳ, ἵνα τῷ μέλλοντι στεφανωθῶμεν» (20,1-2).

Ἄν γιά κάθε καλή πράξη ζητούσαμε σύντομα τόν μισθό μας ἐδῶ κάτω στήν γῆ, τότε ἡ πίστη μας θά ἔμοιαζε μέ «ἐμπόριο» (!) καί δέν θά ἦταν θεοσέβεια. Καί θά φαινόταν ὅτι κάνουμε τό καλό ὄχι γιά νά ἀρέσουμε στόν Θεό, ἀλλά γιά ὑλικό κέρδος.

Διαβάζουμε πάλι στήν Ὀμιλία μας: «Οὐδείς τῶν δικαίων ταχύν καρπόν ἔλαβεν, ἀλλ' ἐκδέχεται αὐτόν. Εἰ γάρ τόν μισθόν τῶν δικαίων ὁ Θεός συντόμως ἀπεδίδου εὐθέως, ἐμπορίαν ἠσχοῦμεν καί οὐ θεοσέβειαν. Ἐδοκοῦμεν γάρ εἶναι δίκαιοι, οὐ τό εὐσεβές ἀλλά τό κερδαλέον διώκοντες» (20,3-4).

Ἡ λύση, λοιπόν, ἀδελφοί, πού δίνεται στό πρόβλημα τῆς θεοδικίας ἀπό τήν Ὀμιλία μας εἶναι ὅτι ὁ μισθός τῶν δικαίων δέν εἶναι στήν παρούσα ζωή μέ τά ὑλικά ἀγαθά, ἀλλά στήν μέλλουσα, μέ τά αἰώνια πνευματικά ἀγαθά. Ἐτσι, μέ τήν ἀπάντηση αὐτή, λύεται ὁ σύνδεσμος τῆς ἀρετῆς μέ τήν ὑλική εὐτυχία καί τῆς ἀμαρτίας μέ τήν ὑλική δυστυχία, πού, ὅπως εἶπαμε, δημιούργησε τό πρόβλημα αὐτό τῆς θεοδικίας. Ἡ θεοσέβεια, πού εἶναι πνευματικό πράγμα, δέν πρέπει νά συνδέεται μέ τά ὑλικά. «Πνευματικοῖς, πνευματικά συγκρίνοντες», ὅπως λέει ὁ ἀπόστολος Παῦλος (Α' Κορ. 2,13). Ἀγαπᾶμε τόν Θεό ὄχι γιά τήν ἀπόλαυση τῶν ὑλικῶν πραγμάτων, ἀλλά γιατί Αὐτός πληροῖ τήν ὑπαρξή μας, γιατί μᾶς χαρίζει ἐσωτερική χαρά καί εὐτυχία, ἔστω καί ἂν εἴμαστε πτωχοί καί πένητες. Μέ τόν Θεό ὁ φτωχός εἶναι εὐτυχισμένος στήν καλύβα του· καί χωρίς τόν Θεό ὁ πλούσιος εἶναι δυστυχισμένος στήν πλούτη του.

Καί μιᾶ ἄλλη λύση, ὅμοια σχεδόν μέ τήν προηγούμενη, διαβάζουμε στήν Ὀμιλία μας γιά τό θέμα τῆς θεοδικίας. Ἡ περικοπή εἶναι ἀπό ἀπόκρυφο κείμενο. Τό κείμενο ἀναφέρει τό ἐξῆς ἀπλό παράδειγμα: Τό ἀμπέλι γιά νά δώσει τόν γλυκό καρπό, τά σταφύλια, περνάει καί αὐτό ἀπό κάποια μακροχρόνια «θλίψη», ἃς τό ποῦμε ἔτσι: Σκάβεται, κλαδεύεται, κάνει πρῶτα ἄγουρο καρπό καί ἔπειτα μᾶς δίνει τό γλυκό σταφύλι. Ἐτσι, λοιπόν, καί ὁ λαός τοῦ Θεοῦ: Θά πρέπει νά περάσει πρῶτα θλίψεις σ' αὐτήν τήν «κοιλιάδα τοῦ κλαυθμῶνος»⁷ καί ἔπειτα νά ἀπολαύσει τά ἀγαθά στήν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖ θά εἶναι τά βραβεῖα τῶν κόπων καί τῶν ἀγώνων. Ἄς μὴν ἀποκάνουμε, λοιπόν, στόν ἀγώνα· ἃς μὴ χάνουμε τήν πίστη μας ἀπό τίς δυσκολίες καί θλίψεις τῆς ζωῆς, ἀπό τίς παρατηρούμενες ἀνεξήγητες καταστάσεις, τό γιατί, δηλαδή, νά δυστυχοῦν οἱ καλοί καί νά εὐτυχοῦν οἱ κακοί,

7. Ψαλμ. 83,5.

ἀλλά ἅς πιστεύουμε ἀπόλυτα στίς ὑποσχέσεις τοῦ Θεοῦ πού ἔδωσε γιά ἡμᾶς, τά παιδιά Του, στίς ἐπαγγελίες τῆς αἰώνιας ζωῆς. Ἄς μὴν ξεχνᾶμε τό παράδειγμα τῆς ἀμπέλου. Πρῶτα «θλίβεται» καί ἔπειτα δίνει τόν γλυκό καρπό.

Τό νόημα αὐτό τό διαβάζουμε στό κείμενο τῆς Ὁμιλίας μας, τῆς λεγομένης Β' ἐπιστολῆς τοῦ Κλήμεντος Ρώμης: «Ἀνόητοι, συμβάλετε ἑαυτούς ξύλω· λάβετε ἀμπελον· πρῶτον μὲν φυλλορροεῖ, εἶτα βλαστός γίνεται, μετὰ ταῦτα ὄμφαξ, εἶτα σταφυλή παρεστηκυῖα· οὕτως καί ὁ λαός μου ἀκαταστασίας καί θλίψεις ἔσχεν, ἔπειτα ὑπολήφεται τά ἀγαθά. Ὡστε, ἀδελφοί μου, μὴ διψυχῶμεν, ἀλλά ἐλπίσαντες ὑπομείνωμεν, ἵνα καί τόν μισθόν κομισώμεθα. Πιστός γάρ ἐστίν ὁ ἐπαγγειλάμενος τὰς ἀντιμισθίας ἀποδιδόναι ἐκάστῳ τῶν ἔργων αὐτοῦ» (11,3-6).⁸

Περὶ τοῦ κήρυκος τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ

Αὐτή γενικά εἶναι ἡ Ὁμιλία, πού λέγεται Β' Ἐπιστολή τοῦ Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους. Αὐτά γενικά εἶναι τά σημεῖα πού θίγει, ὅπως τά παρουσίασα. Εἶναι μιά ὁμιλία μέ πνευματικό καί θεολογικό περιεχόμενο. Καί ἔτσι, πραγματικά, πρέπει νά εἶναι τά κηρύγματα. Οἱ ἱεροκήρυκες πρέπει νά στρεφόμαστε μέ εὐλάβεια στό πρῶτο αὐτό πατερικό κήρυγμα, γιά νά «συμμορφωνόμαστε» ὅταν ἐκτρέπουμε τό θεῖο κήρυγμα σέ ἀνθρώπινο λόγο, χωρίς καθόλου θεολογικό ζωμό καί πνευματικό περιεχόμενο.

Καί ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ τῶν ἱεροκηρύκων, ἅς ἔχουμε οἱ ἱεροκήρυκες τό ταπεινό φρόνημα τοῦ ἄγνωστου ἱεροκήρυκα τῆς Ὁμιλίας πού ἀναλύσαμε. Γιατί ὁ ἱεροκήρυκας αὐτός λέει στό τέλος γιά τόν ἑαυτό του, ὅτι εἶναι πολύ ἁμαρτωλός καί ὅτι ἐμπλέκεται κι αὐτός στοὺς πειρασμούς, ἀλλὰ ἀγωνίζεται νά «πλησιάσει» τοῦλάχιστον τὴν ἀρετὴ καί ὅτι ζεῖ μέ τὴν ἀγωνία τῆς κρίσεως. Ἔτσι πράγματι πρέπει νά εἶναι ὁ ἱεροκήρυκας! Νά ἔχει ταπεινό φρόνημα γιά τόν ἑαυτό του, νά ἀγωνίζεται κατὰ τῶν πειρασμῶν, ζώντας ἔτσι καί αὐτός τὴν δυσκολία καί ὠραιότητα τοῦ πνευματικοῦ ἀγώνα, πού ἀπαιτεῖ μέ το κήρυγμά του νά ζοῦν οἱ πιστοί.

Ἀλλά ἅς παραθέσουμε τά ταπεινά λόγια τοῦ ἁγίου ἱεροκήρυκα τῆς Ὁμιλίας μας, πού ἡμᾶς ἀρέσουν ἰδιαίτερα. Μιλώντας ὁ ὁμιλητὴς γιά τόν ἑαυτό του λέει: «Καί αὐτός πανθαμαρτωλός ὢν καί μήπω φυγών τόν πειρασμόν, ἀλλ' ἔτι ὢν ἐν

---

8. Ἡ περικοπὴ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἕως τὴν φράση «ὑπολήφεται τά ἀγαθά» εἶναι ἡ περικοπὴ ἀπὸ ἀπόκρυφο κείμενο, πού παραθέτει ὁ Ὁμιλητὴς. Τό ὑπόλοιπο τμήμα εἶναι συμπερασματικὴ διδασκαλία τοῦ Ὁμιλητοῦ.

μέσοις τοῖς ὀργάνοις τοῦ διαβόλου, σπουδάζω τὴν δικαιοσύνην διώκειν, ὅπως ἰσχύσω καὶ ἐγγύς αὐτῆς γενέσθαι, φοβούμενος τὴν κρίσιν τὴν μέλλουσαν» (18,2).

Ἀλλά καὶ ἄλλον πολύ ταπεινό λόγο λέει ὁ ὁμιλητὴς γιὰ τὸν ἑαυτό του. Ὅποιος ἐφαρμόσει – λέει – τὴν «συμβουλία» του, τὰ λόγια δηλαδή τῆς διδαχῆς του, τότε αὐτός «καὶ ἑαυτὸν σώσει καὶ τὸν συμβουλευσάντα» (15,1). Ἡ σωτηρία τῶν ἀκροατῶν – ἀναγνωστῶν μιᾶς ὁμιλίας γίνεται αἰτία καὶ γιὰ τὴν σωτηρία τοῦ ὁμιλητοῦ. Καί γι' αὐτό τὸν λόγο ὁ συγγραφέας ἔγραψε τὴν ὁμιλία αὐτή: Γιὰ τὴν σωτηρία του διὰ τῆς σωτηρίας τῶν ἀδελφῶν του. Πραγματικά, ὅπως λέει ἀμέσως παρακάτω τὸ κείμενο τῆς Ὅμιλίας, «μισθός γάρ οὐκ ἔστι μικρός πλανωμένην ψυχὴν καὶ ἀπολλυμένην ἀποστρέψαι εἰς τὸ σωθῆναι» (15,1). Θὰ δοθεῖ, δηλαδή, μεγάλη ἀμοιβὴ ἀπὸ τὸν Θεὸ σέ κάποιον πού θὰ ἐπιστρέψει ἀπὸ τὴν πλάνη καὶ τὴν ἁμαρτία μιᾶ χαμένη ψυχῆ. Θυμούμαστε ἐδῶ καὶ τὰ λόγια τοῦ ἀδελφοθέου Ἰακώβου, μέ τὰ ὁποῖα τελειώνει τὴν Ἐπιστολή του, πού εἶναι καὶ αὐτὴ ὁμιλία μέ 12 Διδαχές: «Γινωσκέτω ὅτι ὁ ἐπιστρέψας ἁμαρτωλὸν ἐκ πλάνης ὁδοῦ αὐτοῦ σώσει ψυχὴν ἐκ θανάτου καὶ καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν» (Ἰακ. 5,20). Κατὰ τὰ παραπάνω ὁ κήρυκας τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ πρέπει νά λέει: Κηρύττω καὶ γράφω τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν σωτηρία μου, γιατί μπορεῖ νά βρεθεῖ κάποιος νά μετανοήσῃ ἀπὸ τὸ κήρυγμά μου. Καὶ τότε μέ τὴν σωτηρία τοῦ ἀκροατοῦ μου θὰ σωθῶ καὶ ἐγὼ ὁ ἁμαρτωλὸς κήρυκας. Ἔτσι ταπεινά πρέπει νά σκεπτόμαστε οἱ κήρυκες στήν ἱερὴ διακονία μας στὸν λόγο τοῦ Θεοῦ καὶ τότε θὰ εἴμαστε πιὸ πρόθυμοι σ' αὐτὴ τὴν διακονία, γιατί θὰ πιστεύουμε ὅτι αὐτὴ ἀποβαίνει καὶ γιὰ τὴν δική μας σωτηρία καὶ ὄχι μόνο γιὰ τὴν σωτηρία τῶν ἄλλων.

Καὶ ἓνα ἄλλο μᾶς λέει γιὰ τὸν ἱεροκήρυκα ὁ συγγραφέας τοῦ κειμένου μας: Ὅπως ὁ ἀκροατὴς τοῦ θείου λόγου πρέπει νά δέχεται μέ πίστη καὶ ἀγάπη τὰ ἀκουόμενα, ἔτσι καὶ ὁ κήρυκας νά λέει μέ πίστη καὶ ἀγάπη τὰ κηρυττόμενα. Καὶ ὁ ἱεροκήρυκας νά θεωρεῖ καὶ τὸν ἑαυτό του ἀκροατὴ σ' αὐτὰ πού κηρύττει. Διαβάζουμε ἀκριβῶς στὸ κείμενο τῆς Ὅμιλίας μας: «Ταύτην ἔχομεν τὴν ἀντιμισθίαν ἀποδοῦναι τῷ Θεῷ, τῷ κτίσαντι ἡμᾶς, ἐάν ὁ λέγων καὶ ἀκούων μετὰ πίστεως καὶ ἀγάπης καὶ λέγῃ καὶ ἀκούῃ» (15,2).

Πρὸς θεραπεία μας καὶ θεραπεία τῶν ἀδελφῶν μας

Ἄς μελετοῦμε βαθιά τὰ ὅσα ὥραϊα μᾶς κήρυξε τὸ πρῶτο αὐτὸ πατερικό κήρυγμα. Ἄς μετανοήσουμε σκεπτόμενοι τὴν κρίση, γιατί ἀπ' αὐτὰ τὰ δύο, τὴν κρίση καὶ τὴν μετάνοια, διακατέχεται ἡ ψυχὴ τοῦ Ὅμιλητοῦ. Ἄρρωστοι ἐμεῖς

ἀπό τὰ πάθη μας, ἅς τρέξουμε στόν Θεό γιά νά θεραπευθοῦμε στήν Ἐκκλησία Του. Στό κείμενο τῆς Ὁμιλίας διαβάζουμε κάπου: «Ὡς ἔχομεν καιρόν τοῦ ἰαθῆναι, ἐπιδῶμεν ἑαυτούς τῷ θεραπεύοντι Θεῷ ἀντιμισθίαν αὐτῷ διδόντες. Ποίαν; Τό μετανοῆσαι ἐξ εἰλικρινοῦς καρδίας» (9,7).

Καί ἓνα ἄλλο ἀκόμη θέλω νά πῶ ἀπό τήν ὁμιλία πού ἀναλύουμε τελειώνοντας τώρα τήν σύντομη ἀνάλυσή της: Νά προσπαθοῦμε αὐτά τά ὠραῖα πού μᾶς εἶπε ἡ Ὁμιλία μας ἐδῶ καί ὅσα ἄλλα πνευματικά λόγια ἀκοῦμε, νά προσπαθοῦμε λέγω, νά τά λέμε καί στούς ἄλλους, γιά νά ὠφεληθοῦν καί αὐτοί καί νά σωθοῦν. Ὅπως ἐμεῖς εἴμαστε ἄρρωστοι πνευματικά καί ἔχουμε ἀνάγκη ἀπό θεραπεία, ἔτσι καί ἄλλοι ἀδελφοί μας ἔχουν καί αὐτοί ἀνάγκη ἀπό θεραπεία καί πρέπει νά τούς βοηθήσουμε νά βροῦν τήν σωτηρία τους. Ἄς φροντίζουμε, λοιπόν, ὄχι μόνο γιά τήν πνευματική θεραπεία τοῦ ἑαυτοῦ μας, ἀλλά καί γιά τήν θεραπεία τῶν ἄλλων ἀσθενῶν ἀδελφῶν μας. Ὁ καθένας νά φροντίζει γιά τήν σωτηρία τοῦ ἄλλου. Ἐτσι μᾶς λέει κάπου ἡ Ὁμιλία πού μελετήσαμε: «Συλλάβωμεν οὖν ἑαυτοῖς καί τούς ἀσθενοῦντας ἀνάγειν περί τό ἀγαθόν, ὅπως σωθῶμεν ἅπαντες καί ἐπιστρέψωμεν ἀλλήλους καί νουθετήσωμεν» (17,2).

Συμβαίνει δέ νά ἔχουμε αὐτό τό ἱεραποστολικό ἐνδιαφέρον γιά ἀνθρώπους πού εἶναι μακριά ἀπό τόν Θεό, πού εἶναι ἄθεοι καί ἄπιστοι καί νά θέλουμε νά τούς κατηγήσουμε. Ἀλλά μᾶς λέει ἐδῶ ἡ Ὁμιλία, πού ἀναλύσαμε: Ἄν ἓνας ἄπιστος δέν πρέπει νά πεθάνει στήν ἀπιστία του καί πρέπει γι' αὐτό νά τόν κατηγήσουμε, πόσο περισσότερο πρέπει νά φροντίζουμε νά μή χαθεῖ μία ψυχή πού γνώρισε ἤδη τόν Θεό. Γιατί συμβαίνει νά ἀναπτύσσουμε ζήλο γιά τήν σωτηρία τῶν «μακράν» καί νά ἀφήνουμε νά «πνίγονται» οἱ ἀδελφοί μας χριστιανοί, γιά τούς ὁποίους, πιθανόν, νά εἴχαμε προηγουμένως κοπιάσει πολύ νά τούς ἐλκύσουμε στόν Χριστό. Γενικά, λέμε, ἅς βιώνουμε ὅλοι τήν μετάνοια, γιά νά μή χαθεῖ κανένας μας. Διαβάζουμε, λοιπόν, στό κείμενο τῆς Ὁμιλίας μας: «Μετανοήσωμεν οὖν ἐξ ὅλης καρδίας, ἵνα μή τις ἡμῶν παραπόληται. Εἰ γάρ ἐντολάς ἔχομεν καί τοῦτο πράσσομεν ἀπό τῶν εἰδώλων ἀποσπᾶν καί κατηχεῖν, πόσῳ μᾶλλον ψυχὴν ἤδη γινώσκουσιν τόν Θεόν οὐ δεῖ ἀπόλλυσθαι» (17,1).

Σφραγίζω τήν ἀπλή αὐτή σπουδή στήν λεγόμενη «Δευτέρα Ἐπιστολή τοῦ Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους» μέ αὐτή τήν δοξολογία, μέ τήν ὁποία καί τελειώνει τό κείμενο αὐτό: «Στόν μόνο ἀληθινό Θεό, τόν Πατέρα τῆς ἀλήθειας, πού μᾶς ἔστειλε τόν Σωτήρα καί Ἀρχηγό τῆς ἀφθαρσίας, διά τοῦ Ὁποίου καί μᾶς φανέρωσε τήν ἀλήθεια καί τήν ἐπουράνια ζωή, σ' Αὐτόν ἅς εἶναι ἡ δόξα στούς αἰῶνας τῶν αἰῶνων, ΑΜΗΝ».

ΣΕΙΡΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ ΠΑΤΡΟΛΟΓΙΑΣ

Ἑβδομαδιαῖα Μαθήματα ἀποσπελλόμενα στούς Ἱερεῖς καί στίς Ἱερές Μονές τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱεράς Μητροπόλεως διά τήν θεολογική τους κατάρτιση.

ΚΛΗΜΗΣ ΡΩΜΗΣ

ΟΙ ΔΥΟ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΠΡΟΣ ΠΑΡΘΕΝΟΥΣ

Μέ τό ὄνομα τοῦ Κλήμεντος φέρονται καί δύο ἐπιστολές ἀπευθυνόμενες πρός παρθένοους. Στήν πραγματικότητα ὅμως οἱ ἐπιστολές αὐτές, ὅπως θά δοῦμε, δέν εἶναι τοῦ Κλήμεντος, ἀλλά εἶναι ἔργο κάποιου ἄγνωστου σέ ἡμᾶς συγγραφέα, ὁ ὁποῖος ὅμως πρέπει νά ἦταν Παλαιστίνιος καί «ἀσκητής κύρους», ὅπως λέει ὁ καθηγητής Παπαδόπουλος.¹ Οἱ ἐπιστολές αὐτές πρέπει νά γράφτηκαν γύρω στό 250 μ.Χ. Ἀναφέρονται δέ γιά πρώτη φορά ἀπό τόν Ἐπιφάνιο καί τόν Ἱερώνυμο. Ὁ Ἐπιφάνιος μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Κλήμης συνιστᾷ καί διδάσκει τήν παρθενία² καί ὁ Ἱερώνυμος ἀναφέρει ἐπιστολές τοῦ Κλήμεντος πρός εὐνούχους, πού εὐνούχισαν τούς ἑαυτούς τους γιά τήν Βασιλεία τῶν οὐρανῶν καί στίς ὁποῖες γίνεται λόγος γιά τήν παρθενία.³

Οἱ ἐπιστολές γράφτηκαν στήν ἑλληνική γλώσσα, ἀλλά χάθηκε τό ἑλληνικό πρωτότυπο. Βρέθηκαν ὅμως λίγα ἀποσπάσματα τοῦ ἀπό τόν μοναχό τοῦ ἁγίου Σάββα Ἀντίοχο (γύρω στά 620) στόν Πανδέκτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Παρά ταῦτα ἔχουμε ὁλόκληρο τό κείμενο τῶν δύο αὐτῶν ἐπιστολῶν πρός παρθένοους σέ μιά συριακή μετάφραση, πού ἀνακαλύφθηκε τό 1470 σ' ἓνα κώδικα τῆς Καινῆς Διαθήκης στήν συριακή γλώσσα (Πεσιττώ).⁴

Ἀκόμη γιά τά κεφ. 1-8 τῆς πρώτης ἐπιστολῆς ἔχουμε μία κοπτική μετάφραση, ἡ ὁποία ἀναφέρει τόν μέγα Ἀθανάσιο ὡς συγγραφέα. Ἀλλά οὔτε καί αὐτό, ὅτι δηλαδή ὁ συγγραφέας τῶν ἐπιστολῶν εἶναι ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος, μπορούμε νά τό βεβαιώσουμε. Ἄς μείνουμε, λοιπόν, μέ αὐτό πού εἶπαμε ἀπό τήν ἀρχή, ὅτι δηλαδή οἱ ἐπιστολές εἶναι ἔργο ἄγνωστου σέ ἡμᾶς συγγραφέα.

Οἱ ἐπιστολές δέν εἶναι τοῦ Κλήμεντος ἐπισκόπου Ρώμης, ἄν καί φέρονται μέ τό ὄνομά

1. Πατρολογία Α' σ. 468.

2. «Αὐτός Κλήμης αὐτούς κατά πάντα ἐλέγχει ἀφ' ὧν ἔγραψεν ἐπιστολῶν ἐγκυκλίων τῶν ἐν ταῖς ἁγίαις Ἐκκλησίαις ἀναγιγνωσκομένων, ὅτι ἄλλον ἔχει χαρακτηῖρα ἢ ἑαυτοῦ πίστις καί ὁ λόγος παρά τά ὑπό τούτων εἰς ὄνομα αὐτοῦ ἐν ταῖς περιόδους νενοθευμένα· αὐτός γάρ παρθενίαν διδάσκει καί αὐτοί οὐ δέχονται· αὐτός γάρ ἐγκωμιάζει Ἡλίαν καί Δαυῖδ καί Σαμψών καί πάντας τούς προφήτας» (Haer. 30,15).

3. Contra Jovinian. Lib. I c 7: "Ad hos (Eunuchos) et clemens successor apostoli Petri, cuius Paulus apostolus meminuit, scribit epistolas, omnemque poene sermonem suum de virginitatis puritate contexuit". Ὁ Jovinian θεωροῦσε ἐξ ἴσου τόν παρθενικό καί ἔγγαμο βίο.

4. Ἀπόδοση στήν λατινική γλώσσα τῆς συριακῆς αὐτῆς μετάφρασης τῶν ἐπιστολῶν βλ. εἰς MPG 1,380-452.

του.⁵ Καί δέν εἶναι τοῦ Κλήμεντος ὄχι μόνο γιατί τό ὕφος τῶν ἐπιστολῶν εἶναι διαφορετικό ἀπό τό ὕφος τῆς γνήσιας ἐπιστολῆς τοῦ Κλήμεντος τῆς Α΄ πρὸς Κορινθίους, ἀλλά κυρίως γιατί τά κείμενα αὐτά θίγουν θέμα, πού ἦταν ἄγνωστο στήν ἐποχή τοῦ Κλήμεντος. Οἱ ἐπιστολές θίγουν τό θέμα τῶν συνεισάκτων, τό νά συγκατοικοῦν, δηλαδή, μαζί ἄνδρες καί γυναῖκες, ἀφιερωμένοι στήν παρθενική ζωή καί νά περιοδεύουν μαζί γιά κήρυγμα. Ἀλλά ἡ ἀποστολική ἐποχή, στήν ὁποία ζοῦσε ὁ Κλήμης, ἦταν ἐποχή πού διακρινόταν γιά τά αὐστηρά ἦθη τῶν πρώτων χριστιανῶν καί δέν εἶχε, ὅπως προϋποθέτουν οἱ ἐπιστολές, μέγα πλῆθος παρθένων ἀνδρῶν πού νά συζοῦν μέ παρθένες γυναῖκες. Καί δέν συναντᾶμε πάλι στήν ἀποστολική ἐποχή παρθέτους ἄνδρες πού νά περιοδεύουν μέ παρθένες γυναῖκες τίς ἐρημίες καί νά συγκατοικοῦν. Τό κακό τῶν συνεισάκτων ἐμφανίστηκε στήν Ἐκκλησία κατά τά μέσα τοῦ 3ου αἰῶνα, καί στήν ἐποχή αὐτή, λοιπόν, τοποθετοῦν οἱ πατρολόγοι τήν συγγραφή τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν.⁶

Τό κακό τῶν συνεισάκτων θίγεται καί στίς δύο ἐπιστολές. Ἡ δεύτερη ἐπιστολή ἀρχίζει ἀπότομα· λείπει ἡ ἀρχή της. Καί ἀπό τήν πρώτη λείπει πάλι τό τέλος της. Αὐτό καί τό ὅτι καί οἱ δύο ἐπιστολές θίγουν τό ἴδιο θέμα μᾶς κάνει νά ποῦμε ὅτι τό ἔργο ἦταν ἀπό τήν ἀρχή ἐνιαῖο καί ἡ διαίρεσή του σέ δύο ἐπιστολές ἔγινε ἀργότερα σκόπιμα.

Θά ἐξετάσουμε ὅμως σύντομα τό περιεχόμενο τοῦ ἔργου, ὅπως εἶναι σήμερα διαιρημένο σέ δύο ἐπιστολές.

Ἡ πρώτη ἐπιστολή

Ἡ πρώτη ἐπιστολή ἀποτελεῖται ἀπό 13 κεφάλαια καί λέει ὅτι ὅλοι οἱ παρθένοι καί οἱ παρθένες, πού ἀποφάσισαν νά φυλάξουν παρθενία γιά τήν Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν, εἶναι

---

5. Ὁ Ἐπιφάνιος καί ὁ Ἱερώνυμος ὅμως καί ὅλοι ἀπό τά μέσα τοῦ δ' μέχρι τόν 12' αἰῶνα πίστευαν τόν Κλήμεντα ὡς συγγραφέα τῶν ἐπιστολῶν.

6. Ὁ πολυμαθής θεολόγος καί φιλόλογος Johannes Jacobus Wettstenius (πέθανε τό 1754) ἐξέδωσε ἐργασία του στήν Καινή Διαθήκη (Novum Testamentum graecum cum lectionibus variantibus, commentario pleniore ex scriptoribus Hebraeis, Graecis, et Latinis, Amstelodam 1751) καί μαζί μ' αὐτή τίς δύο ἐπιστολές πρὸς παρθέτους, πού μελετᾶμε, τίς ὁποῖες ὑπεστήριζε ὡς γνήσιες ἐπιστολές τοῦ Κλήμεντος. Τήν γνώμη του αὐτή πολέμησαν δύο σπουδαῖοι πάλι λόγιοι, ὁ Nathanael Lardner, Ἄγγλος (πέθανε τό 1768) καί ὁ Γερμανός Hermannus Venema. Ὁ πρῶτος στήν διατριβή του Lardner dissertation upon the two epistles ascribed to Clement of Rome δέν δέχεται τόν Κλήμεντα ὡς συγγραφέα τῶν δύο ἐπιστολῶν πρὸς παρθέτους καί διατείνεται ὅτι γράφτηκαν περὶ τά μέσα τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος ἀπό κάποιον Ἐπίσκοπο τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ δέ Venema προσπαθεῖ νά ἀποδείξει ὅτι οἱ ἐπιστολές εἶναι ὑποβολιμαῖες καί ἀνακαλύπτει σ' αὐτές τό λεκτικό τοῦ Ἱερωνύμου. Στό ἐπιχείρημα τοῦ Wettstenius ὅτι οἱ ἐπιστολές ἀναφέρονται ἀπό τόν Ἐπιφάνιο καί τόν Ἱερώνυμο οἱ παραπάνω λόγιοι ἀπαντοῦν ὅτι αὐτοί δέν εἶχαν ὑπόψη τους τίς ἐπιστολές πρὸς παρθέτους, ἀλλά τίς δύο πρὸς Κορινθίους ἐπιστολές τοῦ Κλήμεντος. Ὁ διδάκτορας Beelen τό ἔτος 1856 ζήτησε νά ἀνατρέψει τοὺς ἰσχυρισμούς κατὰ τῆς γνησιότητος τῶν ἐπιστολῶν καί νά ὑποστηρίξει τήν γνησιότητά τους (Beelen "S. Clementis rom. epistolae duae de virginitate", Syriace. Lovanii 1856 Prolegomena XXI – LXXXVIII). Τόν Beelen ἀκολούθησε τό ἔτος 1875 καί ὁ Wenzlowsky ὑποστηρίξας τόν Κλήμεντα ὡς συγγραφέα τῶν ἐπιστολῶν στήν γερμανική μετάφρασή τους πού ἔκανε (βλ. Κ. Κοντογόνου Φιλολογική καί Κριτική Ἱστορία... τόμ. Α' σ. 29 καί Γ. Δέβρου Χριστιανική Γραμματολογία... Τόμ. Α' σ. 408-409).

αναγκασμένοι να φανούν σε όλα αξίοι της Βασιλείας· γιατί ή απόκτησή της δεν γίνεται ούτε με την ρητορεία, ούτε με την φήμη, ούτε με την ωραιότητα και την σωματική δύναμη, αλλά με την πίστη και τα καλά έργα της αρετής και της ευσέβειας (κεφ. 2).

Οί παρθένοι, αφού χωρίστηκαν από τον κόσμο, οφείλουν να ζούν θεϊο και οὐράνιο βίο, ὅμοιο με τούς ἀγγέλους, με την ἐλπίδα ὅτι θά ἀμειφθοῦν στην αἰωνιότητα. Οί παρθένοι οφείλουν να εἶναι ἅγιοι ὄχι μόνο κατά τό σῶμα, ἀλλά και κατά τό πνεῦμα, ὅπως λέει ὁ ἀπόστολος Παῦλος (Α΄ Κορ. 7,34), νικώντας τίς ἐπιθυμίες τῆς σάρκας και τόν κόσμο (κεφ. 2-5). Τέτοιοι παρθένοι ἦταν ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής, ὁ Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστής, ὁ Παῦλος, ὁ Βαρνάβας, ὁ Τιμόθεος, ὁ Ἡλίας, ὁ Ἐλισσαῖος και πολλοί ἄλλοι ἅγιοι ἄνδρες. Αὐτούς πού ἐζῆσαν με καθαρότητα σώματος και ψυχῆς, πρέπει να μιμοῦνται οί παρθένοι και οί παρθένες. Καί μάλιστα κατ' ἐξοχήν πρέπει να μιμοῦνται τόν Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστό, διώχνοντας κάθε σαρκική σκέψη και να ζούν ἐν τῷ Θεῷ (κεφ. 6-9).

Στήν συνέχεια ὁ συγγραφέας θεωρεῖ ἄπρεπο να βρίσκονται ἀναιδεῖς ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι με τό πρόσχημα τῆς εὐσεβείας να συγκατοικοῦν με παρθένες ἢ να περιοδεύουν με αὐτές ἐρημούς τόπους. Ὁ τρόπος αὐτός δεν ἀρμόζει στους χριστιανούς. Ὁ συγγραφέας ἐπίσης ἐλέγχει και ἄλλους ἄνθρώπους, οἱ ὁποῖοι συνέτρωγαν και συνέπιναν με παρθένες με μεγάλη ἐλευθερία. Ἀκόμη στην ἐπιστολή του αὐτή κατακρίνει τήν ὀκνηρία τῶν μοναχῶν, οἱ ὁποῖοι, γιά να ζήσουν, ἀναγκάζονταν να περιέρχονται τίς οἰκίες τῶν χριστιανῶν με τό πρόσχημα να διδάξουν τίς ἅγιες Γραφές, ἀλλά δίδασκαν μικρά και ἀνωφελῆ πράγματα (κεφ. 10 και 11). Στό τέλος τῆς πρώτης αὐτῆς ἐπιστολῆς ὁ συγγραφέας δίνει κανόνες ζωῆς, σύμφωνα με τούς ὁποίους ἔπρεπε να πολιτεύονται οί παρθένοι, ἐπισκεπτόμενοι χῆρες ἀσθενεῖς και φτωχοῦς (κεφ. 12 και 13).

Ἡ δεύτερη ἐπιστολή

Ἡ δεύτερη ἐπιστολή πρὸς παρθένοὺς ἀποτελεῖται ἀπό 16 κεφάλαια. Σ' αὐτά ὁ συγγραφέας διδάσκει τούς παρθένοὺς ἄνδρες πῶς να συμπεριφέρονται, ὅταν περιέρχονται διάφορες πόλεις και κῶμες· τούς λέει ὅτι δεν πρέπει να μένουν σε οἰκίες ὅπου κατοικοῦν γυναῖκες. Τούς φέρνει μάλιστα ὡς παραδείγματα ἀπό τήν Ἁγία Γραφή τόν Σαμψών, τόν Δαυῖδ, τόν Σολομώντα, οἱ ὁποῖοι, ἐνῶ ἦταν ἄνθρωποι ἀφιερωμένοι στόν Θεό, ὅμως ἔπεσαν, γιὰτί συναναστάφηκαν και συγκατοίκησαν με γυναῖκες (κεφ. 1-13). Ἐπαινεῖ δέ ὁ συγγραφέας τούς προφήτες και τούς ἁγίους ἄνδρες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅπως τόν Μωυσῆ, τόν Ἀαρών, τόν Ἐλισσαῖο και ἄλλους, πού ζοῦσαν με φόβο Θεοῦ, χωρίς να συγκατοικοῦν με γυναῖκα (κεφ. 14).

Τέλος ὁ συγγραφέας ἀναφέρει τόν Ἰησοῦ Χριστό, ὁ Ὅποιος ὑπηρετεῖτο ἀπό γυναῖκες, ἀλλά δεν συγκατοικοῦσε μαζί τους (κεφ. 15).

Γενικά γράφουμε ὅτι τό κείμενο τῶν δύο ἐπιστολῶν πρὸς παρθένοὺς, πού φέρονται με τό ὄνομα τοῦ Κλήμεντος, εἶναι ἀξιόλογο, ἀφοῦ εἶναι ἡ παλαιότερη πηγή γιά τήν ἱστορία τῆς ἀσκήσης και τοῦ μοναχισμοῦ.

Δεικτικές Ἄντωνυμίες

Δεικτικές (ἀπό τό ρῆμα δείκνυμι = δείχνω) λέγονται οἱ ἄντωνυμίες πού χρησιμοποιοῦμε ὅταν δείχνουμε.

Παραδείγματα:

1. Τούτων πάντων αἰτιός ἐστιν ὄδε ὁ ἀνὴρ.
2. Ἦδε ἡ ἡμέρα μεγάλων κακῶν αἰτία πᾶσι τοῖς Ἑλλησι.
3. Τό μέγεθος τῆσδε τῆς ἀσπίδος θαυμαστόν ἐστι.
4. Ταῦτα μὲν σύ λέγεις, παρ' ἡμῶν δέ ἄγγελλε τάδε.
5. Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐφάνέρωσεν ἑαυτόν ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ.
6. Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός...
7. Αὕτη ἡ ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος...
8. Ταύτη τῇ νυκτί τήν ψυχὴν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπό σοῦ...
9. Ἀλέξανδρος τοιοῦτον καί τοσοῦτον εἶχε θάρρος, ὥστε οὐδενί κωλύματι ὑπεῖκε (= Ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε τέτοιο καί τόσο μεγάλο θάρρος, ὥστε σέ κανένα ἐμπόδιο δέν ὑποχωροῦσε). – Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει (= σέ τέτοια περίπτωση).
10. Οὐκ αἰσχύνει τηλικούτος ὢν τοιαῦτα ποιῶν;
11. Τοιαῦτα μὲν οἱ Κερκυραῖοι εἶπον· οἱ δέ Κορίνθιοι μετ' αὐτούς τοιάδε.

Ὅπως βλέπουμε ἀπό τά ἀνωτέρω παραδείγματα οἱ δεικτικές ἄντωνυμίες ἔχουν τρία γένη καί τρεῖς καταλήξεις καί εἶναι:

1. ὄδε, ἧδε, τόδε = αὐτός ἐδῶ (παράδ. 1, 2, 3, 4)
2. ἐκεῖνος, ἐκείνη, ἐκεῖνο (παράδ. 5)
3. οὗτος, αὕτη, τοῦτο = αὐτός, αὕτη, αὐτό (παράδ. 1, 4, 6, 7, 8)
4. τοιοῦτος, τοιαύτη, τοιοῦτο(ν) = τέτοιος, τέτοιας λογῆς (παράδ. 9, 10, 11)
5. τοσοῦτος, τοσαύτη, τοσοῦτο(ν) = τόσο μεγάλος, τόσο πολύ, τόσο εὐγενής (παράδ. 9, 10)
6. τηλικούτος, τηλικαύτη, τηλικούτο(ν) = τόσοσ κατά τήν ἡλικία, τόσο γέρος ἢ τόσο νέος (παράδ. 10)
7. τοιόσδε, τοιάδε, τοιόνδε = τέτοιος, τέτοιας λογῆς (παράδ. 11)
8. τοσόσδε, τοσήδε, τοσόνδε = τόσο μεγάλος στό μέγεθος, στό πλῆθος
9. τηλικόσδε, τηλικήδε, τηλικόνδε = αὐτός πού ἔχει τέτοια ἡλικία, τόσο νέος ἢ τόσο γέρος, τόσο μεγάλος.

Παρατηρήσεις

1) Ἡ ἀντωνυμία ὄδε, ἦδε, τόδε

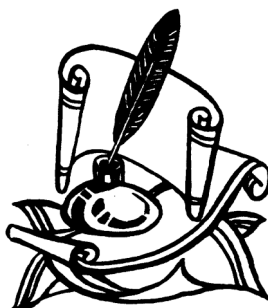
- Χρησιμοποιεῖται γιὰ νά δείξουμε πρόσωπα ἢ πράγματα πού εἶναι κοντά στόν ὁμιλοῦντα τοπικά ἢ χρονικά, π.χ. Πλάτων ὄδε (= Αὐτός ἐδῶ ὁ Πλάτων).
- Προέρχεται ἀπό τήν ἔνωση τοῦ ἄρθρου ὁ, ἦ, τό μέ τό ἐγκλιτικό μόριο δέ.
- Κλίνεται ὅπως τό ἄρθρο μέ τό ἐγκλιτικό μόριο δέ.

Ἐνικός Ἀριθμός			Πληθυντικός Ἀριθμός		
ὄδε	ἦδε	τόδε	οἶδε	αἶδε	τάδε
τοῦδε	τῆσδε	τοῦδε	τῶνδε	τῶνδε	τῶνδε
τῶδε	τῆδε	τῶδε	τοισδε	ταῖσδε	τοισδε
τόνδε	τήνδε	τόδε	τούσδε	τάσδε	τάδε

- Συνήθως ἀναφέρεται στά ἐπόμενα, π.χ. Εἶπέ τῶ ἀδελφῶ τάδε (= πές στόν ἀδελφό αὐτά ἐδῶ). – Τάδε λέγει Κύριος.

1) Ἡ ἀντωνυμία ἐκεῖνος, ἐκεῖνη, ἐκεῖνο

- Κλίνεται ὅπως τά ἐπίθετα τῆς β' κλίσεως, χωρίς ν στήν ὀνομαστική καί αἰτιατική ἐνικοῦ τοῦ οὐδετέρου.
- Χρησιμοποιεῖται γιὰ νά δείξουμε πρόσωπα ἢ πράγματα πού βρίσκονται μακριά ἀπό τόν ὁμιλοῦντα τοπικά ἢ χρονικά.

Δεικτικές Ἀντωνυμίες

(συνέχεια)

Στό προηγούμενο μάθημα αναφερθήκαμε στις δεικτικές ἀντωνυμίες καί ἀσχοληθήκαμε μέ τίς ἀντωνυμίες ὄδε, ἤδε, τόδε, καί ἐκεῖνος, ἐκεῖνη, ἐκεῖνο.

Στό σημερινό μας μάθημα θά αναφερθοῦμε καί στις ὑπόλοιπες δεικτικές ἀντωνυμίες. Αὐτές εἶναι:

3) οὗτος, αὕτη, τοῦτο = αὐτός, αὐτή, αὐτό.

Κλίνεται ὡς ἑξῆς:

	Ἐνικός Ἀριθμός			Πληθυντικός Ἀριθμός		
Ὄν.	οὗτος	αὕτη	τοῦτο	οὗτοι	αὗται	ταῦτα
Γεν.	τούτου	ταύτης	τούτου	τούτων	τούτων	τούτων
Δοτ.	τούτῳ	ταύτῃ	τούτῳ	τούτοις	ταύταις	τούτοις
Αἰτ.	τούτον	ταύτην	τοῦτο	τούτους	ταύτας	ταῦτα
Κλητ.	οὗτος	αὕτη	—	—	—	—

• Τήν χρησιμοποιοῦμε γιά νά δείξουμε πρόσωπα ἢ πράγματα πού βρίσκονται ἐπίσης κοντά στόν ὁμιλοῦντα τοπικά ἢ χρονικά: π.χ. Πλάτων ὄδε, οὗτος δέ Αἴας ἐστί. (= Ὁ Πλάτων εἶναι αὐτός ἐδῶ, αὐτός δέ ὁ Αἴας.)

• Ἡ ἀντων. οὗτος στήν ἀρχή τοῦ θέματος παίρνει ἓνα τ σέ ὅλες τίς πτώσεις, ἐκτός ἀπό τήν ὀνομαστική ἀρσενικοῦ καί θηλυκοῦ, καί στούς δύο ἀριθμούς

• Συνήθως ἀναφέρεται στά προηγούμενα, π.χ. Τούτων πάντων αἰτίας ἐστί ὄδε ὁ ἀνὴρ. Στό οὐδέτερο γένος μερικές φορές ἀναφέρεται καί στά ἐπόμενα.

• Λαμβάνεται καί ὡς κλητική τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας σύ (στό ἀρσενικό καί θηλυκό), π.χ. οὗτος, τίς ποιεῖς; (= Ἐ σύ, τί κάνεις;)

4) Οἱ ἀντωνυμίες τοιόσδε, τοιάδε, τοιόνδε

τοσόσδε, τοσήδε, τοσόνδε

τηλικόσδε, τηλικήδε, τηλικόνδε

προέρχονται ἀπό παλαιότερους τύπους τοῖος, τόσος, τηλίκος, πού ἐνώθησαν μέ τό ἐγκλιτικό μόριο δέ.

• Κλίνονται μόνον κατά τό πρῶτο μέρος· τό μόριο δέ παραμένει ἄκλιτο.

Κλίνονται ως εξής:

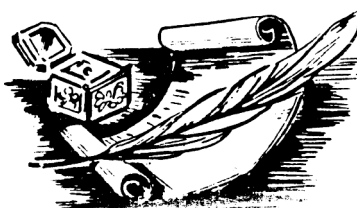
	Ένικός Ἀριθμός			Πληθυντικός Ἀριθμός		
Ὄν.	τοιόςδε	τιάδε	τιόνδε	τοιίδε	τιαίδε	τιάδε
Γεν.	τοιούδε	τιᾶσδε	τιοῦδε	τοιῶνδε	τιῶνδε	τιῶνδε
Δοτ.	τοιῶδε	τιᾷδε	τοιῷδε	τοιοῖσδε	τιαιῖσδε	τοιοῖσδε
Αἰτ.	τιόνδε	τιάνδε	τιόνδε	τιούσδε	τιάσδε	τιάδε

Κατά τόν ἴδιο τρόπο κλίνονται καί οἱ ἀντωνυμίες *τοσόσδε, τοσήδε, τοσόνδε* καί *τηλικόσδε, τηλικήδε, τηλικόνδε*, δηλ. *τοσοῦδε, τοσήσδε, τηλικοῦδε, τηλικῆσδε*... (μόνον κατά τό πρῶτο μέρος).

5) Οἱ ἀντωνυμίες *τοιούτος, τιαύτη, τοιούτο(ν)*
τοσοῦτος, τισαύτη, τοσοῦτο(ν) καί
τηλικοῦτος, τηλικαύτη, τηλικοῦτον

εἶναι σύνθετες ἀπό τούς παλαιότερους τύπους *τοιός, τία, τοῖον*, στούς ὁποίους προστέθηκε ἡ ἀντωνυμία *οὔτος, αὕτη, τοῦτο*.

- Κλίνονται ὅπως ἡ ἀντωνυμία *οὔτος, αὕτη, τοῦτο*.
- Ἡ ὀνομαστική καί αἰτιατική τοῦ ἐνικοῦ τῶν ἀντωνυμιῶν αὐτῶν στό οὐδέτερο γένος ἄλλοτε λήγει σέ *-ο* καί ἄλλοτε σέ *-ον*. Βλ. τά παραδείγματα πού παρατέθηκαν σέ προηγούμενο μάθημα.

Ἐρωτηματικές ἀντωνυμίες

Ἐρωτηματικές λέγονται οἱ ἀντωνυμίες πού χρησιμοποιοῦμε σέ ἐρωτήσεις.

Παραδείγματα:

1. Τίς μου ἤψατο τῶν ἱματίων; – Τί ποιεῖς, ὦ παῖ; – Τί σοί ἐστι ὄνομα;
2. Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη καί ἡ ἐπιγραφή;
3. Τοῦ τό βιβλίον τοῦτ' ἐστίν; (Τίνος εἶναι αὐτό τό βιβλίον;)
4. Ἐν τίνι παραβολῇ παραβάλωμεν τήν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ;
5. Τίνα μέ λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τόν Υἱόν τοῦ ἀνθρώπου; – Ὑμεῖς δέ τίνα μέ λέγετε εἶναι;
6. Τίνα χώραν διῆλθεν ἡ στρατιά; (= Ἀπό ποιά χώρα πέρασε τό στράτευμα;)
7. Πόσος ἐστίν ὁ τῆς Νίκης ναός;
8. Εἰ οὖν τό φῶς τό ἐν σοί σκότος ἐστί, τό σκότος πόσον; (πόσο μεγάλο)
9. Πόσους ἄρτους ἔχετε;
10. Ποίων καρπῶν ἐπιθυμεῖ ὁ ἄρχων;
11. Πότερον ἐν οἴκῳ μένεις ἢ ἐν τῷ κήπῳ περιπατήσεις; (Ποιό ἀπό τά δύο, θά μείνεις στό σπίτι ἢ θά πᾶς περίπατο στόν κήπο;)
12. Ποδαποί εἰσιν οἱ δοῦλοι σου; (= ἀπό ποιό μέρος εἶναι οἱ δοῦλοι σου;)
13. Ἴδετε πηλίκους ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρί.
14. Πηλίκος ἐστίν ὁ σός υἱός; (= Ποιᾶς ἡλικίας εἶναι ὁ γυιός σου; Πόσο μεγάλος;)

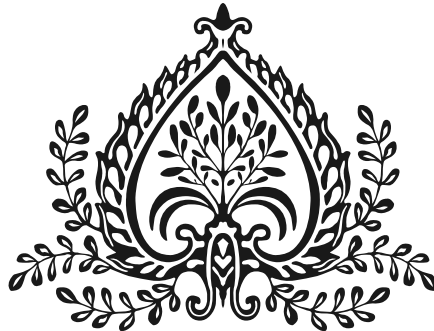
Ἐρωτηματικές ἀντωνυμίες τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς εἶναι:

1. τίς (ἄρσεν. καί θηλ.) τί (οὐδέτ.) = ποιός; ποιά; ποιό;
2. πόσος, πόση, πόσον (μέ τήν ὁποία ρωτᾶμε τό μέγεθος, τήν ποσότητα, τήν ἔνταση, τήν χρονική διάρκεια, τήν ἀξία)
3. ποῖος, ποία, ποῖον (τί λογῆς;)
4. πότερος, ποτέρα, πότερον (= ποιός ἀπό τούς δύο;)
5. ποδαπός, ποδαπή, ποδαπόν (= ἀπό ποιό μέρος; ἀπό ποιόν τόπο;)
6. πηλίκος, πηλίκη, πηλίκον (= πόσο μεγάλος; ἢ ποιᾶς ἡλικίας;)
7. πόστος, πόστη, πόστον (= τί θέση ἔχει σέ μιᾶ ἀριθμητική σειρά; π.χ. τρίτος, πέμ-
πτος κ.λπ.)
8. ποσταῖος, ποσταία, ποσταῖον (= σέ πόσες μέρες;)

• Όλες οι ερωτηματικές αντωνυμίες, εκτός από την αντωνυμία *τίς*, *τί* κλίνονται όπως τὰ τρικατάληκτα επίθετα τῆς β' κλίσεως (σέ -ος, -η, -ον ἢ -ος, -α, -ον· σοφός, -ή, -όν, δίκαιος, -α, -ον).

• Η αντωνυμία *τίς*, *τί* ἔχει δύο καταλήξεις (μία γιά τό ἀρσενικό καί θηλυκό καί μία γιά τό οὐδέτερο), ἀλλά τρία γένη καί κλίνεται ὡς ἐξῆς:

	Ἐνικός Ἀριθμός		Πληθυντικός Ἀριθμός	
	ἀρσεν. καί θηλ.	οὐδέτ.	ἀρσεν. καί θηλ.	οὐδέτ.
Ὄν.	<i>τίς</i>	<i>τί</i>	<i>τίνες</i>	<i>τίνα</i>
Γεν.	<i>τίνος ἢ τοῦ</i>	<i>τίνος ἢ τοῦ</i>	<i>τίνων</i>	<i>τίνων</i>
Δοτ.	<i>τίνι ἢ τῷ</i>	<i>τίνι ἢ τῷ</i>	<i>τίσι(ν)</i>	<i>τίσι(ν)</i>
Αἰτ.	<i>τίνα</i>	<i>τί</i>	<i>τίνας</i>	<i>τίνα</i>

<p>ΛΙΑΝΗ ΚΑΤΗΧΗΣΗ   Μηναία Ἐκδόση τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως   Γόρτυνος καί Μεγαλοπόλεως   Ὀκτώβριος 2010 – Τεύχος 46   Ἰδιοκτήτης   Ἱερά Μητρόπολις Γόρτυνος καί Μεγαλοπόλεως   Δημητσάνα 220 07 Κ.Τ. 8294   Ἐκδότης-Συντάκτης   Ὁ Μητροπολίτης Γόρτυνος καί Μεγαλοπόλεως Ἱερεμίας   Διευθυντής   Ἀρχμ. Ἰάκωβος Κανάκης   220 07 Δημητσάνα - Τηλ. 27950-31217   Ἱπεύθυνος Τυπογραφείου: Ἀρχμ. Γρηγόριος Κιούσης</p>
